

บวชเรียน

การศึกษาเพื่อพัฒนาอารยชน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

วันนุญประจำปี

ครอบครัว อารยางกูร

๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

บวชเรียน

การศึกษาเพื่อพัฒนาอารยชน

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

๑,๐๐๐ เล่ม

- วัฒนธรรมประจำปี ครองคร้าอารยฆูร ๙ ก.พ. ๒๕๖๖

ข้อมูล: ถอดเสียง เป็นตัวอักษร โดย พระครูสังฆวิจารย์ (พงศธรณ์ เกตุภาณ)

พิมพ์ที่:

คำปรารภ

วันบุญประจำปี ครอบครัว อารยางกูร ตามที่วางกำหนดกันไว้โดยถือวันถึงแก่กรรมของคุณพ่อสำราญ อารยางกูร ณ วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นจุดกำหนด ลูกหลานได้บำเพ็ญกุศลเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ครบปีแต่หันมาโดยลำดับ เป็นปีที่ ๓๑ ในบัดนี้

การทำบุญประจำปีนั้น ก็ด้วยเป็นการแสดงความรำลึกถึงและบูชาพระคุณของท่านผู้ได้จากไป ซึ่งเตือนใจให้ผู้อยู่ข้างหลังได้มาพร้อมใจร่วมกันทำความดี ที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่คนทั้งหลายแพร่ขยายกระจายออกไป บุญกิริยาที่ได้บำเพ็ญกันมาเป็นหลักมี ๒ อย่าง คือ พิธีทำบุญอุทิศกุศล และการพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทานแก่ญาติมิตรประชาชน

โดยลำดับกาลที่ผ่านมา ลูกหลาน พี่น้อง ได้จัดพิธีทำบุญประจำปีอุทิศแก่ คุณพ่อสำราญ อารยางกูร คุณแม่ชุนกี อารยางกูร และน้องจิตรา วัชรบุศราคำ พร้อมในวันเดียวกัน โดยถือวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ที่คุณพ่อจากไปเป็นจุดรวมความรำลึก แต่ในบางปี ได้เปลี่ยนไปจัดพิธีในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันจากไปของคุณแม่ชุนกี อารยางกูร (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๕๓๐) และบางปี จัดในวันที่จากไปของน้องจิตรา คือวันที่ ๑๗ สิงหาคม (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๕๒๗) โดยได้ปฏิบัติเสมอมาตลอดเวลายาวนาน

กาลผ่านมาเกือบ ๒๐ ปี จนถึงเวลาใกล้ๆ นี้ ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๗ ในเวลาไม่เต็ม ๑ ปี ครอบครัวได้สูญเสียพี่ชายใหญ่ทั้งสามไปในเวลาไม่ห่างกัน คือ พี่ผาสุก อารยางกูร ถึงแก่กรรมในวันที่ ๑๖ ก.ย. ๒๕๕๖ ต่อมาก็เสียพี่สรศักดิ์ อารยางกูร ในวันที่ ๗ พ.ย. ๒๕๕๖ แล้วจากนั้นไม่ทันครบปี ณ วันที่ ๓๐ ส.ค. ๒๕๕๗ พี่ชายคนโต คือ นายแพทย์เกษม อารยางกูร ก็จากไป

ต่อมาอีกไม่นาน กาลล่วงไปอีก ๒ ปี คุณพีรศมี อารยางกูร ได้ถึงแก่กรรมในวันที่ ๑๓ พ.ย. ๒๕๕๙ แล้วอีก ๒ ปีต่อมา คุณพีระจวบ อารยางกูร ก็ได้ถึงแก่กรรมในวันที่ ๒๓ ส.ค. ๒๕๖๑

ครั้นมาถึงเวลาใกล้ๆ ๔-๕ ปีนี้ ได้มีความเป็นไปได้ทำให้สถานการณ์ไม่อำนวยที่จะจัดพิธีทำบุญตามกำหนดกาล เฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ต้นปี ๒๕๖๓ บ้านเมืองได้เข้าสู่สถานการณ์วิกฤติโรคโควิด-๑๙ ที่ยืดเยื้อมายาวนาน เป็นเหตุให้ต้องรอรเวลาพิจารณาวันทำบุญประจำปีในโอกาสข้างหน้า

ระหว่างรอรเวลาเหมาะสำหรับพิธีทำบุญ ก็เห็นกันว่าควรพิมพ์หนังสือธรรมทานเป็นบุญกิริยานำหน้าไปก่อนตามกาล ดังนั้น คุณกานดา อารยางกูร และคุณบุบผา คณิตกุล จึงมีสมานฉันท์พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือธรรมเป็นอุทิศนาการเนื่องในวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๖ กล่าวคือเรื่อง **บวชเรียน ผู้การศึกษาเพื่อพัฒนาอารยชน**

ขออุทิศกุศลที่เกิดจากธรรมทานนี้ แต่ คุณพ่อสํารัญ คุณแม่ชุนกี อารยางกูร พร้อมทั้งพี่น้องทั้ง ๘ ท่าน

ขอให้หนังสือธรรมทานนี้ จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้กัลยาณธรรมงอกงามแพร่หลาย เพื่อให้ชีวิตและสังคมอุดมทั้งด้วยอามิสไพบูลย์และธรรมไพบูลย์ นำมาซึ่งความเพิ่มพูนแห่งประโยชน์สุขของมหาชน ลีบไปยาวนาน

ลูกๆ หลานๆ พี่น้อง

สารบัญ

คำปรารภ..... ก

บวชเรียน

๑ การศึกษาเพื่อพัฒนาอารยชน..... ๑

นำเรื่อง..... ๑

    การบวชตอบแทนคุณพ่อแม่ได้อย่างไร?..... ๒

    บวชอย่างไร จึงเป็นการได้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา? ๕

    ทุกความหมายเป็นจริงได้ เมื่อเป็นการบวชเรียน..... ๗

การศึกษา คือชีวิตของอารยชน..... ๑๑

    การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่-ดูฟังเป็น ๑๓

อริยสัจ ๔ ชี้ทาง สร้างอารยธรรมที่แท้..... ๒๓

    คัมภีร์ว่า อริยสัจคืออารยธรรม ทำคนให้เป็นอารยชน ๒๔

๑. บอกใจว่า ทุกข์ไม่ใช่ธุระของเธอ ๒๖

    เรื่องของใจอยู่ที่ฝึกให้ได้ ๕ อย่างนี้ ๒๙

    ปราโมทย์ กับ ฉันทะ คุ้มนี้ ขาดไม่ได้ ถ้าจะมีชีวิตที่ดี..... ๓๕

๒. จะตั้งต้นให้อะไรๆ เป็นไปตั้งใจอยาก

    กลายเป็นลากเอาทุกข์มาใส่ในตัว..... ๓๙

    เตือนตัวไว้: สิ่งทั้งหลายไม่เป็นไปตามใจปรารถนาของเรา

    แต่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ๔๓

๓. จะเป็นอารยธรรมที่แท้

ต้องแก้ไข ยิ่งเจริญไป ยิ่งหายทุกข์ ๔๗

ล้ำหลังเพราะสุขสบาย เจริญได้เพราะทุกข์ภัยมาก ๔๗

พัฒนากันไป กลายเป็นอารยธรรมที่เจริญทุกข์.....๕๐

เบื้องหลังความเติบโตที่พิการ เจอทั้งต้นหา-มานะ-ทมิฬ.....๕๔

๔. อารยชนมีวิถีชีวิตแห่งปัญญา

รู้ทันเหตุปัจจัยที่นำหน้าความเปลี่ยนแปลง. ๕๗

แยกต้นหาออกไป ให้ฉันทะมานำชีวิตแห่งการพัฒนา.....๕๗

จากการทำงาน ฝรั่งได้นัยแล้ว ก็ได้ฉันทะอีกด้วย.....๖๑

ฉันทะ นำหน้า พาเข้าสู่วิถีชีวิตของอารยชน ๖๓

ชีวิตที่ไม่ประมาทด้วยสติปัญญา

ทำเหตุปัจจัยให้ประโยชน์เกิดขึ้นมาจากความเปลี่ยนแปลง..๖๗

บันทึกท้ายเล่ม.....๗๔

นวนิยาย เรื่อง การศึกษาเพื่อพัฒนาอารยชน^๑

นำเรื่อง

ขออนุโมทนา สุขสวัสดิ์ พระนวกะทุกรูป แห่งรุ่นที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๖๕

วันนี้ มาพบปะกันทางไกล เพื่อจะได้พูดคุยกันบ้าง แต่เป็นการพูดให้ฟังข้างเดียว จะทักทาย ก็ไม่ไหว เพราะการทักทายกันนั้น ใช้แรงมาก ทำให้เหน็ดเหนื่อย ปอดสู้ไม่ไหว จึงพูดคุยฝ่ายเดียว ให้ท่านทั้งหลายเป็นผู้ฟัง

การพูดคุยนี้ เมื่อมีโอกาสที่จะได้พบปะกันน้อย และท่านมาบวชในระยะเวลาสั้นๆ โดยมากเพียง ๑ เดือน ก็ได้พบกันครั้งเดียว จึงมุ่งเพียงที่จะได้อนุโมทนาแก่ท่านทั้งหลาย อนุโมทนาอะไร ก็อนุโมทนาการที่ท่านทั้งหลายได้ตั้งใจดี เป็นบุญเป็นกุศล มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความหมายที่ดั่งามหลายอย่าง

ความหมายต่างๆ นั้น เรามักพูดกันตามประเพณี ในที่นี้ก็เอามาพูดกันนิดๆ หน่อยๆ พอให้รู้เข้าใจว่า การที่มาบวชกันนี้ มีความหมายอย่างไร แล้วก็พอให้มองเห็นว่าการบวชนั้นมีคุณค่า บวชแล้วได้ประโยชน์อย่างไร และเมื่อพูดกันเล็กๆ น้อยๆ ในเบื้องต้นจบแล้ว ก็อยากจะพูดคุยหลักธรรมสักเรื่องหนึ่ง

^๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) พุทธธรรม แก่พระนวกะ วัดญาณเวศกวัน รุ่น ๔ พ.ศ. ๒๕๖๕ วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕ ผ่านระบบออนไลน์.

การบวชทดแทนคุณพ่อแม่ได้อย่างไร?

อย่างที่ว่าแล้ว เริ่มต้นนี้ ก็มาดูว่าการที่เรามาบวชกันนี้มีความหมายและความมุ่งหมายอะไร

ว่าตามประเพณีที่พูดกันมา หลายท่านได้ยินบ่อยว่า บวชเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา อันนี้ก็ตั้งตั้งเป็นคำถามว่า สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอย่างไร?

บางทีก็พูดว่า บวชเพื่อทดแทนพระคุณของคุณพ่อคุณแม่ นี่ก็น่าสงสัย การบวชจะเป็นการทดแทนพระคุณของท่านได้อย่างไร เราบวชแล้ว บางทีคุณพ่อคุณแม่ต้องลำบากตามมาเลี้ยงดูอีก มาดูว่าพระมาบวชแล้ว เป็นอย่างไร อยู่สุขสบายไหม ได้ฉันอะไรเพียงพอหรือไม่ กลายเป็นว่าทำให้คุณพ่อคุณแม่ลำบากมากขึ้นไปอีก

แล้วบางทีก็ได้ยินว่า บวชเพื่อเรียน ก็ทำให้สงสัยว่าจะเรียนอะไรกันอีก เรียนไปทำไม เพื่ออะไรกัน อย่างนี้เป็นต้น

ที่จริงนั้น ต้องมองให้เห็นชัดถึงขั้นที่ว่า ความหมายต่างๆ ทั้งหลายที่ได้พูดกันมานั้น ทุกอย่างรวมลงได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เอาความหมายอันไหนก่อนดี เริ่มด้วยความหมายใกล้ตัวที่สุด ที่เขาพูดกันว่า บวชเพื่อทดแทนพระคุณของคุณพ่อคุณแม่ บางท่านคิดไปว่า โอ..นี่ พ่อแม่เลี้ยงดูเรามาตั้งแต่เล็กแต่น้อย ป้อนข้าวป้อนน้ำมาจนกระทั่งโต ทำอะไรให้ทุกอย่าง พรรณนาไม่จบไม่สิ้น มาบวชแค่นี้ทดแทนพระคุณท่านหมดเลยหรือ

เรื่องนี้ เองง่ายๆ ให้อูที่คัพพ์ พระคุณคืออะไร? พระคุณที่ว่าท่าน เลี้ยงดูป้อนข้าวป้อนน้ำ เป็นต้นนั้น ที่จริงเป็นการแสดงออกของพระคุณ ตัวพระคุณแท้ๆ คือความดีที่อยู่ในใจ ใช่ไหม? ถ้าว่าตามความหมายที่แท้ พระคุณก็อยู่ในใจนั้นแหละ คุณความดีอะไรของคุณพ่อคุณแม่ ก็คือ ความรัก ความหวังดี ปราบปรามดี อยากให้ลูกมีความสุขในบัดนี้ และมี ความเจริญงอกงามต่อไปในเบื้องหน้า หมายความว่า รัก หวังดี ปราบปรามดีต่อลูก ทั้งในปัจจุบัน และเพื่ออนาคต

ที่ว่าพ่อแม่มีความรัก หวังดี ปราบปรามดีอย่างจริงใจและจริงจังนั้น พุทธสันๆ ก็คือมีเมตตา คือมีความรัก ซึ่งเป็นรักแท้ ที่บริสุทธิ์ ที่เรามั่นใจ ได้แน่ว่ารักด้วยใจจริงเต็มที่

ที่นี้ ความหวังดีปราบปรามดีนั้น ในด้านหนึ่ง ก็ทำให้ห่วงกังวล เมื่อ พ่อแม่หวังดีปราบปรามดีอยากให้ลูกมีความสุขมีความเจริญก้าวหน้าใน อนาคตนั้น พอนึกถึงลูกว่าจะเจริญก้าวหน้าในอนาคตสมตามความหวัง ของเราหรือเปล่า ตอนนี้ บางทีเห็นลูกแล้วไม่สบายใจ ถ้านึกแล้ว ไม่ แน่ใจ เกิดเป็นกังวลขึ้นมา แทนที่จะมั่นใจ แทนที่จะมีความสุข ก็กลับ กลายเป็นว่าความหวังดีปราบปรามดีนั้น ทำให้เกิดความห่วงกังวล ทำให้ ใจไม่สบายถึงกับเป็นทุกข์ไป ซึ่งก็มีไม่น้อยเลย พ่อแม่มากมายกลายเป็น ทุกข์ เพราะความปรารถนาดีหวังดีต่อลูก

ที่นี้ การมาบวชนี้เป็นการทำความดี เรียกกันว่าเป็นการทำบุญ อย่างใหญ่ ทำบุญใหญ่อย่างไร เดี่ยวค่อยว่ากัน ที่สำคัญก็คือว่า การที่ ลูกมาบวชนั้น จะทำให้สมหวังสมความปรารถนาดีของคุณพ่อคุณแม่

ทำให้สมหวังอย่างไร? คือ ทำให้ท่านมั่นใจว่า หนึ่ง ลูกมีความสุขในปัจจุบัน อันนี้ไม่มีปัญหา สบายใจได้ ทีนี้ สอง สมหวังในเบื้องหน้า ขณะนี้ยังไม่สมหวัง แต่ให้มั่นใจไว้ก่อนว่าความหวังนั้นจะสม พอเห็นลูกทำอะไรต่ออะไรได้ มีความรับผิดชอบดี สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ มีคุณธรรม ความดี มีความรู้ความสามารถที่จะทำอะไรต่างๆ ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ พอเห็นอย่างนั้น ก็เกิดความมั่นใจขึ้นมาว่า ต่อไปข้างหน้า ลูกจะเจริญงอกงาม มีชีวิตที่ติงามมั่นคงได้อย่างแน่นอน ตอนนั้นแหละ พอเกิดความมั่นใจในความหวังนั้น พ่อแม่ก็มีความสุขขึ้นมาทันทีเลย

ที่ว่าตอบแทนพระองค์คือ ลูกมาบวชแล้ว ได้เรียน ได้ศึกษา ได้รู้จักประพฤติปฏิบัติตัวอย่างดี เช่นมีความรับผิดชอบ จนกระทั่งทำให้คุณพ่อคุณแม่มั่นใจได้ อย่างนี้ก็ตอบแทนพระองค์ คือสนองพระองค์ในใจนั่นเอง โดยทำให้ท่านสมหวัง และมีความมั่นใจในความหวังนั้น

ที่ว่ามานี้ก็เป็นการทำดีต่อกัน พ่อแม่มีความหวังดีต่อลูก เมื่อลูกทำให้พ่อแม่ได้สมหวังอย่างนั้น ก็ทำให้พ่อแม่มีความสุขในความสมหวัง ลูกก็ชื่อว่าได้ทำบุญ อันนี้เป็นความหมายหนึ่งที่สำคัญ

ว่าถึงความรักของพ่อแม่ นั้น ยิ่งมีความหวังมาก เมื่อสมหวัง ก็ยิ่งดีใจมาก ได้เห็นลูกมาบวช ก็มีความสุข มีปีติปราโมทย์ปลื้มใจอะไรต่ออะไรมากมาย ตอนที่ลูกมาบวชอยู่ที่วัดนี้ จึงเป็นตอนที่สำคัญมาก ถ้าจะตอบแทนพระองค์ของท่านได้จริง ให้ท่านได้มีความสุข ตัวเอง คือพระลูกชายนั้น ก็ต้องประพฤติปฏิบัติอยู่ในธรรมวินัยอย่างดี ด้วยความตั้งใจจริง

พ่อแม่เมื่อนึกถึงลูก ก็มีความคาดหวัง หมายถึงว่า ลูกมาบวชแล้ว จะอยู่ดีมีความสุข แล้วก็อยากจะมาเยี่ยมพระลูกชาย ถึงจะมีธุระการงานอะไรๆ นุ่งนังมากมาย ก็ต้องพยายามแหวกออกไป ต้องปลีกเวลามาเยี่ยมให้ได้ บางท่านอาจจะมาเรียกว่าเกือบทุกวัน เพราะใจนั้นมาอยู่กับพระที่วัด

พอขับรถมาหรือเดินมาถึงวัด ก็มีปราโมทย์เกิดขึ้นมา ปราโมทย์ก็คือดีใจว่าเริงเบิกบานสดใส ทีนี้ พอเห็นลูกสงฆามอยู่ในผ้าเหลือง พ่อแม่อีกเกิดมีปีติ ปีติคืออะไร ก็คือปลื้มใจอิมใจ บางทีน้ำตาไหลเลย พอมีปีติอิมใจปลื้มใจแล้วเป็นไง ถ้ามีความหนักความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานอะไรมา ก็หายหมด พอเห็นลูก ได้ปีติ ก็หายเหน็ดหายเหนื่อย ใจได้พัก ผ่อนคลาย สบาย พอกายใจสบายผ่อนคลายแล้ว ก็มีความสุข พอมีความสุขแล้วใจไม่มีอะไรบีบคั้นกดดัน ใจนั้นก็พร้อมที่จะเป็นสมาธิ อันนี้เป็นหลักเลยนะ

ทีว่านี้ พระลูกชายไม่ได้ทำอะไรเลย อยู่ดี ๆ ก็ทำให้จิตใจของพ่อแม่ดีไปเอง จะถือว่าช่วยให้พ่อแม่ปฏิบัติธรรมก็ได้ เพราะการที่ท่านมีจิตใจเป็นไปอย่างนั้น เรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม คือการมีปราโมทย์ มีปีติ มีปลื้มใจ มีสุข มีสมาธิ นั้น เป็นการปฏิบัติธรรม และเมื่อท่านปฏิบัติธรรม ก็เป็นการทำบุญ เมื่อทำบุญก็มีความสุข ส่วนลูกนั้น เมื่อทำให้พ่อแม่มีความสุข ตนเองก็ได้ทำบุญ เป็นเรื่องที่น่าอนุโมทนาทั้งนั้น

ทีว่านี้เป็นความหมายในข้อที่ว่ การบวชเป็นการตอบแทนพระคุณของพ่อแม่ ตั้งแต่ทำให้ท่านเกิดมีความมั่นใจในความหวังความปรารถนาดีต่อลูก คือมั่นใจว่าจะได้สมหวังในตัวลูก

แล้วความหมายนี้จะไปประสานกับความหมายอื่นอย่างไร?

บวชอย่างไร จึงเป็นการได้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา?

ความหมายต่อไปบอกว่า การบวชเป็นการได้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ถ้ามองง่าย ๆ ก็คือว่า พระพุทธศาสนาจะอยู่ต่อไปได้ จะยังยืนมั่นคงได้ ก็เพราะมีพระ มีสงฆ์ มีสังฆะ ตั้งเป็นหลักอยู่ ถ้าไม่มีพระ ไม่มีสงฆ์ พระพุทธศาสนาก็จะอยู่ไปไม่ไหว เพราะไม่มีผู้ที่จะรักษารูปแบบวินัยไว้ หรืออย่างน้อยรักษารูปแบบไว้

ในแง่หนึ่ง เมื่อมีคนมาบวช ก็คือมีพระเกิดขึ้น เพิ่มขึ้น มีพระสงฆ์จำนวนมากขึ้น ที่จะช่วยให้พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่ นี่คือนิเวศน์รูปธรรม ก็เหมือนกับว่าทำให้พระพุทธศาสนายังมีอยู่ ปรากฏอยู่ได้

แต่ที่จริงนั้น การสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ไม่ใช่แค่ว่ามาบวชเป็นรูปแบบ ว่าในผ้าเหลืองมีพระอยู่ ถ้าพระนั้นไม่รู้เข้าใจหลักธรรม ไม่รู้วินัย ไม่ประพฤติปฏิบัติให้ตรงมฤตตามพระธรรมวินัย ก็จะมีแต่รูปแบบ มีแต่เปลือกหุ้ม เนื้อตัวไม่มี พระพุทธศาสนาจะอยู่ได้อย่างไร พระพุทธศาสนาอยู่ที่หลักธรรมคำสอน ที่มีคนจำได้ รู้เข้าใจ บอกกันได้ สอนต่อกันไป ประพฤติปฏิบัติตามกันอยู่

พระธรรมวินัย ตัวหลักคำสอนนั้นแหละ เป็นตัวจริงของพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น คนที่มาบวชเป็นพระ ไม่ใช่แค่มีรูปแบบเป็นพระภิกษุ เป็นรูปเป็นองค์ที่ได้ชื่อตามคำเรียกในภาษาเท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้ที่สมชื่อว่าเป็นพระภิกษุจริง คือได้รู้ธรรมวินัย ได้ร่ำเรียนคัมภีร์เข้าใจ แล้วก็ได้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในธรรมวินัยนั้น อย่างนี้จึงจะชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาที่แท้จริง

พระเราในแต่ละองค์ แม้จะบวชอยู่สั้นๆ แล้วลาสิกขาไป แต่ถ้าได้รู้เข้าใจธรรมวินัยแล้ว รู้คำสอนของพระพุทธศาสนาและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยนั้น ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหน ตัวท่าน ชีวิตของท่าน ก็รักษาพระพุทธศาสนาไปในตัว หมายความว่า เมื่อแต่ละองค์นั้นยังมีชีวิตอยู่ พระพุทธศาสนาก็ยังอยู่ เพราะพระพุทธศาสนาอยู่ในตัวท่าน เป็นชีวิตของท่าน

เป็นอันว่า การสืบต่ออายุพระพุทธศาสนามีความหมายทั้งในแง่ของแค่รูปแบบ ที่ว่ามีพระสงฆ์บวชอยู่ แล้วก็ในแง่ของความหมายที่แท้ ที่ว่ามีเนื้อแท้ คือธรรมวินัย ที่เป็นความรู้เข้าใจ และการประพฤติปฏิบัติ อยู่ในตัว อยู่ในชีวิตของพระของสงฆ์นั้น

ความหมายนัยหลังที่เป็นอย่างแฉนี้แหละ เป็นที่ประสงค์ เพราะฉะนั้นสงฆ์นั้นอยู่ที่ไหน พระพุทธศาสนาก็อยู่ด้วย กลายเป็นว่าตัวเราแต่ละรูปแต่ละท่าน เป็นที่สืบต่ออายุพระศาสนาไปในตัว

ข้อนี้โยงไปหาความหมายนัยต่อไป

ทุกความหมายเป็นจริงได้ เมื่อเป็นการบวชเรียน

การบวชนี้เพื่อเรียน เรียกกันว่าประเพณีบวชเรียน ข้อนี้แหละเป็นการบวชตามหลัก คือบวชเพื่อเรียน

การบวช เป็นการศึกษ ทางพระเรียกว่า **สิกขา** ภาษาไทยเรียกตามสันสกฤตว่า **ศิกษา** สิกขาหรือศิกษา ก็คือเรียน เรียนอะไรก็เรียน อย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือเรียนธรรมเรียนวินัย เพื่อจะได้รู้เข้าใจแล้วก็ทำได้ทำ เป็น คือปฏิบัติได้ตามนั้น

“เรียน” มีความหมาย ๒ แง่ว่า เรียนให้รู้เข้าใจ และเรียนให้ทำได้ ทำเป็น เรียกง่ายๆ ว่า **เรียนรู้** คือเรียนให้รู้เข้าใจ แล้วก็ **เรียนทำ** คือเรียนให้ทำได้ทำเป็น เรียนรู้เข้าใจอย่างเดียวไม่พอ ต้องเรียนทำ คือเรียนให้ทำได้ทำเป็นด้วย รวมกัน ๒ อย่างนี้จึงเป็นการเรียน ถ้าอย่างเดียว ยังไม่ชื่อว่าเรียน

เรียนให้รู้เข้าใจ + เรียนให้ทำได้ทำเป็น ๒ อย่างนี้รวมกัน เรียกเป็นภาษาบาลีว่า “**สิกขา**” คือการศึกษา ก็คือการเรียนนั่นเอง

ที่นี้ เรียน ที่ว่าเรียนให้รู้เข้าใจ เรียนให้ทำได้ทำเป็นนั้น จะทำได้ทำเป็น ก็คือฝึกนั่นเอง เพราะฉะนั้น คำว่าเรียน จึงมีความหมายเท่ากับคำว่าฝึก ฝึกให้ทำได้ ฝึกให้ทำเป็น แล้วก็เก่ง ก็ชำนาญยิ่งขึ้นไปๆ

“ทำ” นี้สำคัญมาก จะทำได้ทำเป็น ก็ฝึกเอา เราอยากทำอะไร อยากมีความสามารถอะไร ก็ฝึกเอา มนุษย์นี้สำคัญที่ฝึก เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนา นี้ ถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์วิเศษ แปลกกว่าสัตว์ทั้งหลายอื่น คือเป็นสัตว์ที่ฝึกได้

สัตว์อื่นนั้นมันอยู่ด้วยสัญชาตญาณ ฝึกได้น้อย ฝึกได้นิดๆ น้อยๆ อย่างงาก็เช่นอย่างม้า เหมือนอย่างช้าง ฝึกให้เป็นพาหนะ ฝึกให้ทำงานเช่นลากซุง ฝึกให้เล่นละครสัตว์ ลิงก็ทำนองเดียวกัน มันฝึกได้จำกัด และต้องให้คนฝึกให้ เพราะมันไม่มีปัญญา มันต้องอาศัยปัญญาของคนมาจัดการฝึกให้ แต่คนนี่ฝึกตัวเองได้ ข้อนี้สำคัญมาก คนฝึกตัวเองได้ และฝึกได้ไม่มีที่สิ้นสุด

เพราะฉะนั้น ความวิเศษของมนุษย์อยู่ที่ฝึกได้ แล้วความประเสริฐก็อยู่ที่ได้ฝึก คือ ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ

บางคนเข้าใจผิด พุดกันมาว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ประเสริฐอะไรกัน บางคนเต็มที เป็นคนดูร้าย โลมมาก ทำอะไรๆ มีแต่เรื่องชั่วร้าย แล้วจะบอกวามนุษย์ประเสริฐได้อย่างไร ควรพุดว่ามนุษย์เป็นผู้ประเสริฐ ด้วยการฝึก อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ” (พ.ข. ๒๕/๓๓/๕๗) ในหมู่มนุษย์นั้น มนุษย์ที่ฝึกแล้ว ประเสริฐสุด คนจะเป็นพระอรหันต์ได้อย่างไร ก็เพราะได้ฝึก จึงเป็นผู้ประเสริฐด้วยการฝึก

เป็นอันว่ามี ๒ ชั้น คือ ๑. เป็นสัตว์วิเศษ เพราะฝึกได้ ทั้งฝึกตัวเองได้ และฝึกได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งจะเป็นพุทธะก็ได้ แล้วก็ ๒. เป็นสัตว์ประเสริฐ เมื่อเป็นผู้ฝึกแล้ว

การเรียนการศึกษานี้แหละ เป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้เป็นผู้รู้ เข้าใจและประพฤติปฏิบัติธรรมวินัย แล้วก็เป็นผู้ดำรงพระพุทธศาสนาได้ เพราะฉะนั้น ความหมายทั้งหลายจึงมารวมอยู่ที่การบวชเรียนนี่เอง

เมื่อท่านบวชเรียน ได้ศึกษาให้เกิดผลจริงจัง ความหมายทั้งหลาย
อย่างที่ว่ามา ก็ได้หมด

พอเรียนแล้ว ได้ประพฤติปฏิบัติธรรมวินัย ก็เป็นพระที่ดี มี
คุณสมบัติความดีงามความสามารถความรู้จักรับผิดชอบต่างๆ อย่างเป็นที่
มั่นใจ ก็เป็นการได้สมหวังของโยมพ่อแม่ ก็เรียกว่าได้สนองคุณพ่อแม่

อย่างที่พูดแล้วข้างต้นว่า พระคุณของคุณพ่อคุณแม่ ก็คือความรัก
ความปรารถนาดี อยากให้ลูกมีความสุขในบัดนี้ และมีความเจริญอกงามต่อไป
ในเบื้องหน้า สำหรับปัจจุบันนี้ ได้เห็นลูกมีความสุขแล้ว ไม่เป็นปัญหา แต่ที่จะ
สมหวังในเบื้องหน้านั้น ยังได้แคร์หรือแม่แต่กังวล ถ้าแม่นเมื่อใดลูกทำให้
คุณพ่อคุณแม่เกิดความมั่นใจขึ้นมาว่าจะได้สมหวังในตัวลูกนั้น นั่นก็จะเป็น
ความสุขของคุณพ่อคุณแม่ที่เปี่ยมล้นอย่างยากที่จะหาความสุขที่ไหนเทียมเท่า

แล้วท่านได้เรียนรู้เข้าใจปฏิบัติได้ถูกต้อง ก็เป็นพระที่ดี เป็นผู้ที่
รักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ในตัวเอง

เพราะฉะนั้น การที่จะสมความหมายว่าการบวชเป็นการสนอง
พระคุณโยมพ่อแม่ ก็ดี การบวชที่เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาก็
ดี ก็สำเร็จด้วยการที่ว่า การบวชนั้นมีความหมายเป็นการเรียนนั่นเอง จุด
บรรจบมาอยู่ที่นี้ ความหมาย ๓ อย่างนั้นก็จึงเป็นอันเดียวกัน เราเรียกกัน
มาว่า **ประเพณีบวชเรียน**

บวชเรียน ก็คือบวชเพื่อการศึกษา ในการศึกษาชั้น ได้เรียนรู้มากมาย
ไม่เฉพาะธรรมวินัย คือเป็นการเรียนในชีวิตจริง

สมัยก่อนนั้น ในสังคมไทยนี้ พระพุทธศาสนามีความหมาย
ครอบคลุมไปทั่วทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งในเรื่องรูปธรรม และนามธรรม
วัฒนธรรมไทยก็เป็นไปในบรรยากาศของพระพุทธศาสนา แม้ถึงปัจจุบัน
ก็ยังมี การสื่อสารทางวัฒนธรรม รวมทั้งออกมาสู่เรื่องของการดำเนินชีวิต

ในวิถีชีวิตของไทยนั้น คนในชุมชนออกมาบวชเป็นพระภิกษุอยู่ในวัด ดำเนินชีวิตตามธรรมวินัย วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน ญาติโยมชาวบ้านเข้าวัดมาหาพระ มีคนมากมายทุกชั้นทุกวัย พระต้องเรียนรู้ที่จะสัมพันธ์ปฏิบัติให้ดี ในการที่จะอยู่อย่างอาศัยกันกับชุมชน สังสรรค์โดยฐานเป็นกัลยาณมิตรของหมู่ชน ให้ประชาชนเจริญพัฒนาขึ้นไปในกุศลธรรม

ในชุมชนสืบมาแต่โบราณ เด็กโตขึ้นมาในชุมชนเล็กๆ อยู่กับพ่อแม่ รู้จักสัมพันธ์เชิงสังคมในวงแคบแค่ครอบครัวและวงศ์ญาติ แต่พอมาบวชอยู่วัดได้พบปะผู้คนมากมายทั่วไปหมด ได้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน รู้จักปฏิสัมพันธ์ รู้จักสัมพันธ์กับผู้คนทั่วไป ได้เรียนรู้อะไรๆ มากมายไปหมด แล้วอยู่ในวัด อยู่กันเป็นหมู่คณะ ต้องแบ่งงานกันทำ เช่นจัดเวร จัดวาระในการทำกิจต่างๆ ตั้งแต่ทำวัตรเป็นต้นไป ก็ได้ฝึกความรู้จักหน้าที่ ได้หัดความรู้จักรับผิดชอบในการร่วมอยู่ร่วมทำกิจกรรมทั้งหลาย

ประเพณีบวชเรียนนี้ ย้อนไปในอดีตเท่าที่รู้ ก็ว่านิยมบวชกัน ๑ พรรษา คือ ๓ เดือน และถือกันว่าให้อยู่ถึงรับกฐินแล้วจึงลาสิกขา พูดสั้นๆ ว่าสึก แต่ใครจะอยู่ครองเพศพระภิกษุต่อไปอีกเท่าไรก็ได้ แล้วแต่สมัครใจ เรียกว่าตามศรัทธา หรือบางทีพูดว่าแล้วแต่บุญ

คนที่บวชเรียนแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ที่ได้ศึกษาทั้งรู้หลักธรรมวินัยและได้ฝึกการดำเนินชีวิตมาแล้วอย่างดี เรียกกันว่าเป็นทิด ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นคำที่เกิดมีมาอย่างไร มีความหมายว่าอะไรกันแน่ แต่มีการสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “บัณฑิต” แล้วเรียกให้ง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า “ทิด” คือเป็นผู้รู้ ผู้ทรงธรรมทรงปัญญา และถือว่าเป็น “คนสุก” คล้ายอย่างคำฝรั่งว่า mature คือเจริญเติบโตเต็มที่ เป็นผู้ใหญ่แล้ว พร้อมทั้งจะดำรงฐานะของผู้รับผิดชอบหมู่ชนหรือกิจการต่างๆ เช่นเป็นหัวหน้าครอบครัว หรือยอมรับนับถือให้มีฐานะในระดับผู้นำของชุมชนสืบต่อไป

การศึกษา คือชีวิตของอารยชน

ที่จริงนั้น ไม่ต้องรอช้าให้ต้องมาถึง “บวชเรียน” หรือว่ากันตามธรรมเนียม หรือตามหลักพระพุทธศาสนา พูดได้เลยว่า ชีวิตเป็นการศึกษา ตั้งแต่เกิดมา พอลืมตาดูโลก การศึกษาก็เริ่ม คนก็ตั้งต้นเรียนรู้ ควรตั้งเป็นหลักสำคัญให้ถึงขั้นที่ถือว่า การเรียนรู้ การฝึก การศึกษานี้ เป็นเนื้อตัว เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์เลยทีเดียว

ชีวิตจะเป็นอยู่ได้ ก็ต้องศึกษา ชีวิตจะเป็นอยู่ดี ก็ต้องมีการศึกษา คนเราเกิดมาก็ต้องเรียนรู้ เมื่อมีชีวิตอยู่ ก็ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษาเรื่อยไป ชีวิตที่ดี ก็คือชีวิตที่มีการฝึกตนอยู่เสมอ การฝึกตนก็คือการศึกษา ที่เรียกว่าการศึกษาดลอดชีวิตนั้น ก็คือธรรมดาของมันอย่างนั้น

มนุษย์ต้องเรียนรู้ จึงจะอยู่ดีได้ เราพบสิ่งใหม่ที่แปลก เห็นสิ่งเก่าที่เปลี่ยนแปลงไป ก็ต้องรู้ว่ามันเป็นคืออะไร มันเป็นไปอย่างไร และเราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร ต้องเรียนรู้ และต้องฝึก คือต้องพัฒนาการปฏิบัติของเราเรื่อยไป การศึกษาจึงเป็นชีวิตของเรา

เป็นอันถือตามธรรมว่า ชีวิตเป็นการศึกษา ถ้าชีวิตมีการศึกษาดี รู้จักศึกษา ก็เป็นชีวิตที่เป็นอยู่ได้ดี มีความเจริญอกงาม แต่ถ้ามีชีวิตที่อยู่เรื่อยเปื่อย ไม่ศึกษา ไม่รู้จักเรียนรู้ ไม่รู้จักฝึกตนในการที่จะเกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย ในการทำสิ่งต่างๆ ให้มีให้เป็นไปในทางที่จะดีงามเป็นประโยชน์โดยประการต่างๆ ก็คือไม่มีการเรียนรู้ ไม่มีการศึกษา ชีวิตนั้นก็แทบจะว่างเปล่า เป็นชีวิตที่เป็นอยู่ไม่ดี เรียกว่า เป็นชีวิตที่เป็นปัญหา หรือถึงขั้นเป็นโสมมชีวิต

เพราะฉะนั้น จึงถือตามธรรมเนียม คือว่ากันตามหลักความจริงของชีวิตนั้นว่า เมื่อเข้ามาในพระพุทธศาสนา ก็คือเข้าสู่การศึกษา ด้วยการดำเนินชีวิตถูกต้องดังงามที่พัฒนายิ่งขึ้นไป เริ่มด้วยตั้งตนอยู่ในวินัยแห่งการปกครองตนเองได้และไม่เบียดเบียนใครอื่น ถ้าเป็นชาวบ้าน ก็มีศีล ๕ (รวมทั้งรักษากฎหมายที่รักษาสังคม) ถ้าเป็นพระ ก็คุมตัวอยู่ในปาติโมกข์

เมื่อมีวินัยเป็นฐานแล้ว ก็ดำเนินชีวิตแห่งการศึกษา คือ การรู้จักใช้อินทรีย์ ตั้งแต่ตา-หู ในการรับรู้-เรียนรู้ (อินทรีย์สังวร) การรู้จักกินเสพบริโภคด้วยปัญญาให้พอดีที่จะเป็นประโยชน์สมคุณค่า (โภชนมัตตัญญุตาน) และการเพียรทำกิจหน้าที่ของผู้มีสติตื่นตัวอยู่ (ชาคริยานุโยค)

ที่ว่ามานี้เป็นการศึกษาเบื้องต้น คนสามัญที่เรียกว่าปุถุชน เมื่อปฏิบัติได้แค่นี้ ก็พ้นจากความเป็นพาลปุถุชน เรียกได้ว่าเป็นกัลยาณปุถุชน ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่าเป็นกัลยาณชน

เมื่อเป็นกัลยาณชนอย่างนี้แล้ว ก็เข้าสู่ระบบการศึกษา จัดว่าเป็น “เสกขะ” (มาจาก “สิกขา” คือการศึกษา, เสขะ ก็เรียก) คือเป็นผู้ศึกษา หรือนักศึกษา แต่ยังเป็นเสกขะ หรือเสขะ โดยปริยาย^๑

จากนั้น ก็เรียนรู้ปฏิบัติฝึกศึกษาจนเกิดผลสำเร็จเป็นชีวิตที่พัฒนาขึ้นไปอย่างชัดเจน เป็นเสกขะ คือเป็นผู้ศึกษาเต็มตัว ได้ชื่อว่า เป็นอริยบุคคล หรืออริยชน (เรียกเป็นคำสั้นสกฤตว่า อารยชน) หรือเรียกสั้นๆ ว่า อริยะ (สั้นสกฤตว่า อารยะ)

^๑ ดูหลัก เช่นที่ว่า “โยปี กัลยาณปุถุชนโน อนุโลมปฏิบทย ปริบุริการี สีสสมปนโน อินทริเยสุ คุตตทวาโร โภชเน มตตณฺญู ชาคริยานุโยคมนุยุตโต ปุพฺพรตตอปรรตติ โพิทฺธิกฺขิยานันฺธมฺมานัน ภาวนานุโยคมนุยุตโต วิหริตี อชฺช วา เสว วา ขณฺณตริ สามณฺณผลํ อธิคฺมิสฺสามีติ โสปี วุจฺจตี สิกฺขตีติ เสกฺโข”ติ อาห “ปุถุชนกัลยาณเกณ สทฺธิโน”ติ. (วินย.ฎี.๒/๘๓)

เมื่อเป็นอริยะ (ส. อารยะ) แล้ว ก็ศึกษาให้มีชีวิตที่พัฒนาเป็น อริยบุคคล หรืออริยชน สูงขึ้นไปตามลำดับ ตั้งแต่เป็นโสดาบัน เป็น สกทาคามี อนาคามี จนในที่สุดจบการศึกษา (สิกขิตถิกขา/ศิกขิตศึกษา) เป็นอเสชชะ ผู้ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป เรียกว่าเป็นพระอรหันต์^๑

พูดอย่างภาษาชาวบ้านว่า พระพุทธศาสนาวัดคนด้วยการศึกษา และพระพุทธศาสนานั้น คือการศึกษาที่พัฒนาคนให้เป็นอารยชน^๒

การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่-ดูฟังเป็น

ชีวิตที่มีการศึกษา มีการเรียนรู้เข้าใจ ฝึกตัวให้ทำได้ทำเป็น ให้ปฏิบัติการได้สำเร็จ ดับเหตุแห่งทุกข์ภัยได้ ตั้งแต่ภัยข้างนอกก็หาย จนถึงทุกข์ในใจก็ไม่มี ก็จะเป็นชีวิตที่ดี มีความเจริญงอกงาม มีความสุขแท้จริง

การที่จะเป็นได้อย่างนี้ เริ่มต้นก็ต้องมีความอยากรู้เข้าใจ อยากทำอะไร ให้มันดี เรียกว่าใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา คือมี “ฉันทะ” ความพอใจใฝ่รักอยากทำอะไร ให้มันดีเต็มที่ของมัน ซึ่งเป็นความอยาก ฝ่ายกุศล ที่มากับปัญญา พอฉันทะมา ปัญญาส่องทางให้ ก็เกิดความเพียรพยายามมุ่งมั่นก้าวไปสู่ความสำเร็จ ไม่ว่าจะเรียนให้รู้ เข้าใจ จะฝึกจะหัดทำอะไร ให้ทำได้ทำเป็น ก็สำเร็จได้อย่างมั่นใจ

^๑ รวมแล้วมีมนุษย์ที่พัฒนาขึ้นไปด้วยการศึกษา เป็น ๑๐ ระดับ คือ ปุณฺณ ๒ ระดับ และ อริยะ หรืออารยชน ๘ ระดับ ดังที่ว่า “เทว ปุณฺณนา อญฺส อริยา”ติ. (ปญจ.ชนนฺที.๒๖๐)

^๒ มีคำสรุปพระพุทธศาสนาที่อ้างบ่อยๆ ในคัมภีร์ทั้งหลายว่า “ติสฺสโ สิกฺขา สกฺถิ สฺถาสนํ.” (เช่น ส.ช.๑/๒๗) = “การศึกษา ๓ ส่วน (ไตรสิกขา) คือพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น”; “อารยชน” ในที่นี้ ใช้ในความหมายของคำเดิมที่เป็นรูปสันสกฤตของ “อริยชน”

ได้พูดแล้วแต่แรกว่า พอเด็กเกิดมาลืมหืมตาดูโลก เขาจะมองเห็นหรือไม่ก็ตาม การเรียนรู้ก็เริ่มต้น และนั่นก็คือเขาเริ่มดำเนินชีวิต การศึกษาจึงเป็นชีวิตของคน ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่เริ่มดำเนินชีวิต ด้วยการใช้อินทรีย์ คือตา-หู จมูก-ลิ้น-ผิวหนังซึ่งเป็นไปรอบตัว ที่เรียกว่าโลก เมื่อรู้หลักความจริงของชีวิตอย่างนี้แล้ว ถ้ารู้จักใช้การศึกษานั้นให้เป็นประโยชน์ คือรู้จักเรียนรู้ ชีวิตก็จะเจริญพัฒนาไปได้อย่างดี

การดำเนินชีวิตของคนเรานี่ ที่เป็นพื้นฐาน ก็คือการเคลื่อนไหวใช้อินทรีย์ทั้งหลาย ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกาย สัมผัส รับรู้อะไรต่างๆ เข้าไปถึงในใจ โดยเฉพาะที่ประจำเป็นพื้นแทบตลอดเวลาตั้งแต่ตื่นนอนมา คือ ตา-หู จมูก-ลิ้น-ผิวหนัง ได้เห็น-ได้ยิน

อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายประสาท และใจนี้ เป็นแดนรับรู้-เรียนรู้ และเป็นแดนเสพรสอารมณ์ เรียกว่า ผัสสทวาร คู่กับกาย วาจา ใจ ที่เป็นช่องทางทำกรรมทำการทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า กรรมทวาร สองชุดนี้เป็นความหมายแทบทั้งหมดของการมีชีวิตของมนุษย์

ในที่นี้ พูดกันถึงอินทรีย์ ซึ่งเป็นผัสสทวาร ที่ว่าเป็นแดนรับรู้-เรียนรู้-เสพรสอารมณ์ต่างๆ เองๆ เช่น ตามองดู นอกจากเห็น รับรู้ว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นวัตถุ สีเขียว-ขาว-ดำ-แดง เป็นอะไรอย่างไรแล้ว ก็รู้สึกด้วยว่าสวย งาม น่ารัก ชื่นใจ น่าเอา น่าเข้าไปหา หรือดูดูร้าย น่าเกลียด น่ากลัว จะต้องหลบหนี ฯลฯ หูได้ยินเสียงคนพูดถ้อยคำสุภาพฟังเพราะ น่าเข้าไปหา หรือได้ยินเสียงตุมตาม น่ากลัว ควรจะหลีกเลี่ยงหนีไป

จะเห็นว่า ที่ตาเห็น หูได้ยินนั้น พร้อมกับการรับรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรแล้ว ก็มีการเสพรสอารมณ์ที่ได้เห็นได้ยินนั้นด้วย โดยเกิดเป็นความรู้สึกว่าสวยงาม ไพเราะ หรือน่ากลัว แสบหู เป็นต้น พูดสั้นๆ ว่า น่าชอบใจหรือไม่ น่าชอบใจ น่าชอบหรือน่าชัง

ด้านรู้นั้นเป็นหลักเป็นแกน แต่ด้านรู้สึกก็สำคัญโดยเฉพาะเป็นตัวแปรที่จะให้คนตัดสินใจเลือกจะทำอะไร เช่นจะเข้าไปหา หรือจะหลบจะหนีไป จะเอา หรือจะทิ้งจะทำลาย เป็นต้น พูดง่าย ๆ ว่า ด้านรู้สึกนี้ เป็นอาการเชิงปฏิกิริยา ซึ่งเป็นกลไกของชีวิตที่จะสนองสัญชาตญาณเพื่อความอยู่รอดมั่นคงของชีวิต

แต่อย่างไรก็ตามแล้ว มนุษย์เป็นสัตว์วิเศษ ซึ่งฝึกได้ ศึกษาได้ ให้มีความรู้เข้าใจคิดการอะไร ได้สำเร็จ จนถึงขั้นสามารถมีชีวิตที่เป็นอยู่ดีด้วยปัญญา โดยไม่ต้องขึ้นต่อสัญชาตญาณ

ความรู้สึกจากการเสพรสอารมณ์ที่ถูกใจหรือขัดใจเป็นต้นนั้น ช่วยในการตัดสินใจคิดทำการ เช่น เข้าไปเอาให้ได้ หรือหนีให้พ้นไปเสีย ทำให้เป็นผลดีแก่ชีวิตของตัวได้บ้างหรือได้บ่อย แต่ไม่แน่ เพราะเป็นแค่ความรู้สึก ไม่ใช่เป็นความรู้ที่ชัดเจนแท้จริง สิ่งที่ได้เห็นได้ยินแล้ว รู้สึกน่าเกลียดน่าชัง แต่เป็นของดีมีประโยชน์ ก็มีในภาพรวมที่เห็นว่าไม่ดีนั้น ถ้ามีปัญญารู้จริง สามารถคิดแยกเอาส่วนที่เลิศล้ำค่าออกมาได้ ก็มี หรือแม้แต่สิ่งที่รู้สึกว่าย่ำแย่ไร้ค่า แต่คนที่ได้ศึกษาดีมีปัญญา สามารถปรับแปรแก้ไขให้กลายเป็นของดีมีคุณค่าเป็นประโยชน์ไปก็ได้ ฯลฯ

ตามที่ว่ามานี้ การใช้อินทรีย์ ตา-หู จู-ฟัง เป็นต้น จึงไม่ควรกักตัวไว้ในขั้นของการสนองสัญชาตญาณ แคว้นรู้แล้วเล่นไปกับความรู้สึก แต่ควรฝึกให้เป็นการรับรู้ที่เป็นการเรียนรู้ เป็นการศึกษาของมนุษย์ ซึ่งมีปัญญาที่สามารถพัฒนาให้เป็นอริยชน

คนจำนวนมากใช้ตา-หู จู-ฟัง ได้แค่รับรู้ คือได้เห็น ได้ยิน แล้วก็เกิดความรู้สึก ว่ารูปนั้น เสียงนั้น ถูกใจหรือไม่ถูกใจ ถ้าถูกใจก็ชอบใจ ถ้าไม่ถูกใจ ก็ขัดใจไม่ชอบใจ เกลียดชัง อะไรทำนองนี้ ไปได้แค่นั้น เรียกว่ารับรู้แล้ว ได้แค่ความรู้สึก อยู่กับความรู้สึก และเป็นไปตามความรู้สึก แล้วก็มีสุขมีทุกข์ไปตามความรู้สึกนั้น

ที่นี้ พอรับรู้เกี่ยวกับความรู้สึก ดีใจ-เสียใจ แล้วเกิดความชอบใจหรือไม่ชอบใจขึ้นมา เรียกว่าจิตเสียดุล เอียงไปข้างชอบหรือข้างชังแล้ว ความรู้สึกนั้นก็มากำกับมาบังคับตัวคน มาจับเคลือบ มาบั่นใจคน ให้เป็นไปตามความชอบใจหรือไม่ชอบใจนั้น ถ้าชอบใจ ก็อยากได้ออยากเอา แล้วก็อยากทำอย่างนั้นทำอย่างนี้เพื่อให้ได้มันมา เป็นต้น ถ้าขัดใจ ไม่ชอบใจ ก็โกรธเคือง อยากหนีมันไป หรืออยากทุบอยากตี อยากทำลายมันเสีย เป็นต้น วุ่นวายไปต่างๆ เพราะการรับรู้ นั้น

การใช้อินทรีย์เช่นตา-หู จู-ฟัง อย่างที่ว่ามานี้ เรียกว่าเป็นการใช้อินทรีย์รับรู้ ที่ทำให้จิตเสียดุล (ทำให้คนเสียดุล) แล้วถูกความรู้สึกเข้ามาชักมาจูงบั่นใจให้เป็นไปต่างๆ มีสุขมีทุกข์ไปตามอำนาจของมัน ให้คนอยู่ใต้อำนาจของมัน เรียกว่าเป็นการรับรู้อย่างผู้ถูกกระทำ อยู่ใต้อำนาจของตา-หู เป็นทาสของการรับรู้ ถูกมันครอบงำ ถูกมันปั่นมันชักพาลากจูงให้เป็นไปต่างๆ เป็นการรับรู้ในวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามแรงนำของสัญชาตญาณ จากการรับรู้ที่มากับความรู้สึกชอบ-ชังอย่างนี้ ก็ไม่มีการศึกษา แต่กลายเป็นปัญหาเกิดขึ้นแก่ตนเอง และขับดันให้ก่อปัญหาออกไปภายนอก

ส่วนการใช้อินทรีย์รับรู้ที่ถูกต้อง เดินหน้าไปกับปัญญา พอตาเห็น หูได้ยิน รูปนั้นถูกตาน่าชอบใจ หรือไม่ถูกตาน่าชอบใจ เสียงนั้นถูกหูน่าชอบใจ หรือไม่ถูกหูไม่น่าชอบใจ ก็รู้เข้าใจตามที่มันเป็น อย่างนั้น แต่มีสติตื่นทันตั้งหลักอยู่ได้ ใช้ปัญญามองดูหรือพิจารณา โดยมีจิตใจอยู่ในดุลยภาพ ไม่เสียดุล เป็นกลาง ไม่เอียงไปข้างไหน ไม่ว่าในทางชอบหรือทางชัง

ในขณะที่ปัญญาพิจารณามองดูรู้เข้าใจเห็นความจริง เช่นว่า สิ่งที่ดี เรื่องที่ได้ยินนั้น ดีหรือไม่จริงหรือไม่ ดีแฉ่ใดส่วนไหน ไม่ดีแฉ่ไหนส่วนใด บางทีสิ่งน่าดูเรื่องน่าฟัง แต่เป็นโทษ ก็มี สิ่งไม่น่าดูเรื่องไม่น่าฟัง แต่เป็นคุณประโยชน์ ก็มี สิ่งนั้นเรื่องนั้นมีคุณค่าที่จะเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษอย่างไร ควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือไม่ หรือจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร ฯลฯ เมื่อรู้เข้าใจด้วยปัญญาแล้ว ก็เกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งนั้นเรื่องนั้นได้อย่างดีงามถูกต้องเป็นคุณ และได้ประโยชน์มากที่สุด^๑

การใช้อินทรีย์รับรู้ เช่น ตา-หู ดู-ฟัง อย่างที่วามานี้ เป็นการเรียนรู้ ทำให้ชีวิตเป็นการศึกษาและพัฒนายิ่งขึ้นเรื่อยๆ เรื่อยไป แทนที่จะรับรู้แล้ว ได้แค่ความรู้สึก แล้วถูกมันบั่นบั้นจูงให้เป็นไปต่างๆ เรียกว่าเป็นผู้ถูกกระทำ ก็กลับตรงข้าม เราเป็นผู้รับรู้โดยเรียนรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลาย ได้ปัญญาที่เจริญพัฒนามากขึ้นๆ โดยตัวเราเป็นผู้กระทำต่อสิ่งเหล่านั้น ไม่ใช่ถูกมันกระทำ ใจของเราไม่ถูกกระทบกระเทือน ไม่ถูกมันชักพาลากจูงบั่นให้เป็นไปต่างๆ แต่อย่างไรเลย แต่เราเป็นเจ้าของอินทรีย์ เป็นผู้ใช้ตา-หู ให้มันทำงานให้เราได้ประโยชน์ที่พึงต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งได้ปัญญาที่เป็นการพัฒนาของชีวิตอย่างที่ว่าแล้ว และนี่ก็คือข้อที่ว่า การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนดู-ฟังเป็น

^๑ นี่คือการใช้อินทรีย์รับรู้ตามหลักชั้นอุดมคติที่ว่า; “จกขุณา รูปปี ทิสฺวา...โสเตน สทฺทํ สุตฺวา...ฯเปฯ...เนว สุมโน ไทติ น ทุมมโน **อฺุเบกฺขาโก** วิหฺรติ **สโต สมฺปชาโน**” (ขจ. มก. ๒๒/๒๐๗๒/๓๑๑)

ตัวทำงาน ๓ อย่าง ในการรับรู้ที่เป็นการศึกษา นั่นคือ อฺุเบกฺขา (ภาวะที่จิตอยู่ในดุลยภาพ แปรกันอย่างสามัญว่าเลย) สติ และปัญญา ที่เรียกว่า สัมปชัญญะ

เมื่อมีกฤตบุตรมาบวช ที่ว่าบวชเรียนนั้น พอเข้าวัดบวชเสร็จ ก็เข้ามาอยู่ในระเบียบชีวิตในระบบชุมชนที่เรียกว่าสังฆะคือสงฆ์ แล้วการเรียนก็เริ่มต้น การฝึกคือการศึกษที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นเป็นอย่างแรก ก็คืออินทริยสังวร ที่แปลกันตามสำนวนประเพณีว่า ส้ารวมอินทริย์

นี่ก็คือ การใช้อินทริย์ ตั้งต้นแต่ตา-หู จู-ฟังนั้น ท่านถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะให้ฝึกเป็นเบื้องต้น แต่คำที่บอกว่า “ส้ารวม” นั้น เราทั้งหลาย ตั้งแต่ญาติโยมชาวบ้านทั่วไปมักจะเข้าใจโดยนึกเอาว่าเป็นการเดินไปอย่างเงียบสงบ และเอาตามองต่ำๆ อันนั้นเป็นการส้ารวมในแง่รูปแบบทางร่างกายภายนอก เพื่อให้อาการภายนอกนั้นช่วยเอื้อแก่การที่จิตใจข้างในจะได้ฝึกปฏิบัติตามหลักของการใช้อินทริย์ ตั้งแต่ตา-หู จู-ฟัง โดยมีสติ มีปัญญา ในจิตใจที่อยู่ในดุลยภาพ ให้ได้การเรียนรู้ ฝึกให้ชีวิตก้าวไปในการศึกษา อย่างที่ได้ว่าไปแล้ว

แต่ที่จริงนั้น การส้ารวมที่แท้อยู่ข้างใน ที่จิตใจซึ่งอยู่ในดุลยภาพ โดยมีสติและปัญญามาประจำทำงานในการรับรู้ นั้น โดยไม่ปล่อยให้มีการรับรู้แบบที่มีแต่ความรู้สึกตามแรงสัญชาตญาณขึ้นมาครอบงำและชักจูงบั่นใจเราให้เป็นไปต่างๆ ที่เรียกว่าถูกมันทำเอา แต่ให้การรับรู้ นั้น เป็นการเรียนรู้ ไม่ว่าจะมันจะถูกใจ หรือไม่ถูกใจ เราก็รู้เท่าทันเข้าใจไปตามที่เป็นธรรมชาติของมัน ไม่ว่าจะมันเป็นอย่างไร ก็ให้เราเข้าใจได้ปัญญา แล้วก็รู้ที่จะปฏิบัติจัดการมันได้อย่างถูกต้อง และให้เกิดมีผลที่ดี

การใช้อินทรีย์อย่างหนึ่งที่เป็นเรื่องใหญ่ในชีวิตของคน ก็คือ การกินเสพบริโภค คนจะกินอาหาร ก็ต้องมีรสเปรี้ยวหวานมันเค็มให้อร่อย ถ้าไม่มีรสให้อร่อย การกินอาหารอาจจะกลายเป็นการทรมาน และคนก็คงยากที่จะยอมกิน แล้วชีวิตก็คงอยู่ได้ยากหรืออยู่ไม่ได้ ก็จึงมีเรื่องของรสชาติเข้ามาเป็นกลไกของชีวิตเพื่อสนองสัญชาตญาณในการรักษาชีวิตนั้นให้อยู่รอดมั่นคง

แต่การกินตามแรงขับของสัญชาตญาณนั้น แม้จะประกันให้คนมีชีวิตอยู่ได้ แต่ก็ไม่ได้จริง เมื่อไม่อร่อย ก็ไม่กิน หรือกินน้อย ไม่พอแก่ความต้องการของร่างกาย ก็ขาดอาหาร เป็นโรค ทีนี้ เมื่ออร่อย ก็กินมาก เมื่ออร่อยมาก ก็กินยกใหญ่จนจุกเสียดแน่นท้อง บางทีลูกไม่ขึ้น ก็เสียสุขภาพ เกิดโรค เป็นการก่อทุกข์แก่ตัวเอง หรืออาหารอร่อย แต่ไม่มีคุณภาพ ขาดสารอาหารที่ดี หรือของกินนั้นอร่อย เพราะมีเครื่องปรุงเสริมรสให้ดี แต่มีสารที่เป็นพิษภัย ก็กลายเป็นโทษบ่อนทำลายชีวิตของคนไปเสียอีก จึงอยู่แค่สนองสัญชาตญาณไม่ได้

ถึงตอนนี้ การศึกษาจึงต้องมา บอกว่า ให้กินด้วยปัญญา โดยมีสติคุมหรือคอยดูแล ตรงนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการศึกษาเบื้องต้น หรือขั้นพื้นฐาน พอใครบวชเข้ามา ไม่รู้ว่าเคยฝึกมาแล้วหรือไม่ พร้อมกันไปกับการรู้จักใช้รู้จักปกครองอินทรีย์ ตั้งแต่ตา-หู-นั้น ท่านก็ให้การกินเสพบริโภคเป็นการศึกษาพร้อมไปด้วย บอกให้ฝึกกินด้วยปัญญาพินิจ (ปฏิสังข) เรียกกันว่าพิจารณาอาหาร

ท่านให้พิจารณา หรือให้ตระหนักรู้ เหมือนถามตัวเองว่าที่กินนี้เพื่ออะไร ก็ตอบได้ว่าที่แท้นั้น การกินเสพบริโภคนี้ มิใช่มุ่งจะอวดโตโก้เก๋เต๋ดังหรือแม้แต่จะเอาเอร็ดอร่อยอะไรนักหนา แต่กินเพื่อให้มีชีวิตเป็นอยู่ได้ดี มีกำลังสุขภาพ จะได้เอากำลังไปใช้ดำเนินชีวิตที่ดี ไปศึกษาเล่าเรียน ทำหน้าที่การงาน เป็นต้น

ลงท้ายบอกด้วยว่า ให้การกินเสพบริโภคของตัวเรา^{นี้} ไม่เสียหายกลายเป็นโทษ ซึ่งเวลานี้ควรมองกว้างออกไป นอกจากไม่ให้ทำลายสุขภาพ ไม่ให้สิ้นเปลืองสูญเปล่าแล้ว ก็ไม่ให้เป็นการเบียดเบียนคนอื่น หรือก่อปัญหา ทำความเดือดร้อนให้เกิดโทษภัยใดๆ อย่างในเรื่องขยะ และมลพิษ เป็นต้น

หลักการนี้ เรียกว่า โภชนะมัตตัญญูตา แปลว่าความรู้จักประมาณในการบริโภค คือกินเสพแค่พอดี หรือสั้นๆ ว่ากินพอดี เป็นการบริโภคด้วยปัญญา มุ่งเอาคุณค่าแท้ ไม่ติดอยู่แค่คุณค่าเทียม

การศึกษาเบื้องต้นข้อ ๓ ที่มาในชุดเกี่ยวกับการใช้อินทรีย์เรียนรู้ และการกินเสพพอดีนั้น คือการเอาใจใส่เพียรทำกิจหน้าที่ของผู้มีสติตื่นตัวอยู่ (ชาคริยานุโยค)

คำอธิบายหลักนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้สำหรับพระภิกษุที่บำเพ็ญเพียรชำระจิตใจ ให้ไม่เห็นแก่นอน แต่มีสติตื่นให้มาก ทั้งกลางวัน และส่วนมากของกลางคืน (นอนอย่างมีสติ ๑ ยาม คือ ๔ ชม.) จะเดินจงกรม จะนั่ง ก็ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลสที่กักกัน หน่วงเหนี่ยวจิตใจนั้น ให้จิตใจปลอดโปร่งโล่งเบา (ใจจะได้เบิกบานแจ่มใส และเลื่อนต่อการทำงานของปัญญาต่อไป)

สำหรับคนทั่วไป ก็พึงปฏิบัติในการเอาใจใส่ทำการงานกิจหน้าที่ให้จริงจัง ไม่เห็นแก่แต่จะพักจะนอน โดยมีสติตั้งหลักไว้และตื่นตัวพร้อมทันไม่เฉลไม่พลาด ให้ปัญญาทำงานได้เต็มที่ ในจิตใจที่โปร่งโล่งแจ่มใสเบิกบาน เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ การปฏิบัติกิจหน้าที่การงาน ก็เป็นการศึกษาที่ทำให้ตัวบุคคลนั้นพัฒนาขึ้นไปเองในตัว

กัลยาณชนเริ่มต้นการศึกษา เอาแค่ชุดแรก ๓ อย่าง คือ อินทรีย์สังวร (คุมอินทรีย์ได้) โภชนะมัตตัญญูตา (กินเสพแค่พอดี) และชาคริยานุโยค (เพียรทำกิจหน้าที่ของผู้มีสติตื่นพร้อม) เท่านั้นก่อน

ในการศึกษานี้ ข้อสำคัญก็คือ ขอให้มีความอยากเรียนรู้ อยากฝึกตน แคร่รู้จักใช้อินทรีย์ในการเรียนรู้ รับรู้ดูฟังเป็น ก็จะเป็น ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอย่างมาก คนผู้นั้นจะไม่ถูกประสบการณ์ทั้งหลายครอบงำลากจูงหรือบีบให้โคลงเคลงเป็นไปต่างๆ อยู่ได้ อำนวยของมัน แต่จะดำเนินชีวิตเป็นหลักของตัวเองได้ เป็นผู้กระทำ ต่อสิ่งทั้งหลาย ได้ฝึกตน เป็นผู้พัฒนาในการศึกษาเรื่อยไป

คนที่มีใจใฝ่รักอยากฝึกตนนี้ ก็คือมี **ฉันทะ** คือความอยาก ทำให้มันดี ไม่ว่าจะพบเห็นเกี่ยวข้องกับอะไร ก็อยากทำให้มันดี งาม ให้มันสมบูรณ์ เมื่ออยากทำให้มันดี ก็เป็นการเรียกร้องตัวเอง ให้ต้องมีความรู้ความเข้าใจที่จะจัดจะทำให้มันเป็นอย่างนั้น ทำให้ อยากรู้ แล้วยก็อยากหาความรู้ อยากรู้ฝึกตน ให้มีความรู้ ความสามารถที่จะทำให้ได้ให้เป็นอย่างนั้น

บอกแล้วว่ามันุขยนี้ เป็นสัตว์วิเศษที่ฝึกตัวเองได้ แต่เริ่มต้น ต้องมีความอยากฝึกตนนั้น คือมีฉันทะในการศึกษานั้นเอง เมื่อมี ฉันทะแล้ว อยากรู้เป็นอยากทำอะไรให้สำเร็จ ก็ฝึกได้ทั้งนั้น อย่าง พระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ ก็ทรงมีฉันทะเต็มเปี่ยม แล้วยก็ฝึก พระองค์อย่างเข้มที่สุด แม้จะต้องผ่านการฝึกนั้นนานอย่างยิ่ง และ จริงจังถึงขั้นสละชีวิตได้

คนที่มีฉันทะใฝ่ฝึกตนนั้น จะมีความเพียรพยายามที่ทำให้ ก้าวหน้าต่อไป แล้วยก็จะเข้มแข็งมุ่งมั่น ไม่ท้อ ไม่ระย่อ เดินหน้า เรื่อยไป ใครอยากเป็นอะไร อยากรู้ทำอะไรได้ ก็ฝึกเอาสิ

การฝึกตนเองนี้ จะเรียกร้องคุณสมบัติอะไรให้พัฒนาขึ้นมา บ้าง ตัวแรก สติจะต้องขึ้นมาประจำตลอดเวลา เราจะได้ใช้สติ เรื่อยไปเลย แล้วยตัวที่จะเจริญพัฒนาขึ้นมาในการฝึก ก็คือปัญญา และความเพียรก็ต้องมา เพื่อพาให้ก้าวหน้าไปในการฝึกนั้น

เอาละ พูดถึงเรื่องการฝึกมา ก็พอสมควรแล้ว นี่ก็พูดไปตามที่นึกได้ เหมือนกับพูดเรื่อยไปอย่างนั้นเอง พอพูดถึงการบวช ก็เป็นการบวชเรียน คือบวชเพื่อเรียน เมื่อเรียน ก็เป็นการฝึก ซึ่งเป็นการทำให้ชีวิตพัฒนาดีงามยิ่งขึ้นไป คือเป็นการศึกษา ก็เลยมาสมกันกับความหมายของชีวิตที่ดี ดังที่ว่า ชีวิตที่ดี คือชีวิตที่มีการศึกษา และที่ว่ามีการศึกษา ก็มีใช้แค่ว่าสอบได้มีใบปริญญา แต่เป็นการศึกษาในความหมายว่าเป็นการฝึก ซึ่งเป็นการศึกษาที่อยู่ในตัวของคนที่รู้จักฝึกตัวเอง

พูดถึงคำว่าบวชเรียน พอแค่นี้ก่อน ทีนี้ก็จะพูดในเรื่องว่าจะเรียนอะไร เมื่อก็ได้บอกว่าจะคุยกันเรื่องหลักธรรมสังฆข้อหนึ่ง ก็มาเข้าเรื่องหลักธรรมกันนิดหน่อย

หลักธรรมที่จะพูดกันวันนี้ เป็นหลักใหญ่มากนะทุกท่านคงเคยได้ยิน ตามปกติ คนที่รู้จักพระพุทธศาสนา ตั้งแต่โบราณมา ก็ถือว่าต้องรู้หลักธรรมนี้ หลักธรรมนี้ ก็คืออริยสัจ ๔

ทีนี้ ก็มาพูดเรื่องอริยสัจ ๔ นี้กันหน่อย บอกไว้ก่อนด้วยหน่อยหนึ่งว่า เรื่องอริยสัจนี้ รับกันกับที่ได้บอกไว้ข้างต้นตอนหนึ่งว่า พระพุทธศาสนา คือการศึกษา ที่ทำให้คนพัฒนาเป็นอารยชน

เรื่องเป็นอย่างไร ก็ฟังดูกันต่อไป

อริยสัจ ๔ ชี้ทาง สร้างอารยธรรมที่แท้

บางที พูดย่างๆ บอกว่า พระพุทธศาสนา คืออริยสัจ ๔ นี่ก็ได้ หรือบอกว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อริยสัจ ๔ นี้แหละ เคยได้ยินไหม มีคำถามว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อะไร? ก็ตอบว่า ตรัสรู้ อริยสัจ ๔

กว้างออกไป ฝรั่งมาเรียนหรือมาอ่านเรื่องพระพุทธศาสนา เริ่มต้นก็รู้จักคำว่า “อริยสัจ ๔” แล้วเขาไปเขียนบอก โดยตั้งคำถามว่า พุทธศาสนาสอนอะไร? แล้วก็ตอบว่า พุทธศาสนาสอนว่า “Life is suffering.” หรือไม่ก็ “All existence is suffering.” ว่าอย่างนั้น เคยได้ยินไหม หนังสือเก่าๆ ที่ฝรั่งเขียนจะออกทำนองนี้ แทบทั้งนั้น เพราะว่า ในหลักอริยสัจ พุทธศาสนาสอน เริ่มข้อแรก คือทุกข์ใช่ไหม? ฝรั่งก็เลยบอกว่า พุทธศาสนาสอนว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ อะไรๆ ก็เป็นทุกข์

ฝรั่งบางคนก็เลยต่อไปอีก บอกว่า พุทธศาสนานี้สอนว่า ชีวิตเป็นทุกข์ พุทธศาสนาเป็น pessimism คือเป็นพวกมองโลกในแง่ร้าย ฝรั่งสมัยเก่าหลายคนว่าอย่างนี้ แล้วจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ฝรั่งบางคนก็ยังว่าอย่างนั้น ก็เลยขอออกนอกเรื่องไปนิดหนึ่ง

เมื่อครั้งอยู่ในกรุงเทพฯ วันหนึ่ง มีฝรั่งคนหนึ่งมาหาที่วัด เขาบอกว่า เขาแปลกใจ เขามาเห็นเมืองไทยนี้ ไม่เป็นอย่างที่เขาคิดเรื่องเป็นอย่างไร

เขาบอกว่า ตามที่เขาได้เรียนได้รู้มานั้น พุทธศาสนาสอนว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ อะไรๆ ก็เป็นทุกข์ แต่ เอ.. เขามาเมืองไทย พักอยู่ใน hotel ตื่นนอนขึ้นมา เปิดหน้าต่างมองลงมาดูตอนเช้า เห็นผู้คนตักบาตร เห็นคนไทยยิ้มแย้มแจ่มใส ดูหน้าตา ดูลักษณะอาการ กิริยา มีความสุขกันดี หรือมีความสุขมากๆ

แล้วเขาออกไปดูชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยกว้างออกไป ไปดูในชนบท ไร่โฮ.. แม้แต่ในงานศพ คนไทยก็สนุกกันนักหนา เล่นดนตรี มีมหรสพกันครั้นคราง เอ.. ไหนว่า พุทธศาสนาสอนว่าชีวิตเป็นทุกข์ ทำไมคนไทยนี่สนุกสนานบันเทิงกันเหลือเกิน เขาว่าอย่างนั้น

นี่แหละ ท่านลองดูว่าเป็นอย่างไร คนไทยนี่สุขหรือทุกข์ ฝรั่งคนนี้ก็เท่ากับได้เรียนใหม่ ไม่เอาแล้ว ที่ว่าพุทธศาสนาสอนว่าชีวิตเป็นทุกข์ เห็นท่าจะไม่ใช่

แต่เราก็อย่าไปชอบตามคนไทยมากเกินไปเลยนะ บางทีคนไทยอาจจะเลยเถิดไปก็ได้ สนุกสนานบันเทิงกันเกินไป มาดูกันให้ชัดสักหน่อยว่า ที่จริงมันคืออย่างไร นี่ก็พูดนอกเรื่องไปนิดหนึ่ง

เอาละ ทีนี้ก็มาดูหลักกันจริงๆ

คัมภีร์ว่า อริยสัจคืออารยธรรม ทำคนให้เป็นอารยชน

ทีนี้ก็มาดูกันในเรื่องที่ว่าพระพุทธานุศาสนาสอนอริยสัจ ๔

“อริยสัจ” แปลได้หลายระดับความหมาย อย่างง่าย ๆ แปลว่า ความจริงที่เป็นอริยะะ ความจริงของพระอริยะะ แล้วก็ความจริงที่รู้แล้วทำให้เป็นอริยะะ

อริยะะ แปลว่าอะไร? แปลว่าประเสริฐ อริยสัจจึงแปลว่า ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงของท่านผู้ประเสริฐ ถ้าให้ลึกกว่านั้น ก็แปลว่า ความจริงที่รู้แล้วทำให้เป็นผู้ประเสริฐ

ที่นี้ “อริยะ” นั้นมาจากภาษาบาลี ถ้าใช้ในรูปที่มาจากสันสกฤต ก็เป็น “อารยะ” คือ อริยะ กับ อารยะ เป็นคำเดียวกัน เดิมจึงมีความหมายอย่างเดียวกัน

แต่พอมานในภาษาไทยปัจจุบัน ความหมายแยกกันไป อารยะใช้ในเชิงคล้ายจะเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับคำภาษาอังกฤษ ทำนองว่า อารยธรรม คือ civilization ซึ่งเน้นด้านสังคมและวัตถุ แต่อริยะมีความหมายในเชิงนามธรรมเป็นเรื่องของปัญญาและจิตใจที่พ้นจากกิเลส

เป็นอันว่า ในภาษาไทยนี้ ความหมายของอริยะ กับอารยะเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นต่างกัน แต่ในที่นี้ เราถือตามภาษาเดิมว่า อริยะเป็นรูปบาลี อารยะเป็นรูปสันสกฤต ของคำเดียวกัน เช่น อริยชน – อารยชน, อริยธรรม – อารยธรรม แต่บางแห่งก็จะมีการเทียบเคียงและเชื่อมโยงระหว่างความหมายเดิม กับความหมายในภาษาไทยที่ใช้ในเชิงเป็นศัพท์บัญญัติด้วย เช่น อริยชน คืออารยชน ซึ่งอาจจะเป็น noble man หรือ civilized man ก็ได้ นี่ก็ทำความเข้าใจกันไว้ก่อน^๑

^๑ “อารย” เดิมเป็นชื่อของเผ่าชน (ฝรั่งเรียกว่า Aryan/อารยัน) ที่เข้ามาเป็นผู้พิชิตชมพูทวีป คืออินเดีย เมื่อราว ๒ พันปีก่อนพุทธกาล ภาษาบาลีเรียกว่า “อริย” เมื่อมีชัยได้ครองอินเดียแล้ว คำว่า “อารย” ก็มีความหมายว่าเป็นผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ เจ้านาย (ทำนองว่าเป็นคนแก่, ผู้พิชิต) ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงวิวัฒนาการหรือพัฒนาความหมายของ “อริย” (อารย) นั้น ให้หมายถึงภาวะที่ห่างไกลจากความชั่วร้าย พ้นจากการเบียดเบียน เป็นผู้เจริญ หรือประเสริฐ ด้วยการมีวิถีชีวิตจิตใจและปัญญาที่ได้พัฒนาดีแล้ว อย่างที่ใช้ในพระไตรปิฎก; อริย/อารย เป็นคำสำคัญที่ควรศึกษาเพื่อความเข้าใจพระพุทธศาสนา และประวัติศาสตร์ทั้งของพระพุทธศาสนาเอง และของอารยธรรมอินเดีย

เมื่อทำความเข้าใจกันอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็แปลอริยสังข์ได้ว่า คือ ความจริงที่เป็นอริยะะ ความจริงของอริยชน/อารยชน แล้วก็เป็นความจริงที่รู้แล้วทำให้เป็นอริยชน/อารยชน

ที่นี้ในคัมภีร์บางแห่งก็มีคำบอกว่า อริยธรรม ได้แก่อริยสังข์ ๔ (เช่น สุตต.ป.๒/๑๖๘) นี่ก็คือ อริยสังข์ ๔ เป็นอารยธรรม คือเป็นธรรมของอารยชน หรือธรรมที่รู้เข้าใจปฏิบัติสำเร็จแล้ว ทำให้เป็นอารยชน

ใช้เวลากับเรื่องภาษาและถ้อยคำมามากแล้ว เดินหน้าต่อไป

๑. บอกใจว่า ทุกข์ไม่ใช่ธุระของเธอ

ที่นี้ก็มาดูให้ถึงตัวอริยสังข์ เริ่มต้นว่า อริยสังข์สอนว่าอย่างไร? บอกเมื่อนี้แล้วว่า อริยสังข์ขึ้นต้นเป็นข้อแรกว่า ๑. ทุกข์

นี่คือพุทธศาสนาสอนให้เริ่มต้นด้วยการเผชิญหน้าความจริง และยกปัญหาขึ้นมาตั้งเป็นจุดเริ่มต้น คนต้องการความสุข แต่ในชีวิตและในโลกนี้ ทุกข์มีอยู่จริงไหม และทุกข์นั้นแก้ได้ไหม ถ้าแก้ได้ และจะได้เจอ ก็รู้จักแก้ไข และรู้จักทำให้มันไม่เกิดขึ้นเสียเลย เรียกว่ารับรู้ความจริง สู้หน้ามัน ไม่ต้องไปหนี จะได้จัดการมันได้ ทำให้มันเกิดขึ้นไม่ได้เสียเลย จะไปมัวหนีอยู่ทำไม ถ้ามัวให้ทุกข์ไล่ตาม ก็ไม่ต้องทำอะไร ได้แต่วิ่งหนีทุกข์ไม่จบไม่สิ้น ก็ยิ่งแย่มาก และเมื่อเจอมันเข้า มันไล่ทันเข้า ก็ไม่รู้จักที่จะจัดการอย่างไรกับมัน ก็ยิ่งแย่มาก อยู่กับความจริงทุกข์ ก็แย่มาก นี่ก็คือข้อที่ ๑ รับรู้สู้หน้า ทำให้มันเข้ามาไม่ได้

ที่นี้ รับรู้สู้หน้าอย่างไร หลักข้อแรกบอกเลยว่า ทุกข์นั้นไม่ใช่ธุระของจิตใจ อย่าเอาใจเข้าไปยุ่งกับมัน อย่าเอาใจไปรับมันเข้ามา ไม่ต้องให้ใจเกี่ยวข้อง

ทำไมอย่างนั้น ท่านอาจจะแปลกใจ อริยสังฆบทหลัก ความจริงว่า ทุกข์ไม่ใช่เป็นฐานะของจิตใจ ถ้าใครเอาใจไปยุ่งกับทุกข์ ก็มีแต่จะแย่อย่างเดียว ถ้าเอาจิตใจไปรับหน้าหรือไปยุ่งเกี่ยวกับทุกข์ ใจก็จะถูกมันจับเผา หรือไม่ก็ถูกมันจับแช่เย็นไปเลย ถ้าเอาใจไปยุ่งกับทุกข์ ก็มีแต่จะยิ่งเจ็บมาก ยิ่งซ้ำมาก จะถูกทุกข์นั้นบีบคั้น กดดันอัดอั้น ได้แต่แบกทุกข์ไว้ หรือไม่ก็จมอยู่ในทุกข์นั้นแหละ

พระพุทธศาสนาสอนว่า ทุกข์ไม่ใช่เป็นฐานะของใจ ไม่ให้เอาใจไปยุ่ง แล้วจะทำอย่างไร นี่แหละคือหลักบอกว่า ทุกข์นั้นต้องรับหน้า ด้วยปัญญา ต้องเอาปัญญามารับรู้สัมผัสหน้าทุกข์ คือทุกข์นั้นเป็นฐานะของปัญญาที่จะแก้ไขจัดการ หลักนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอริยสังขนี้แหละ ถ้าไม่ศึกษาอริยสังขจบให้ตรงจุดนี้ ก็จะเข้าใจผิดหรือไปไม่ถึงอริยสังข หลักนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เรียกว่ากิจในอริยสังข ข้อแรกว่า

“ทุกข์ อริยสังข ปริณฺเวยยํ”

แปลสั้นๆ ว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่ต้องปริณฺเวยย ที่เราเรียนได้ ปริณฺเวยยกันมาทั้งหมดนั้น ก็อยู่ในเรื่องทุกข์นี้แหละ จริงไหม? ลองพิจารณาให้ดีนะ เราเรียนกันอยู่ในเรื่องทุกข์นี้แหละ เดี่ยวจะเข้าใจ

ทุกข์นี้สำหรับปัญญาทำหน้าที่ปริณฺเวยย คือตรวจตราจับให้ได้ เหมือนอย่างแพทย์ที่ใช้คำว่าตรวจ แล้วก็วินิจฉัยกำหนดได้หรือจับได้ว่ามันคืออะไร เป็นอะไร

อริยสังขนี้ในคัมภีร์บอกว่า เป็นการจัดการกับทุกข์ ด้วยวิธีทำนองเดียวกับแพทย์ที่ดำเนินการรักษาคนไข้บำบัดโรค

แพทย์ทำกับผู้ป่วยอย่างไร แพทย์เจอผู้ป่วยตอนแรกก็ตรวจอาการจับให้ได้ว่าเป็นโรคอะไร พอจับได้แล้ว ก็สืบค้นหาสมุฏฐานว่าเป็นเพราะอะไร เช่นว่าเป็นเพราะเชื้อโรคนั้นเชื้อโรคนี้ หรือเป็นเพราะอวัยวะนั้นนี้บกพร่อง เสื่อม หรือทำงานผิดปกติ หรือเป็นเพราะสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศ อย่างนี้เป็นต้น

ยกตัวอย่างง่ายๆ ปวดหัว ก็ทุกข์แล้ว เจ็บไข้มาแล้ว ทำอย่างไร ก็ตรวจอาการปวดหัว ว่าปวดหัวอย่างไร? ปวดหัวจากความดันโลหิตสูง ปวดหัวเป็นไมเกรน ปวดหัวเป็นไข้ ปวดหัวเพราะอากาศไม่ดี ปวดหัวเพราะก่อกวนใจคิดมากเกินไป ฯลฯ ตรวจดูอาการให้ตกลงได้ว่าเป็นโรคอะไร อย่างนี้เรียกว่าแพทย์ตรวจวินิจฉัยโรค จากนั้นก็สืบค้นหาสมุฏฐานเหตุปัจจัยที่จะต้องกำจัดแก้ไข และมองให้เห็นชัดว่าจะแก้ไขได้แค่ไหน อันนี้จะแก้ได้แค่ไหน ให้เป็นได้อย่างนั้นแค่นั้น จะออกผลสำเร็จได้อย่างนี้ แล้ววางเป็นเป้าหมาย จากนั้นก็วางกระบวนการปฏิบัติในการรักษาว่า จะต้องทำอะไรบ้าง จะใช้ยา กินนั่นๆ ยาฉีดนั่นๆ หรือจะผ่าตัด หรือให้พักผ่อนก็พอแล้ว

ที่ว่านั่น รวมแล้วเป็น ๔ ขั้นตอน

หนึ่ง ตรวจอาการวินิจฉัยโรค จับให้ได้ว่าเป็นโรคอะไร คือข้อ

๑. ทุกข์ อริยสัจจ์ ปริณิฉะยัม ทุกข์ต้องปริณิฉะญา ต่อไป

สอง สืบค้นหาสมุฏฐานว่าโรคนั้นเกิดจากเหตุอะไร เชื้อโรคอะไร แบคทีเรีย หรือไวรัสอะไร หรืออวัยวะนั้นๆ เสื่อมเสียอย่างไร ฯลฯ คือข้อ ๒. ทุกขสมุทโย อริยสัจจ์ ปหาตพัพ สมุทฺถยํ ต้องแก้ไขกำจัด ทำให้หายให้หมดไป

สาม มองให้เห็นที่หมายว่าจะสำเร็จออกมาเป็นอย่างไร แค่นี้ กำหนดเป็นเป้าหมายไว้ คือข้อ ๓. ทุกฺขนิโรโธ อริยสัจจ์ สัจจิกาทพฺพํ นิโรธํ ต้องทำให้สำเร็จเป็นประจักษ์ จากนั้น

สี่ ดำเนินกระบวนการปฏิบัติในการบำบัดรักษาว่า จะต้องทำอันนี้ๆ อย่างนี้ๆ คือข้อ ๔. ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจจ์ ภาเวตพัพ มรรคํ ต้องทำตามวิธีการให้เป็นอย่างนั้นๆ ขึ้นมา

อริยสัจ ๔ ข้อ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ว่ากันเชิงเปรียบเทียบง่าย ๆ แค่นี้ก่อน จุดตั้งหลักเริ่มต้นก็อย่างที่ว่าแล้ว คือ อย่าเอาใจไปยุ่งกับทุกข์ ใจไม่มีหน้าที่เป็นทุกข์ หรือไปเอาธุระกับทุกข์ การที่จะจัดการ จะแก้ไข จะดับทุกข์อะไรๆ นั้น เป็นเรื่องของปัญญา ถ้าใจจะเป็นทุกข์ ก็ให้ปัญญาบอกใจเลยว่า เธออย่ามายุ่ง นี่ไม่ใช่เรื่องของเธอ ถ้าเธอเข้ามายุ่งด้วย ก็ได้แต่แบกทุกข์ไว้ เธอแก้ไขมันไม่ได้หรอก มีแต่จะยิ่งแย่งกันใหญ่ ต้องรีบบอกใจให้ยกทุกข์นั้นให้ปัญญาเอาไปจัดการ

เรื่องของใจอยู่ที่ฝึกให้ได้ ๕ อย่างนี้

ที่นี้ก็ต้องถามว่า ถ้าใจไม่มีหน้าที่เอาธุระกับทุกข์แล้ว ใจจะมีหน้าที่อะไร? เรื่องนี้ ให้ดูหลักความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ บางท่านอาจเคยได้ยินแล้ว คือพุทธพจน์ว่า (ขง.เขต.๒๐/๕๐/๑๑)

ปภัสสรมิทํ ภิกขเว จิตตํ. นี่หนึ่งท่อนแล้ว

แปลว่า: จิตนี้เปล่งปลั่งผ่องใส.

ท่อนที่สองว่า: ตณฺจ โข อากนฺตฺตฺเถหิ อุกฺกิลเสหิ อุกฺกิลฺลิจฺฉิ.

แปลว่า: แต่จิตใจนั้น ถูกของเปรอะเปื้อนที่แหวะเวียนเข้ามา ทำให้มัวหมองไปเสีย.

นี่คือพระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า จิตใจนี้ โดยสภาวะที่เป็นธรรมชาติของมันนั้น บริสุทธิ์ผุดผ่อง ตรงนี้สำคัญ คือ ธรรมชาติของจิตใจนั้นเป็นสภาวะที่ดี ที่นี้ ในเมื่อมันเปรอะเปื้อนขุ่นมัวเศร้าหมองไปเพราะของสกปรกที่จรแหวะเวียนเข้ามา รวมทั้งทุกข์นี้ด้วยแล้ว เราจะทำอย่างไร ตอบง่าย ๆ ว่า ก็จัดการปลดเปลื้องชำระล้างมันให้หมดไปเสีย ให้ใจพ้นออกมาจากของเปรอะเปื้อนสกปรกนั้น

ตรงนี้แหละคือหน้าที่ของจิตใจที่จะฝึกตัวรักษาตัวไว้ให้ดี คือจิตใจนั้นจะต้องฝึกปักษาสภาวະที่แท้ของมันไว้ คือรักษาสภาวະที่ผุดผ่องเปล่งปลั่งปลอดโปร่งสดใสมันไว้ ซึ่งก็รวมทั้งมีความสุขอยู่ในตัวด้วยนั่นเอง จะรักษาไว้ได้อย่างไร ก็ฝึกจิตนั้นสิ

พระพุทธเจ้าตรัสอยู่เสมอ เรียกได้ว่าเป็นประจำ ในเรื่องการฝึกจิตให้เข้าสู่ภาวะของมันเอง ที่ตั้งามบริสุทธินั้น ตรัสไว้ไม่ใช่น้อยๆ ปรากฏในพระไตรปิฎกนับได้หลายสิบแห่ง การปฏิบัติธรรมเจริญธรรมต่างๆ จะเป็นสมณะ เป็นวิปัสสนาอะไรๆ ที่จะก้าวหน้าสูงขึ้นไป ต้องผ่านขั้นนี้ ซึ่งเป็นขั้นที่จิตอยู่ในภาวะที่พร้อมเหมาะแก่การที่จะใช้งาน เรียกได้ว่าเป็นฐานของการปฏิบัติที่จะเจริญก้าวหน้าบางทีไปนึกถึงกันแต่ขั้นตอนใหญ่ๆ ชั้นนั้นชั้นโน้น เช่นว่าไปเจริญสมถวิปัสสนา แต่ที่จริงนั้นจะเจริญสมถวิปัสสนาได้ผล ก็ต้องผ่านขั้นนี้แหละ จะขึ้นสูงไปไหน ก็ต้องทำอันนี้ให้ได้ก่อน

ภาวะจิตที่ผุดผ่องใสนี้มี ๕ ข้อ ได้พูดไปที่หนึ่งแล้ว เอามาทวนกันหน่อย เมื่อกี้ได้พูดถึงโยมพ่อแม่มาเยี่ยมพระ โยมรักพระ ลูกชาย อยากมาวัด ใจอยากจะดูพระลูกชาย มาถึงวัด พอเห็นวัดเท่านั้นแหละ ปราโมทย์มาแล้ว ปราโมทย์อะไร คือใจรำเริงเบิกบานแจ่มใส ดีใจ แล้วต่อไป พอโยมเห็นพระสงบงามอยู่ในผ้ากาสาวพัสตร์ ก็ปลื้มใจ ได้ปิติ อิ่มใจ บางทีถึงกับน้ำตาไหล

พออิ่มใจปลื้มใจแล้วเป็นอย่างไร ตอนนี้นั้นมันจะเป็นไปเอง เป็นอัตโนมัติเลย พออิ่มใจ ปลื้มใจแล้ว อะไรที่หนักที่เหน็ดเหนื่อย อยู่ในใจ จะหายไปหมด หายเหน็ดหายเหนื่อย คือใจได้พัก แล้วก็ผ่อนคลายสบาย เมื่อใจผ่อนคลายแล้ว จึงมีความสุขได้ พอมีความผ่อนคลายใจได้พักแล้ว ความสุขก็มา พอมีความสุข จิตก็เข้าที่ เป็นสมาธิได้ ถึงตอนนี่คือจิตอยู่ตัว อยู่ในสภาวະของมัน ที่ว่าเปล่งปลั่ง ผ่องใส ก็สงบแนวเป็นสมาธิ

ที่นี้ก็มาทวนหลักกันอีกที บอกใจว่า ทุกข์ไม่ใช่ธุระของเธอ แล้วก็บอกต่อไปว่า งานของใจอยู่ที่นี้ คือที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เราทำสภาพจิต ๕ อย่างนี้ให้ได้ตั้งแต่ต้น เพื่อจะได้เจริญก้าวหน้าไปในการศึกษา ที่เรียกกันว่าปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะไปเจริญสมณะ หรือวิปัสสนา ถ้าไม่ผ่าน ๕ ข้อนี้ อย่าไปหวังเลยว่าจะเจริญก้าวหน้าไปได้จริง ที่ว่านี่ก็คือทำจิตของเราให้อยู่ในสภาพที่ดีของมันนั่นเอง ให้จิตอยู่ในสภาวะที่เป็นธรรมชาติของมัน ที่ว่าเปล่งปลั่งผ่องใส คือ

๑. ปราโมทย์ ความสดชื่น เบิกบาน โปร่งโล่ง ผ่องใส
๒. ปีติ ความอิ่มใจ ปลื้มใจ
๓. ปัสสัทธิ ความเรียบรื่นผ่อนคลายกายใจ
๔. สุข ความชุ่มชื่นรื่นใจ
๕. สมามิ ความมีใจมันแน่ว อยู่ตัว ได้ที่ ไม่มีอะไรกวน

ปราโมทย์กับปีตินั้นใกล้เคียงกัน คือปราโมทย์แรงขึ้น ก็เป็นปีติ ที่แปลว่าความอิ่มใจปลื้มใจ ซึ่งทำให้มีกำลัง สมกับที่แปลว่าอิม เรื่องเคยมีว่า วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตไม่ได้อะไรเลย ในเรื่องบอกว่ามารมาเยาะเย้ยว่า วันนี้ท่านไม่มีฉัน ต้องอดแยมแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่เป็นไร เรามีปีติเป็นภักษา (ส.ส.๑๕/๔๖๙/๑๖๗) อิมใจแล้ว ไม่ต้องอิมกาย ก็อยู่ได้สบาย ไม่หิว คนที่ได้ปีตินั้น หายหิวเลย ไม่ได้กินข้าวกินปลา ก็ไม่ทำอะไร อิมใจแล้ว ก็มีความสุข

ใครมีปีติได้เรื่อยๆ ก็สบาย อิมใจก็แสดงออกมาทางหน้าตา ด้วย ทำให้หน้าตาดีไปด้วย ใจก็ไม่เหน็ดไม่เหนื่อย เพราะจิตไม่ต้องทำงานหนัก และอายุก็จะยืนด้วย ตรงข้ามกับใจที่ไม่ดี ที่ขุ่นมัว เศร้าหมอง ซึ่งจะใช้พลังงานมาก ก็คือสมองนั้นแหละเหน็ดเหนื่อย แล้วผลก็ออกมาที่ร่างกายนี้แหละ ทำให้ทรุดโทรม แล้วก็แก่ไว

ที่นี้ ถ้าใจเราดี มีปราโมทย์ มีปีติอยู่เรื่อย จิตใจก็เป็นตัวของมันเองอยู่โล่งๆ เบาๆ ไม่มีอะไรหนัก ไม่กินพลังงาน ร่างกายก็ไม่กินพลังงาน อย่างปัสัทธิที่ผ่อนคลาย ทั้งกายทั้งใจได้พัก เหมือนไม่ต้องใช้พลังงานอะไร จิตใจก็ไม่เหนื่อยหน่าย ร่างกายก็ไม่ทรุดโทรม ก็มีมีความสุขได้ ทำให้อายุยืน ดีไปหมดทั้งชีวิต

เอาละ ทวนอีกที ปราโมทย์ มีใจรำเริงเบิกบานแจ่มใส พุดง่าย ๆ ว่าใจผ่อง แล้วปีติ อิ่มใจปลื้มใจ ให้ถึงขั้นมีปีติเป็นภักขาได้ แล้วก็สาม ปัสัทธิผ่อนคลาย สบาย ทั้งกายทั้งใจได้พักผ่อน พักสนิทเลย คือพอถึงปัสัทธิเหมือนกับว่าจิตใจมันพัก ร่างกายก็พักผ่อน พักเต็มที่ ไม่ต้องใช้พลังงานอะไรเลย พอปัสัทธิแล้ว ที่นี้ไม่มีอะไรจากภายนอกมารบกวนเลย ก็มีมีความสุข พอใจเป็นสุข ใจก็เป็นตัวของมันเอง สมาธิก็มาได้ ตรงข้ามกับใจที่มีทุกข์ มันถูกบีบคั้น มันถูกกดคั้น มันก็คั้น เมื่อใจอยู่ไม่เป็นสุข มันถูกกดคั้นบีบคั้น มันก็คั้น มันก็เป็นสมาธิไม่ได้ คนที่มีทุกข์นั้น ใจเป็นสมาธิไม่ได้ ใจที่จะเป็นสมาธิแน่วตั้งได้ ก็เพราะมันเป็นสุข ไม่มีอะไรมาทวนมาบีบคั้น มันจึงสงบนิ่งเป็นสมาธิได้

เป็นอันว่า ให้มีไว้เป็นประจำนะ *หรือ* ปราโมทย์ *สอง* ปีติ *สาม* ปัสัทธิ *สี่* สุข *ห้า* สมาธิ

แต่ที่นี้ การที่จะฝึกได้เก่งไปถึงสมาธิ ให้ถึงขั้นสนิทจริงๆ มันก็ยากเหมือนกัน มักจะได้กันแค่ชั่วขณะๆ ข้อที่จะทำได้เป็นประจำ ง่ายหน่อย ก็คือให้ได้ปราโมทย์ เพราะฉะนั้น ใน ๕ ข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงเน้นปราโมทย์ ขอให้จำกันไว้ว่า ให้ได้ปราโมทย์ เป็นหลักประกันไว้ก่อน คือให้มีใจรำเริงเบิกบานแจ่มใสเป็นประจำเลย แล้วก็ให้ยิ้มได้ ยิ้มได้เรื่อย มีปราโมทย์ ใจผ่องได้เป็นประจำนะ

หลักที่ว่ามีปราโมทย์ยืนตัวไว้เป็นประจำนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง และตรัสบ่อยด้วย เฉพาะอย่างยิ่งในพระสูตรที่ชื่อว่า จูฬโคบาลสูตร (ม.มู.๑๒/๓๘๗/๕๑๘) พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องการทำหน้าที่ของพระศาสดาว่า พระองค์ปฏิบัติอย่างไรในการทำหน้าที่ของพระศาสดา พระองค์ตรัสไปถึงตอนจบ คำสุดท้ายที่ตรัส เหมือนทรงสรุปเน้นย้ำไว้ ในการทำหน้าที่ของพระศาสดา คือ

- ปาโมชชพหุสา โถถ – นีวรรคตัน และ
- เขมํ ปตเถถ ภิกขโว – เป็นวรรคจบ ลงท้าย
- ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย
- จงเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์
- ฟังปรารธนาความเกษมเถิด

หลักข้อต้นว่า “จงเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์” หมายความว่า ให้มีปราโมทย์ประจำเป็นพื้นใจเลย ถ้ามองตัวเองว่าเรามีปราโมทย์ได้ไหม แล้วก็สร้างปราโมทย์ขึ้นมา มีปราโมทย์ได้เรื่อย พอโยมมาก ก็ยิ้มได้เลย เออเนาะ ปราโมทย์ ร่าเริงเบิกบานใจ มีไว้ประจำตัวเลย ข้อนี้เป็นตัวนำในการปฏิบัติ

ต่อไป หลักข้อจบทำยว่า “ฟังปรารธนาความเกษมเถิด” ข้อนี้บอกจุดหมายที่จะไปให้ถึง คือความเกษม

ความเกษมเป็นชื่อหนึ่งของนิพพาน “เกษม” ก็คือปลอดโปร่งปราศจากทุกข์ภัย พันทุกข์พันภัยโล่งกายโล่งใจไม่มีกังวลอะไรเลย

สมัยนี้ คนไทยเข้าใจคำว่านิพพานไปในเชิงของความหมายว่าดับๆ ทำให้นึกไปในทางลบ เป็น negative ใจก็เลยไม่ค่อยเอาที่จริง ที่เรียกว่านิพพานนั้น เป็นคำกลางตั้งเป็นชื่อไว้ เพื่อให้รู้ว่านั้นคือหมดแล้ว ไม่มีของเสียอะไรเหลืออยู่เลย

แต่ถ้าใจไม่ค่อยรับ เกษมก็เป็นชื่อหนึ่งของนิพพาน เอาชื่อว่า “เกษม” นี้ก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้แล้วที่นี่

ที่จริง นิพพานนั้นมีมากมายหลายชื่อ ที่นับว่าเด่น ก็ได้แก่ (วิชา) วิมุตติ วิสุทธิ เกษม สุข สันติ นิพพาน เป็นชื่อของนิพพาน ทั้งนั้น ท่านชอบชื่อไหน ก็เลือกเอาได้

คนชอบความสุข ก็เอานิพพานในชื่อว่าเป็นความสุข แต่ต้องเป็นความสุขแท้ที่เป็นอิสระนะ เป็นความสุขที่เข้าชุดกับ วิมุตติ วิสุทธิ เกษม สันติ และนิพพาน ซึ่งสื่อความหมายโยงถึงกันเป็นอันเดียว

ความสุขของคนจำนวนมาก เรียกว่าสามิสสุข หรืออามิสสุข เป็นความสุขที่ขึ้นต่อสิ่งอื่น เช่นขึ้นต่อสิ่งเสพ ถ้าไม่ได้เสพอะไร ก็สุขไม่ได้ อยู่กับตัวเอง สุขไม่ได้ แต่สุขอย่างนิพพาน สุขของพระพุทธเจ้า เป็นอิสระ ไม่ว่าจะอยู่อย่างไร ที่ไหน เวลาไหน ก็มีความสุข มีความสุข เป็นคุณสมบัติประจำตัวประจำใจทุกเมื่อทุกเวลา จึงเรียกว่าเป็นสุขแท้ เป็นสุขอิสระ ไม่ต้องพึ่งพา ถึงจะอยู่กับตัวเอง ไม่มีอะไรเลย ก็มีมีความสุขอยู่ข้างใน ไม่ต้องอาศัยอะไร ไม่ต้องขึ้นต่ออะไร

ความเกษมนั้นเป็นจุดหมาย ยังไปไม่ถึง พระพุทธเจ้าก็ตรัสตัวเชื่อมต่อไป ให้มีการปฏิบัติได้ คือตรัสว่า “พึงปรารถนาความเกษมเถิด”

คำว่า “ปรารถนา” ก็คือการปฏิบัติของเรา ซึ่งในคัมภีร์ บอกไว้ว่า ได้แก่ “ฉันทะ” คือความอยากความปรารถนา ที่เป็นกุศล (เรียกเต็มว่า กัตตุกัมยตาฉันทะ = ความอยากทำให้มันดี)

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนกำชับไว้ให้เราทั้งหลายเริ่มต้น พระพุทธศาสนา คือเริ่มการศึกษา/ศึกษา ด้วยการทำให้ ๒ อย่าง คือ

- มีปราโมทย์ประจำเป็นพื้นใจ
- มีฉันทะใฝ่ใจหมายมุ่งไปให้ถึงความเกษม

พระพุทธเจ้าตรัสอะไรต่ออะไรแล้ว ก็ไปจบที่สองวรรคนี้ ย้ำอีกทีหนึ่งว่า “ปาโมชฺชพหุตา โหถ” ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ ผีใจกันไว้ ปราโมทย์นี้จะเป็นคุณสมบัติที่ช่วยรักษาสภาพจิตของเราไว้ เมื่อจิตอยู่ตัวของมันเองโล่งเบาแล้ว มันจะอยู่ดี จะไม่เหน็ดเหนื่อย ไม่ทรุดโทรมอะไรต่างๆ จะทำงานได้ดี แล้วปัญญาจะมาดูแลไว้ ไม่ให้ทุกข์ ไม่ให้เรื่องเสียหายอะไรๆ เข้ามายุ่งกับจิตใจ แล้วก็ “เขมํ ปตฺถเถ ภิกฺขโว” อย่างที่ได้อธิบายไปแล้ว

ได้พูดมาพอสมควรแล้ว เอาละ ๕ ข้อนี้ ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมภาจิ แม่นใจไว้ ชุดนี้ใช้เป็นข้อพิสูจน์ได้ ว่าเรากำลังก้าวหน้าในการปฏิบัติใหม่ ให้ปราโมทย์เป็นตัวเริ่มต้นนำไปสู่สมภาจิ เราชอบกันนัก สมภาจินั้นจะสำเร็จได้อย่างไร ถ้าไม่ได้ปราโมทย์ เพราะฉะนั้น ตั้งปราโมทย์ไว้ ให้ใจโปร่งโล่ง ร่าเริงเบิกบานผ่องใสเป็นประจำ

ปราโมทย์ กับ ฉันทะ คู่นี้ ขาดไม่ได้ ถ้าจะมีชีวิตที่ดี

ที่พูดในตอนที่ผ่านมา นี้ เท่ากับเป็นการสืบเนื่องต่อจากตอนก่อนนั้น ที่ได้บอกว่า เริ่มต้น หลักอริยสัจบอกว่าการรับหน้าความทุกข์แก้ปัญหาคือเป็นงานของปัญญา จิตใจไม่มีหน้าที่เข้าไปยุ่งกับทุกข์ ให้บอกใจเตือนมันว่าอย่าไปยุ่งเกี่ยวกับทุกข์ ถ้าทุกข์มีปัญหามา ก็เรียกปัญญาให้มาเอามันไปจัดการ

มาถึงตอนนี้ เมื่อกันทุกข์ออกไป ใจไม่ยุ่งกับทุกข์แล้ว ก็ฝึกใจนั้นให้ก้าวไปในปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข จนถึงสมภาจิ เฉพาะอย่างยิ่งให้มีปราโมทย์ ร่าเริงเบิกบานแจ่มใสอยู่ประจำเป็นพื้นใจ

ที่นี่ เมื่อยกทุกข์ยกปัญหาให้ปัญญาเอาไปจัดการ ก็คือมาถึงขั้นตอนที่มักจะยึดยาวของการทำงานด้วยปัญญา ที่จะเดินหน้าก้าวไปให้ถึงจุดหมาย คือความเกษม ที่พ้นทุกข์หมดปัญหา

ตลอดขั้นตอนของการทำงานที่อาจจะยืดเยื้อยาวนานนี้ จะให้ได้ผลดี ก็ปฏิบัติอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสรุปท้ายไว้เมื่อกี้ คือ มีธรรม ๒ ข้ออยู่ในใจ ประจำตัวประจำงาน เป็นแรงขับเคลื่อนให้ออกตัวก้าวหน้าไป ตั้งแต่เริ่มต้นจนตลอดไปถึงจุดหมาย คือ

๑. มีปราโมทย์ ไร้เริง เบิกบาน แจ่มใส เป็นพื้นใจอยู่ตลอดเวลา จะได้ทำงานทำการทั้งหลายโดยไม่มีปัญหาจิตใจที่จะมาทำร้ายตัวคน หรือมาขัดขวางงาน เช่น ความเครียด ความหงอยซึม ความกังวล และความเบื่อหน่าย ช่วยให้การงานนั้นเดินหน้าไปได้เต็มกำลังและคล่องโล่งไปด้วยดี

๒. มีฉันทะ ที่ปรารถนาเอาความเกษมเป็นจุดหมาย ฉันทะเป็นแรงมุ่งไปที่ตั้งใจไว้กับจุดหมาย ให้ใจใฝ่มุ่งไปให้ถึงจุดหมายที่มั่นใจว่าดีงามล้ำเลิศนั้นอยู่ตลอดเวลา และขับเคลื่อนให้เกิดความเพียรใน การที่ปัญญาจะนำขบวนทำงานเดินหน้ามุ่งแนวไปให้ถึงจุดหมายนั้น

ปราโมทย์ ซึ่งพัฒนาไปได้จนเป็นความสุข และเป็นสมาธิ เป็นสภาพจิตที่เหมาะสมที่เอื้อต่อการทำงาน (กัมมณีย์) ของปัญญาเป็นต้น ที่จะดำเนินการให้สำเร็จสมปรารถนาของฉันทะอย่างได้ผลดีที่สุด

ฉันทะ คือความใฝ่ปรารถนาหมายมุ่งสู่จุดหมาย เป็นตัวเริ่มงานขับเคลื่อนความเพียรพยายามให้ปัญญาเป็นหัวหน้านำในการทำงานให้ถึงจุดหมายนั้น (ฉันทะนำไปก้าวไปในอิทธิบาท ๔)

ปราโมทย์ และฉันทะนั้น จึงเป็นมูลฐานของชีวิตที่ดีที่สมบูรณ์

ย้ำอีกทีว่า ธรรม ๒ อย่าง คือ ฉันทะ กับ ปราโมทย์นี้ เป็นปัจจัยหนุนกัน ฉันทะที่ใฝ่ปรารถนา เป็นแรงใจให้ทำการนั้นๆ อย่างเต็มใจ เต็มแรง ด้วยความยินดีมีปราโมทย์ และปราโมทย์ก็เป็นสภาพจิตใสผ่องปลอดโปร่ง ซึ่งเป็นโอกาสให้ปัญญานำขบวนในการทำงาน ด้วยแรงของฉันทะที่มุ่งไปให้ถึงจุดหมายที่ฉันทะนั้นใฝ่ปรารถนา

การทำงานก้าวไปให้ถึงความเกษมที่เป็นจุดหมายนี้ มิใช่ว่าจะต้องหมายถึงความเกษมที่เป็นนิพพานเท่านั้น ความเกษมนั้นมีได้ในระดับต่างๆ มากมาย

จะเห็นได้ว่า กิจการงานทั้งหลายที่เป็นกุศล ก็คือเป็นการดับทุกข์ภัยแก่ปัญหาหรือเสริมสร้างประโยชน์สุข ให้ถึงความเกษมในขีดขั้นและในขอบเขตอันใดอันหนึ่งทั้งนั้น ดังในพุทธพจน์เรื่องนี้อง พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถึงการที่พระองค์ทรงสั่งสอนนำให้บรรดาสาวกเพียรพยายามก้าวไปให้ถึงความเกษมคือนิพพานนั้น โดยตรัสอุปมาเปรียบเทียบกับการที่นายโคบาลผู้ฉลาดสามารถนำฝูงโค ช้ำมแม่น้ำคงคาครวญดูทำยฝนมีกระแสน้ำใหญ่ไหลแรงเชี่ยวกราก ไปขึ้นฝั่งโน้นที่เป็นถิ่นเกษมปลอดภัยพ้นภัยได้สำเร็จ

ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ลู่ถึงได้ด้วยฉันทะที่มีกำลังแรงอย่างสูงยิ่ง ดังปรากฏในการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า และในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์^๑

พุทธพจน์สอนให้ผู้ทำกรงานปฏิบัติหน้าที่มีใจปราโมทย์ และมีฉันทะทำงานอยู่ในใจที่ปราโมทย์นั้น นี่เป็นหลักในการทำงานที่จะให้ถึงความเกษมที่เป็นความเกษมทั่วไปได้ทั้งปวง

การฝึกเจริญพัฒนาปราโมทย์และฉันทะพร้อมด้วยกันอย่างง่าย ๆ คือไปในท่ามกลางธรรมชาติที่ร่มรื่น ได้เห็นสภาพที่รื่นรมย์ สมใจฉันทะที่อยากให้สิ่งทั้งหลายหมดจดสดใส ก็มีใจปราโมทย์ แล้วพาให้มีฉันทะที่อยากจะดูแลรักษาทำสภาพที่ดียามนั้นให้ยั่งยืนต่อไป

การทำงานการปฏิบัติที่พูดมาทั้งหมดนี้ เป็นการก้าวไปในการศึกษา และสำเร็จด้วยการศึกษาทั้งสิ้น

^๑ พระคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า คือ "นตฺถิ นนฺทสฺส หนฺนิ" (ไม่มีความลดยอแห่งนันทะ, ที.๒.๓๑/๑๘๖); นนฺทตา คือความมีฉันทะ เป็นคุณสมบัตินี้ในอัฐคุณธรรมสโมธาน ที่ทำให้พระโพธิสัตว์ถือมหาปฏิญญา ที่จะเสียสละได้ทุกอย่างในการที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ (เช่น อ.๒.๑๓๓๖)

๒. จะดึงฉันให้อะไรๆ เป็นไปดังใจอยาก กลายเป็นลากเอาทุกข์มาใส่ในตัว

ทุกข์ในใจคน ต้องทั้งแก้ และทั้งกัน

ทุกข์ตามอนิจจังของสังขาร ต้องรู้ทันธรรมดาของมัน

ขอพูดต่อไปหน่อย ที่ได้บอกกันมาว่าทุกข์นั้นเราอย่าไปเอาเรื่องกับมัน อย่าเอาใจไปอยู่กับความทุกข์ ไม่ใช่หน้าที่ของใจที่จะไปทำอะไรกับทุกข์ แต่ให้ปัญญาไปจัดการแก้ไขมัน นั่นเพราะอะไร

ตอบว่า เพราะทุกข์ที่วุ่นวายกดบีบในใจอะไรต่ออะไร ที่ว่าเราเป็นทุกข์ ว่าคนนั้นคนนี้เศร้าโศกกระทำซ้ำใจอะไรต่ออะไรนั้น มันไม่มีจริง มันไม่ใช่เป็นของจริงในธรรมชาติ แต่เป็นของปรุงแต่งขึ้นก็จิตนั้นแหละปรุงแต่งมันขึ้นมา ทำทุกข์ที่ก่อนนี้ไม่มี ให้มันเกิดขึ้นขึ้น ใจเราสร้างทุกข์ให้มันเกิดให้มันมีขึ้นมา

ตัวทุกข์ที่มีจริงเป็นจริง มีอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่ทุกข์ที่อยู่ในใจของคนนี้ แล้วถ้าอย่างนั้น ทุกข์ตัวจริงอยู่ที่ไหน

ที่นี้ก็บอกได้ละ ทุกข์ที่มีจริงเป็นจริงนั้น อยู่โน่น ในไตรลักษณ์ หลักอริยสัจข้อ ๑ นี้รวมไปถึงไตรลักษณ์นั้น โดยปัญญาที่เรียกว่าปริปัญญา ในหลักอริยสัจข้อแรกคือทุกข์นี้ พาเราไปพิจารณาให้เห็นทุกข์ในไตรลักษณ์นั้น (เรียกว่า ตีรณปริปัญญา)

ไตรลักษณ์... รู้จักใช้ไหม? มีอะไรบ้าง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่ละ ทุกข์มาอีกแล้ว ในอริยสัจนี้ว่าทุกข์ ไปที่ไตรลักษณ์ ก็ทุกข์อีกแล้ว เออ.. ยังไงกันนะ นี่ก็แสดงว่า เรื่องทุกข์นี้ ต้องเรียนเยอะเหมือนกัน รู้จักทุกข์ในอริยสัจแล้ว ต้องรู้จักทุกข์ในไตรลักษณ์ด้วย

ทุกขีในอริยสัจนี้ มันไม่มีจริง ความจริงของมันคือมันไม่มี แต่มันเกิดมันมีขึ้นเพราะตัวคนนี่เองสร้างให้มันมี ส่วนทุกขีในไตรลักษณ์นั้น มีจริง เป็นของจริง มีอยู่เป็นประจำ เอ.. ทำไมว่าอย่างนั้น

หลักทุกขีในอริยสัจเมื่อกล่าวนั้นบอกว่า คนเป็นทุกขี เศร้าโศก เสียใจ ชุมนมัว เครียด กังวล อะไรต่ออะไรนั้น มันเป็นของปรุงแต่ง คือสังขารในใจคนนี่เองปรุงปั้นให้มันมีขึ้นมา

ท่านเห็นไหม ในชั้นที่ ๕ นะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั่นคือสังขารในใจคน ที่เป็นตัวปรุงแต่งทุกขีนี้ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำความคิด เป็นหัวหน้า อาศัยอวิชชาเป็นโอกาส ได้ ตัณหา-อุปาทานเป็นแรงขับเคลื่อน พาบรรดากิเลสออกมาช่วยกัน สร้างทุกขีนั้นให้มันมีขึ้นมา

ที่นี้ก็ถามต่อไปว่า ทุกขีไม่มีจริงหรือ คราวนี้บอกว่ามี มันมีจริงเป็นจริง คือมันเป็นสภาพ เป็นลักษณะ เป็นอาการของสิ่งทั้งหลายบรรดามี

สิ่งทั้งหลายบรรดามี ก็คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่เป็นไปในโลก ในสากลจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นอย่างอะไรต่ออะไร ทั้งหมดทั้งสิ้น ที่เกิดจากเหตุปัจจัย เรียกว่าเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา ที่มีอยู่เป็นไปในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติ ทั้งหมดทั้งปวงนั้น เรียกว่า “สังขาร” อันนั้นคือสังขารที่เป็นของจริงในธรรมชาติ

ที่นี้ ที่อยู่ในไตรลักษณ์นั้น มันคือทุกขีที่มีประจำสังขารทั้งหลายทั่วไป ซึ่งไม่ใช่เป็นสังขารในใจคนนะ สังขารในที่นี้ คือสิ่งทั้งหลาย ทุกอย่าง ไต่ตะนี้ คอมพิวเตอร์นั้น ผ้าจีวรนั้น ผมบนศีรษะนี้ ตัวคนทั้งตัวนี้ เป็นสังขารทั้งนั้น ท่อนไม้ ท้องฟ้า เมฆ ดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เป็นสังขารทั้งนั้น

เขาไม่รู้จะพูดอย่างไรดี ก็บอกว่า สิ่งทั้งหลายบรรดามี ที่เกิดจากเหตุปัจจัย มาสัมพันธ์กัน ปรากฏขึ้นนี้ เรียกว่าสังขารทั้งหลาย ไม่ว่าจะไร้อันไหน เป็นทุกข์ทั้งนั้น เป็นทุกข์แบบนี้ไม่เป็นความรู้สึกใช้ใหม่ แล้วมันเป็นทุกข์ที่เป็นจริงอย่างไร

ที่นี้ก็มาดูกัน ทุกข์ของสังขารเป็นจริงอย่างไร ก็คือมันเป็นสภาวะ เป็นลักษณะ เป็นอาการของสิ่งทั้งหลาย คือบรรดาสิ่งที่เกิดจากปัจจัย ที่มันเป็นของมันอย่างนั้น คือเป็นอย่างไร? ก็ต้องมาดูความหมายของคำว่า “ทุกข์” กันเสียก่อน

“ทุกข์” แปลว่าอะไร? ทุกข์แปลตามศัพท์ว่า “ทนได้ยาก” คำว่าทนได้ยากของภาษาบาลีนี้ ที่จริงคือทนไม่ไหว ทนไม่ไหวก็คือทนอยู่ไม่ได้ ทนอยู่ไม่ได้ก็คือ คงสภาพอยู่ไม่ได้ คงสภาพอยู่ไม่ได้ก็คือจะต้องเปลี่ยนแปลงไป นี่แหละ เข้าใจไหม? นี่คือ ที่เราเรียกว่าเปลี่ยนแปลงนั้น มันเป็นอาการของทุกข์

ที่นี้ แล้วเป็นเพราะอะไร มันจึงมีอาการที่คงอยู่ไม่ได้ ที่ว่าคงอยู่ไม่ได้ ก็คือไม่คงอยู่ในสภาพเดิม จึงต้องเปลี่ยนไปเป็นสภาพอื่น แล้วเพราะอะไร มันจึงคงอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไป ก็เริ่มต้นที่อนิจจังก่อน

สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏมีนั้น เกิดจากส่วนย่อยๆ ลงไป ที่ทุกส่วนมีการเกิด-สลายๆ หรือเกิด-ดับๆ ตลอดเวลา ต่อเนื่องเรื่อยไป ภาวะที่สิ่งนั้นๆ สภาพนั้นๆ ประกอบด้วยส่วนย่อยต่างๆ และทุกอย่างเกิดดับๆ นั้น ก็เป็นอาการที่มันคงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ พอเกิดดับๆ ก็คงสภาพอยู่ไม่ได้ การที่สภาวะนั้นๆ คงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ เรียกว่า “ทุกข์” ก็คืออาการเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ที่มันเป็นของมันอย่างนั่นเอง

แล้วการที่มันคงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปนั้น เป็นเพราะอะไร ก็เพราะมันมีเหตุปัจจัยที่ทำให้เป็นไปอย่างนั้น เหตุปัจจัยก็คือความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย เมื่อสิ่งทั้งหลาย เกิดขึ้นดับไป คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไป มันก็เป็นไปตามสิ่งซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่มาสัมพันธ์กันนั้น ตามอาการของความสัมพันธกันนั้น ความสัมพันธ์กันนั้น ก็เป็นปัจจัยแก่กัน ให้มันปรากฏเป็นอย่างนั้นๆ

เป็นอันว่า เมื่อสิ่งทั้งหลายต่างก็เกิดดับๆ ต่างก็คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ มันก็กลายเป็นสภาพใหม่ ที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยนั้น เรียกว่าเป็นความเปลี่ยนแปลง โดยมีสภาพใหม่ที่ปรากฏตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันนั้นๆ

ไตรลักษณ์นั้น บอกสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่ในการบรรยายทั่วไป มักตรัส อนิจจัง-ทุกขัง ไปด้วยกัน ส่วนอนัตตา แยกออกไปอธิบายตามหลัง และ อนิจจัง ทุกขัง นั้น มักมี วิปริณามธัมมัง มาต่อท้ายเข้าชุดด้วย จึงเป็น

อนิจจัง: เกิดสลายๆ ทุกขัง: คงทนอยู่ไม่ได้ วิปริณามธัมมัง: ผันแปรเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา

ไล่ดูอีกที อนิจจัง: เกิด-ดับๆ หรือมีขึ้นมา-สลายไปๆ จึง ทุกขัง: คงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ วิปริณามธัมมัง: ผันแปรเปลี่ยนแปลงสภาพไป (ตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันนั้นๆ)

หลายคน พอเจออนิจจัง ก็แปลว่าความเปลี่ยนแปลงไปเลย เป็น การพูดรวบรัดตัดกระบวนการ จะต้องรู้ความหมายที่เต็มกระบวนการไว้ด้วย

เอาละ ทุกข์ คือมั่นคงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ ไม่ใช่ทุกข์ทนไม่ไหว ที่อยู่ในใจของคน ที่นี้ อนิจจัง และทุกข์ เมื่อสิ่งทั้งหลายมีการเกิดสลายอยู่ตลอดเวลา คงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ ก็ปรากฏเป็นความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นอาการของสิ่งทั้งหลาย ไม่ใช่ตัวสิ่งนั้นเอง ความเปลี่ยนแปลงก็จึงกลายเป็นลักษณะ เป็นอาการของสิ่งทั้งหลาย ที่เราประสบพบเห็นทุกอย่าง ทุกสิ่งเหล่านั้นคงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ คงตัวอยู่ไม่ได้ ตัวมันที่เป็นสภาพเดิม เป็นรูปร่าง เป็นตัวตนอย่างไร ก็คงอยู่ไม่ได้ ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะฉะนั้น ตัวตนที่จะคงอยู่นิรันดรตลอดไป จึงไม่มี

การที่สิ่งทั้งหลายเกิดสลาย คงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันนั้น ก็ทำให้ไม่มีตัวตนที่คงอยู่จริงยั่งยืนตลอดไป ภาวะนี้เรียกว่าเป็นอนัตตา

นี่ก็คือ อนิจจัง ทุกข์ อนัตตา เป็นเรื่องเดียวกัน แต่เป็นอาการปรากฏ ๓ อย่าง ของการที่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงแท้ แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ตามธรรมดาของมัน ความจริงก็มีแค่นั้นเอง

เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย เราจะเอาอะไรเป็นตัวตั้งยืนโรง ที่จะคงอยู่ยั่งยืนตลอดไปนิรันดร ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะมันเป็นตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กัน คือเหตุปัจจัยสัมพันธ์กันอย่างไร ก็ปรากฏตัวเป็นอย่างนั้น หน้าตาของเรานี้ แม้แต่ตัวคนเดียว เกิดมาจนแก่ หน้าตาก็เปลี่ยนไปมากแล้วใช่ไหม คงเดิมอยู่ไม่ได้หรอก เพราะเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่มาสัมพันธ์กัน

เอาละ เป็นอันว่าทุกข์ที่แท้จริงนั้น ก็คือสภาพอาการที่เป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ที่มันเป็นของมันตามธรรมดาอย่างนั้นเอง ที่นี้มันจะมาก่อปัญหาเป็นทุกข์แก่ตัวคนขึ้นมาได้อย่างไร

เตือนตัวไว้: สิ่งทั้งหลายไม่เป็นไปตามใจปรารถนาของเรา แต่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน

เมื่อถามว่า สิ่งทั้งหลายก็เป็นไปตามธรรมดาของมัน
อย่างนั้น แล้วมันเกิดปัญหาเป็นทุกข์แก่ตัวคนขึ้นมาได้อย่างไร?

อันนี้ตอบไม่ยาก เรื่องก็คือว่า พวกมนุษย์ปุถุชนคนทั่วไปนี้ มี
ความยึดถือสำคัญมั่นหมายต่อสังขารหรือสิ่งทั้งหลายในโลก ไม่ว่าจะ
เป็นคน เป็นสัตว์ เป็นสิ่งของ หรืออะไรก็ตาม ที่ตัวเขาเข้าไป
เกี่ยวข้อง เฉพาะอย่างยิ่งที่เขายึดถือว่าเป็นของเขา ที่เขารักเขา
ชอบใจพอใจ หรือมีไว้เพื่อตัวเขา ที่ทำให้ตัวเขามีความสุข แล้วก็
ปรารถนาอยากให้คน สัตว์ สิ่งของนั้นๆ คงอยู่ เป็นอยู่ เป็นไป
อย่างที่เขายกเขาปรารถนา ไม่ให้มันผันแปรเป็นไปอย่างอื่น
ไม่ให้หมดไม่ให้สลายหายไป แต่สังขารหรือสิ่งทั้งหลายในโลก ไม่
ว่าจะเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นสิ่งของหรืออะไรก็ตามที่เขาปรารถนา
เหล่านั้น ย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่
อาจคงอยู่หรือเป็นไปตามใจปรารถนาของเขาได้ เรื่องเป็นอย่างนี้

ที่นี้ เมื่อคนจะเอาอย่างที่ใจปรารถนาของตัว แต่สิ่งทั้งหลาย
เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไครชนะ ฝ่ายไหนชนะ ก็ความ
เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายนั้นแหละชนะ
ใช้ไหม เมื่อความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันชนะ ก็ขัดขึ้นผิด
ความปรารถนาของคน คนไม่ได้อย่างที่ใจปรารถนา ความ
เปลี่ยนแปลงเป็นไปที่ไม่ได้อย่างใจอยากนั้น มันก็ขัดมันก็ฝืน มันก็
เข้ามาบีบคั้นใจคน กระแทกใจคน ก็เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา

นี่แหละคือทุกข์เกิดขึ้นเพราะใจของคนนี่เองทำให้มันเกิดขึ้นมา เพราะไม่มีปัญญารู้ทัน หรือไม่ใช่ปัญญา ไม่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย คิดแต่จะเอาจะให้ได้ให้เป็นอย่างที่ตัวเองอยากตัวปรารถนา โดยไม่มองไม่ทำตามเหตุปัจจัย จึงเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาแก่ตัว เพราะตัวไม่รู้เท่าทันด้วยปัญญา จะเอาแต่ความอยากความปรารถนาที่ฝืนความจริงของธรรมชาติอย่างนั้น

ที่ว่ามานี้คือความสัมพันธ์ระหว่างทุกข์ที่เป็นธรรมดาตามธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย กับทุกข์ที่ปั้นแต่งสร้างขึ้นมาจากใจของคน โดยมากทุกข์ในใจของคน ก็เกิดจากการรู้ไม่ทันและปฏิบัติไม่ถูก ต่อทุกข์ที่เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายนั่นเอง

ทวนกันอีกทีว่า ทุกข์ของสิ่งทั้งหลายนั้นมันมีจริงเป็นจริง คืออาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะอะไร รวมทั้งตัวเราเองนี้ ทุกอย่างคงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อเราจะให้มันเป็นไปอย่างที่ใจเราปรารถนา มันก็ฝืนก็ขัดกัน เมื่อไม่ได้ตามใจปรารถนา ก็เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ที่ว่าทุกข์ก็คือความขัดแย้งฝืนใจกดดันบีบคั้นใจที่ไม่ได้ตามปรารถนา ทุกข์ในธรรมชาติที่เป็นธรรมดาของมัน ก็เข้ามาเป็นทุกข์ในใจของคน

ทีนี้จะทำอย่างไร ก็ปฏิบัติให้ถูกด้วยความรู้ทัน ด้วยปัญญา ที่รู้เข้าใจตามเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เราจะตั้งต้นเอาตามความปรารถนาของเราไม่ได้ อย่าเอาใจที่อยากของเราไปบังคับมันไม่ได้ พอรู้ทันแค่นี้ ทุกข์ก็เบาลงแล้ว ไม่ต้องเกิดมีทุกข์ขึ้นมาเพราะไม่ได้ตามใจปรารถนานั้น

นี่ชั้นที่หนึ่ง รู้เท่าทันความจริงว่า จะเอาตามใจปรารถนาของตัวเราไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน แค่นี้ก็ทำให้ใจตั้งหลักได้ บางทีก็หายทุกข์ไปเลย

ต่อไป ชั้นที่สอง ปัญญาบอกต่อไปอีกว่า เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ท่านปรารถนาอย่างไร ความปรารถนาของท่านนั้น ถ้ามันดี มันก็น่าจะเอา

คราวนี้ ท่านปรารถนาจะให้มันเป็นอย่างไร ท่านก็ไปเรียนรู้ค้นหาเหตุปัจจัยที่จะให้มันเป็นอย่างนั้น แล้วก็ปฏิบัติจัดการทำเหตุปัจจัยที่จะให้มันเป็นอย่างนั้น เช่นนี้ขึ้นมาว่า ไอ้.. ของนี้จะเสียหายแล้ว เออ.. มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยนะ เราจะปล่อยให้ละเลยไม่ได้ เราจะรักษามันไว้ แล้วก็ศึกษาและทำเหตุปัจจัยที่จะให้มันมั่นคงอยู่ เราก็จะได้ตามที่ปรารถนา ไม่ต้องเกิดมีทุกข์ขึ้นมา นี่คือทุกข์ก็แก้ด้วยปัญญานี้แหละ

เป็นอันให้รู้ทันว่า สิ่งทั้งหลาย แม้แต่ตัวเราเองนี้ มันจะไม่เป็นไปตามใจปรารถนาของเรา แต่มันจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เพราะฉะนั้น เมื่อเราปรารถนาหรือต้องการอย่างไร ก็อย่ามัวอยู่กับความปรารถนาให้ใจถูกขัด ถูกกระทบกระเทือน หรืออึดอั้นตันอยู่เลย โน่น.. ไปศึกษาสืบค้นเหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเป็นอย่างนั้น แล้วก็พิจารณาว่า ที่เราอยากให้มันเป็นอย่างนั้นนะ เหตุปัจจัยอันวอยไหม? ถ้าเหตุปัจจัยเป็นไปไม่ได้ ก็แล้วไป ก็รู้เข้าใจเท่าทันไว้ แต่ถ้าเหตุปัจจัยเป็นไปได้อีก ก็อย่ามัวประมาทอยู่ดี เร่งไปทำเหตุปัจจัยให้มันสำเร็จเป็นอย่างนั้น ถ้าจะรักษามัน จะต้องทำเหตุปัจจัยอะไรให้มันคงอยู่ หรือถ้าจะให้มันเจริญ ให้มันเปลี่ยนแปลงไปอย่างที่เราต้องการ ก็รู้เข้าใจและทำเหตุปัจจัยให้มันเป็นอย่างนั้น

เออนะ.. เพราะสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงได้นี้แหละ จึงกลายเป็นดีแก่เรา ใช่ไหม? แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่ามันเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้แหละ เราต้องการให้มันคืออะไร เราก็ไปเรียนรู้เหตุปัจจัย แล้วทำเหตุปัจจัยให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะดีอย่างที่เรากำลังต้องการนั้น แล้วเราก็ได้สมใจ เสร็จเรื่องไป ความเจริญ ความสำเร็จ ก็ได้ ใจก็โล่งสบาย ได้ปราโมทย์ มีความสุข เรียกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ไม่ใช่อยู่แค่ด้วยใจ ที่ได้แค่อยากแค่ปรารถนา พอถูกอะไรขัดปรารถนาแล้วไม่ได้ ก็กลุ้มใจวุ่นวาย ใจถูกกระทบกระทั่งทงุดหงิดวุ่นวายอยู่เรื่อยไป แต่ถ้าอยู่ด้วยปัญญา ที่รู้ทันเข้าใจ ถึงกันกับเหตุปัจจัย จะทำอะไรๆ ก็ได้ผลดี จิตใจก็ไม่ทุกข์ อยู่ด้วยความรู้ทันความจริงของสิ่งทั้งหลายหมดสิ้น ที่นี้ก็โล่งไปเลย เออละนะ

เป็นอันว่า อริยสังฆสอนเราแล้ว ให้รู้เข้าใจว่าในอริยสังฆนี้

หนึ่ง ว่าเรื่องทุกข์เป็นฐานะของปัญญา ไม่ใช่หน้าที่อะไรของจิตใจ อย่าเอาใจไปยุ่ง

สอง ก็บอกว่า ให้รู้จักทุกข์ว่า มันไม่มีจริงในใจของเรา มีแต่ทุกข์ที่มีจริงเป็นจริงตามธรรมดาธรรมชาติทั่วไป

สาม แล้วทุกข์ที่เป็นธรรมดาของธรรมชาติ มาเป็นทุกข์ในใจเราได้อย่างไร ก็เพราะเรามีอวิชชา-ตัณหา ใจเราถูกอุปาทานจับไว้ก็ยึดถือไปให้เป็นอย่างนั้นอย่างนั้น มันก็เลยเป็นทุกข์ขึ้นมา นี่คือการเป็นปัจเจกการ

สี่ ก็เอาปัญญามาทำลายอวิชชา-ตัณหา-อุปาทานเสีย แล้วมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา รู้จักศึกษาสืบสาวและทำอะไรๆ ไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมันไม่เป็นไปอย่างนั้นอย่างนี้ ก็รู้ทัน แล้วแก้ไขปรับปรุงพัฒนาไปตามความรู้เข้าใจเท่าทันเหตุปัจจัย ให้ชีวิตดำเนินไปได้ดีงามประเสริฐสุดอย่างดี เป็นขั้นพื้นฐานว่ากันก่อน เท่านั้น

๓. จะเป็นอารยธรรมที่แท้ ต้องแก้ไข้ยิ่งเจริญไป ยิ่งหายทุกข์

ล้าหลังเพราะสุขสบาย เจริญได้เพราะทุกข์ภัยมาก

กินเวลาไปมากแล้ว ต่อก็กน้อย ทุกข์ที่ว่าไม่เป็นของจริงแท้
นั้น มันเป็นความรู้สึกของคน ตั้งแต่ทุกข์ใจรวมไปถึงทุกข์กายด้วย^๑

ทุกข์ด้านหนึ่ง คือภัย อาการที่เจ็บปวดต่างๆ นั้น เราเรียกว่า
ทุกข์ ส่วนอาการของภัยนี้ คือกลัว เช่นนี้กว่าจะมีอันตรายอย่าง
โน้นอย่างนี้ ก็กลัว แต่ทั้งสองอย่างนั้นก็รวมอยู่ที่ทุกข์ กลัวก็ทุกข์
เจ็บปวดไม่สบายก็ทุกข์ พุดรวมเป็นทุกข์ภัย

ที่นี้ สำหรับมนุษย์นั้น ทุกข์ภัยก็มีประโยชน์นะ อย่าเอาแต่
เกลียดมัน ว่ากันไป ความเจ็บปวดหวาดกลัวทุกข์ภัยอะไรๆ นี้ มัน
เป็นกลไกของชีวิต มันทำให้เรามีอาการนี้ขึ้น เพื่อจะได้รักษาตัวให้
อยู่รอด เป็นอาการที่มีขึ้นเพื่อสนองสัญชาตญาณ

พูดเป็นสำนวนความประโยคหนึ่งว่า “เมื่อถูกทุกข์บีบคั้น มี
ภัยคุกคาม คนจึงลุกขึ้นดิ้นรนขวนขวาย” แต่ถ้าไม่มีทุกข์ภัย อยู่สุข
สบาย พวกมนุษย์ปุถุชนนี้ ก็นอนเฉยเพลินไปเลย ไม่เอาเรื่องเอา
ราวอะไร ทุกข์ภัยบางทีก็เลยกลายเป็นประโยชน์ไปได้

^๑ ทุกข์เป็นจริงตามความหมายในระดับหนึ่ง ดังพุทธพจน์ว่า “รูปอุปมาเหมือนฟองน้ำผุด
เวทนาอุปมาเหมือนฟองน้ำฝน สัญญาอุปมาเหมือนพยับแดด สังขารอุปมาเหมือน
ต้นกล้วย วิญญาณอุปมาเหมือนมายากล ภิกษุพินิจดู พิจารณาโดยแยบคาย ซึ่ง
เบญจขันธ์นั้น ด้วยประการใดๆ ก็มีแต่สภาวะที่ว่างเปล่า...” (ส.ท. ๑๗/๒๔๒-๗/๑๗๑-๕)

เมื่อถูกทุบตีบีบคั้น มีภัยคุกคาม คนก็หวาดกลัว ทำให้ต้องดิ้นรน ขวนขวายแก้ไขหรือหนีภัย ให้หายให้พ้นไป เช่นว่าศัตรูจะมาทำร้าย ก็ต้องลุกขึ้นสู้ รบราฆ่าฟัน เพื่อป้องกันตัว หรือปราบให้มันแพ้ไป

นี่คือ ทุกข์ภัยนี้แหละทำให้คนดิ้นรน ขวนขวาย มันเป็นกลไกของชีวิตที่ทำให้คนรักษาชีวิตของตัวเองไว้ให้รอด ถ้าไม่มีทุกข์ภัย คนก็จะปล่อยตัวเรื่อยเรื่อย บางทีก็เลยถึงตาย

ตัวอย่างง่ายๆ สมมติว่าเราเดินไปเท้าเหยียบอะไรที่มดตำ เกิดเป็นแผลขึ้นมา เจ็บมาก นิ่งอยู่ไม่ได้แล้ว ต้องรีบเร่งแก้ไข แก้เจ็บปวด ด้วยการทำแผล ใส่ยา เป็นต้น ให้พ้นภัยหายทุกข์

ทีนี้ ถ้าธรรมชาติกลายเป็นว่า คนถูกอะไรตำเท้าแล้ว จะเป็นแผลเล็ก เลือดจะออก ก็เฉย ไม่รู้สึกอะไร ไม่เจ็บปวด หรือกลับสบายด้วยซ้ำ เราจะทำอย่างไร บางคนหรือหลายคนก็อาจจะเฉยเลย ปล่อยไว้ก่อน บอกว่าไม่ต้องรีบๆ ผัดเวลา บอกว่าเดี๋ยวก็ได้ เมื่อไม่มีทุกข์ภัย ไม่เกิดความเจ็บปวดหวาดกลัวมากกระทบกระทั่งเร่งเร้า ก็เลยไม่ดิ้นรน ขวนขวาย ไม่รีบเร่งทำการ ก็ปล่อยปละละเลย อย่างเขาก็ผัดผ่อนหรือรอช้าไว้ บางทีกลายเป็นหนอง เป็นแผลเน่า เป็นบาดทะยัก เสียแขนเสียขา หรือตายไปเลย เรียกว่าตายเพราะความประมาท

เป็นอันว่า ทุกข์ภัยนี้แหละทำให้คนดิ้นรน ขวนขวายไม่ประมาท ไม่ปล่อยปละละเลย รีบแก้ไข ฉะนั้นมันจึงมีประโยชน์ คือเป็นกลไกชีวิตสำหรับมนุษย์ปุถุชน ที่เป็นอยู่ด้วยสัญชาตญาณ

แต่ถ้าเป็นผู้มีปัญญา เป็นอารยชนจริงแท้ ก็ไม่ต้องรอให้ทุกข์ภัยเกิดขึ้นมา แต่จะทำการทั้งหลาย ทั้งแก้ไขและสร้างสรรค์จัดการเหตุปัจจัย ให้ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่เป็นคุณทันกับกาลเวลา ด้วยความไม่ประมาทแท้ ที่เป็นไปด้วยสติปัญญา

เป็นอันว่า มีคน ๒ พวก คือ มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว มีการศึกษา เป็นอารยชน หรือเป็นบัณฑิต เป็นทิต เหล่านี้ ก็ารู้ทันความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย แล้วก็มีสติ ใช้ปัญญา เพียรพยายามทำการทั้งหลาย โดยไม่ประมาท เพื่อจะป้องกัน เพื่อจะรักษา เพื่อจะพัฒนา หรือทำอะไรๆ ให้ทันการ นี้พวกหนึ่ง

ส่วนอีกพวกหนึ่ง คือมนุษย์ปุถุชน หรือเป็นพาลปุถุชนนั้น ต้องรอให้มีอะไรมาเตือนสติอย่างแรงก่อน จึงจะลุกขึ้นขมึ้นมันทำการทั้งหลาย มิฉะนั้นก็จะเรื่อยเฉื่อย อย่างที่ว่า อะไรจะเป็นอย่างไร ก็เออ ไม่เป็นไร เดี่ยวก็ได้ รอไปก่อน เมื่อไม่มีทุกข์ไม่มีภัย ก็เฉยเมยเรื่อยเปื่อย ผัดเพี้ยนว่า ขอมีความสุขด้วยการสนุกสนาน ให้ได้เพลิดเพลินไปก่อน ลงท้าย จากสุข ก็เลยกลายเป็นเสื่อม

ที่นี้ พวกมนุษย์ปุถุชนที่ถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามอยู่เรื่อย แทบตลอดเวลานั้น ก็จะดิ้นรนชวนวាយ เร่งทำกิจการอะไรต่างๆ เพื่อจะแก้ไขป้องกันอยู่เสมอ เช่น มีศัตรูจะมาทำร้าย ก็นอนเฉยอยู่ไม่ได้ จำเป็นต้องลุกขึ้นมาเตรียมตัว ตระเตรียมอาวุธ ยุทธโศภกรณ์ให้พร้อม ซ้อมรบ ซ้อมต่อสู้ให้เก่งไว้ เพื่อเอาชนะให้ได้ มนุษย์จำนวนมากที่จะไม่ประมาท และเก่งกาจเจริญขึ้นมา ก็เพราะอยู่ต่อหน้าทุกข์ภัยมาอย่างนี้

ขอให้ดูเถอะ ที่เป็นประเทศชาติ เป็นชุมชน เป็นสังคมทั้งหลายนั้น ในสังคมที่มีทุกข์ภัยมาก คนก็จะดิ้นรนชวนวายต่อสู้ อยู่เรื่อย ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าความเจริญ แต่ในสังคมที่อยู่กันสุขสบาย ทำก็มีกิน ไม่ทำก็มีกิน คนก็มักจะติดจมกันอยู่ในความเพลิดเพลิน บางทีก็เลยเถิดไป กลายเป็นมัวสุมกัน สนุกสนานบันเทิง ไม่เอาเรื่องเอาราวอะไร ได้แต่จมอยู่กับความมัวเมาเพลิดเพลินอยู่นั่นเอง

เพราะฉะนั้น ทุกข์ภัยนี้ สำหรับมนุษย์ปุถุชน มันจึงเป็นกลไกของชีวิต ที่จะมาช่วยให้เขารักษาชีพอยู่ได้ แล้วมันก็มีผลไปถึงความสุขความเจริญของชีวิตและของสังคม

เอาเป็นอันให้มองดูว่า ทุกข์ภัยก็มีคุณค่าเป็นประโยชน์อย่างนี้ แต่ถ้าเราไม่ประมาทด้วยสติปัญญา จะดีกว่า ขอให้ชวนกันมองไปข้างหน้า มีสติเตือนว่า อะไรๆ ในชีวิตในสังคม มันจะไม่เป็นอย่างนี้ตลอดไป เราจะต้องเตรียมป้องกันเตรียมทำอะไรๆ ให้พร้อมอยู่ตลอดเวลาเนะ ตัวเองก็ไม่ประมาท ในสังคมในหมู่ชน ก็จะต้องมีการปรึกษาหารือกัน อะไรควรทำ ก็ทำ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่ผัดเพี้ยน ไม่เฉื่อยชา ไม่ใช่มีแต่สนุกสนานบันเทิงเพลิดเพลินกันอยู่ แต่มาประชุมพร้อมเพรียงกัน พูดจากัน มาบอกเล่าเรื่องราวสู่กันฟัง ชุมชนของเรามีอะไรเสื่อมเสีย มีอะไรเสียหาย ไม่ดี มีอะไรที่ควรจะต้องแก้ไขป้องกันหรือควรทำให้เจริญ ก็มาปรึกษาหารือให้รู้กัน แล้วไปวางความคิดแนววิธีที่จะแก้ไขป้องกันและสร้างสรรค์พัฒนา โดยไม่ต้องรอให้ถูกทุกข์บีบคั้นทุกข์ภัยคุกคาม

อริยสัจมาถึงตรงนี้ ก็บอกให้มีชีวิตที่เป็นอยู่ดีด้วยปัญญา ไม่ต้องรอให้มีทุกข์ภัยมาบีบคั้นคุกคาม

พัฒนากันไป กลายเป็นอารยธรรมที่เจริญทุกซ์

ขอให้ดูเถอะ ท่านทั้งหลาย สังคม ประเทศชาติ จนถึงอารยธรรมทั้งหลาย ที่เจริญกันมานี้ ฝรั่งยอมรับว่าเจริญมาด้วยการดิ้นรนต่อสู้ ภาษาอังกฤษว่า struggle เป็นคำสำคัญยิ่งนัก บ่งชี้ว่าเพราะมีภัยในการข่มเหงรังแก เผ่านี้ ประเทศนั้น จะรบกัน จะปราบกัน ทำให้ต้องคิดค้น ต้องดิ้นรนขวานขวาย ต้องเพียรพยายามทำการอะไรต่ออะไรอยู่เรื่อย หยุดไม่ได้ จึงก้าวหน้าเกิดความเจริญขึ้นมา

ในประวัติศาสตร์อารยธรรมใหญ่ๆ ลองไปเปิดดูเถอะ ในอารยธรรมหนึ่งๆ คำว่า war มีเท่าไร มากมายเหลือเกิน คำว่า struggle คำว่า conflict การขัดแย้งกัน คำว่า competition การแข่งขัน มากเท่าไร แล้วก็คำที่ยิ่งยอด คือ conquest - conqueror ผู้พิชิต นำอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ไปให้แก่ดินแดนที่ป่าเถื่อนล้าหลัง

การแข่งขันก็เป็นการต่อสู้อย่างหนึ่ง การแย่งชิงชัยชนะทำให้ต้องเร่งรัดตัวเอง ต้องตื่นตัวพร้อมอยู่เสมอ ก็คือภัยที่ทำให้ต้องตื่นนอนขวายนั่นเอง ทำให้คิดหาทางว่าทำอย่างไรจะชนะเขาได้ ต้องรีบเร่งทำกิจการงาน แล้วก็ทำให้เจริญงอกงามขึ้นมา เป็นการต่อสู้ที่ใช้มากในยุคปัจจุบัน ถึงขั้นเป็นความนิยม

อย่างสังคมอเมริกันที่เจริญขึ้นมาจนเป็นสังคมบริโภคนิยม ได้ว่ามั่งคั่งพร้อมอย่างยิ่งแล้ว เคยถือเป็นกฎของสังคม ถึงเวลานี้ ก็ถือว่าจะต้องรักษาวิถีชีวิตแห่งการแข่งขันนั้นไว้ ดังที่เขาเน้นย้ำกันมากเหลือเกิน โดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจว่า เพื่อให้ประเทศเจริญพัฒนา เพื่อให้เศรษฐกิจเจริญต่อไป จะต้องรักษาวิถีชีวิตแห่งการแข่งขันคือ competition นี้ไว้

แม้ในสังคมไทยของเราที่จะเอาอย่างเขา ก็ต้องมาเน้นกันในเรื่องนี้ ลองฟังข่าววิทยุสิ รัฐบาลก็มองว่าสังคมของเรานี้ มีความสามารถ มีความพร้อมในการแข่งขันมากขึ้นไหม เพื่อว่าจะได้สร้างเศรษฐกิจให้มันดี ให้ทันเขา นี่ก็คือเอาทุกซ์ภัยมาใช้ประโยชน์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาคนที่จะไปแข่งกัน

เอาละนะ เป็นอันว่าทุกซ์ภัยก็มีคุณค่าเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ปุถุชน โดยใช้เป็นตัวบีบคั้นคุกคามทำให้ลุกขึ้นตื่นนอนขวายทำการทั้งหลายที่จะให้อยู่ได้ และพัฒนาเจริญก้าวหน้าต่อไป แต่ก็ต้องคิดอีกชั้นหนึ่ง

คิดอีกชั้นหนึ่งอย่างไร? วิถีชีวิตในระบบสังคมแห่งการแข่งขัน นั้น เป็นการเบียดเบียนและเป็นการทำร้ายชนิดหนึ่ง การแข่งขันชิงชัยคือการแย่งชิงชนะกันนั้น ทำให้จิตใจไม่สงบสุข จิตใจที่อยู่ในภาวะของการดิ้นรนต่อสู้กันนั้น ก็คือถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามอยู่ตลอดเวลา ในเวลาที่แข่งขันนั้น ใจก็นึกว่าคนอื่นพวกอื่น เทียบแล้วเขาไปไวกว่าเราไหม มันเจริญก้าวไปล้ำหน้าเราไหม ใจคิดแค่นี้ก็ไม่สบายแล้ว มีความหวาดหวั่นใจอยู่เรื่อย แทบตลอดเวลา แล้วก็ระแวงว่าเขากำลังจะขึ้นหน้าเราไหม? เราจะ one-up เขาได้ไหม อะไรอย่างนี้ ทำให้จิตใจวุ่นวายไม่มีความสุขได้เลย

เพราะอย่างนี้แหละ ในสังคมอย่างอเมริกันที่ว่าเจริญมีอารยธรรมสูงยิ่งใหญ่ นั่น จึงเต็มไปด้วยปัญหา บ่นกันนักกว่าจิตใจไม่สบาย มีความเครียด - stress มี anxiety - ใจเร่าร้อนกลุ่มกังวล แล้วก็เบื่อหน่าย - boredom ในสังคมที่เจริญด้วยการแข่งขันแบบนี้ ไปดูในใจของคน ก็คือจิตของคนที่กำลังหวาดหวั่นวุ่นวายกังวลกับการต่อสู้ กำลังคิดระแวงแย่งชิงหรือจะเอาชนะคู่แข่งแล้วจะเป็นจิตใจที่สงบสุขได้อย่างไร

ฉะนั้น จึงเป็นธรรมดาที่ว่า เมื่อคุณชอบวิถีชีวิตอย่างนี้ เมื่อคุณเชื่อถือเห็นว่า คุณต้องมี struggle ไปกับ competition ประเทศจึงจะก้าวหน้าได้ เศรษฐกิจจึงจะเจริญดี คุณก็ต้องยอมรับว่าในสังคมของคุณ คนจะต้องมีความทุกข์เป็นประจำอยู่ในชีวิตจิตใจ

แล้วในสังคมที่ผู้คนมีอาการเครียดกระวนกระวายใจหวาดระแวงแบบนี้ ก็ไม่มีความมั่นคงโล่งเบาทางจิตใจ จึงไม่อาจคาดหมายได้ ที่ว่าอยู่กันดี ๆ จู่ ๆ ก็มีคนเกิดอาการสติหลุด ใจพลุ่งดูเด็ดอก เอาปืนมา ออกไปยิงกราด ใครเป็นมิตรเป็นศัตรูไม่ต้องรู้เรื่อง ยิ่งตายหมด อะไรอย่างนี้ นี่คือนิวโรติคแล้ว

จิตที่มีทุกข์ ท่านเรียกว่าจิตเป็นโรค ก็คือทุกข์ต่างๆ อย่างอาการเครียด อาการร้อนรนกระวนกระวาย อาการเบื่อหน่ายอะไรต่างๆ จนถึงอาการซึมเศร้า ทั้งหมดนั้นในยุคของคนเจริญแบบปัจจุบัน ก็มาจากเรื่องนี้ คือวิถีชีวิตที่ผิดพลาด

ตามสภาพทั่วไปที่ได้เป็นมา มันเป็นวิถีของสังคม แล้วก็มาลงเป็นวิถีชีวิตของคน พอลงมาเป็นวิถีชีวิตของคน มันก็เข้าไปในจิตใจ แล้วก็ทำให้จิตใจติดขัดอยู่ในสภาพนั้นตลอดเวลา แล้วก็เกิดอาการเป็นปฏิกิริยาขึ้น ก็คืออาการของความทุกข์นั่นเอง

เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่า วิถีของการสร้างความเจริญของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ ชัดกับวิถีแห่งการมีชีวิตที่ดีงามเป็นสุขของมนุษย์ ขอให้พิจารณาว่าจริงไหม?

แล้วจะทำอย่างไร? ถ้าจะไม่กดดันคนของเราด้วยระบบแข่งขันชิงชัย คนทั้งหลายก็จะไม่เร่งรัดตัวให้ดิ้นรนต่อสู้ แล้วก็ไม่มี ความเครียดมากกดดันให้เขาดิ้น ให้เขาระบายออกไป คนเหล่านั้นก็จะนอนกันเขลง อยู่กันไปในความเพลิดเพลิน ได้มีว่สมสนุกสนานไปเรื่อยๆ แล้วเราจะทำอย่างไร จะแก้ไขอย่างไร จะปล่อยให้เขาสบาย เดียวก็ขี้เกียจไม่เอาเรื่องเอาราว ความเจริญก็ไม่มา มีแต่จะเสื่อมลงไป

จะต้องพัฒนาวิถีชีวิตขึ้นมาอย่างใหม่ ให้คนอยู่ในสังคมที่เจริญดีได้ โดยไม่ต้องกดดันบีบบังคับให้เขาต้องดิ้นรนหนีทุกข์ แต่ให้มีอารยธรรมที่พัฒนาก้าวหน้าไปได้อย่างดี ด้วยพลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่เจริญงอกงามในความสุข

เบื้องหลังความเติบโตที่พิการ เจอทั้งตัณหา-มานะ-ทิฏฐิ

ก่อนจะตอบเรื่องที่ว่า ทำอย่างไรจะพัฒนาวิถีชีวิตขึ้นมาอย่างใหม่ ที่ไม่ต้องกดดันคนด้วยระบบแข่งขันซึ่งชัย ให้คนอยู่ในสังคมที่เจริญดี อย่างมีความสุขได้ และไม่ต้องข่มขู่ขี้ขบเคียวกัน ก็มาดูสภาพชีวิตจิตใจของผู้คนในระบบแข่งขันกันให้ชัดขึ้นอีกหน่อย

สภาพจิตของคนที่อยู่ในการแข่งขัน คือ อยากขึ้นไปอยู่เหนือเขา อยากเป็นใหญ่ได้อำนาจได้เปรียบได้โอกาสมากกว่าคนอื่น ในการเข้าถึงสิ่งที่ปรารถนา โดยอาจจะต้องกีดกันต้องกดต้องข่มคนอื่นลงในขณะที่ขยับตัวขึ้นไป สภาพจิตนี้ คำพระเรียกว่า “มานะ” คือความอยากเป็นใหญ่ อยากอยู่เหนือคนอื่น (ในภาษาไทย มานะ มีความหมายผิดเพี้ยนไป กลายเป็นความมุ่งมั่นพากเพียร)

ที่นี้ ในสังคมบริโภคนั้น สิ่งปรารถนาที่ต้องการเข้าถึง ก็คือ สิ่งเสพบริโภค รายได้ และผลประโยชน์ทั้งหลายในทางเศรษฐกิจ ซึ่งสนองความอยากเสพ ความอยากได้ อยากเอาให้แก่ตัว อยากบำเรอตัว อยากบำเรอผัสสะของตัวเอง ที่เรียกว่า “ตัณหา”

ความอยากได้อยากเอามาเสพมาบำเรอตัวคือตัณหา นั้นเป็นแรงขับเคลื่อนความอยากแข่งขันซึ่งชัยคือมานะ ให้รื้อนแรงเข้มคม โดยมีตัวเร่งเร้าเพิ่มแรง เช่นการโฆษณามากระตุ้นเร้าคอยกระชิบให้เกิดเป็นนิสัยของการเสพบริโภค และให้เพลินๆ เห็นไปว่าการได้เสพบริโภคสนุกสนานบันเทิงเป็นความสุข โดยไม่รู้ทันว่าการเสพแบบนั้น เป็นเพียงพฤติกรรมชดเชยของการขาดแคลนความสุข ที่ฟุ้งออกมาเป็นภาวะด่าชดชื่นของความเครียด ความกุ่มใจหัวงังวล ความเหงา เศร้าซึม และความเบื่อหน่าย เป็นต้น ดังว่าแล้วแต่ต้น

ในคำประกาศอิสรภาพของประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี 1776/๒๓๑๙ ระบุว่า การแสวงหาความสุข (the Pursuit of Happiness) เป็นสิทธิติดตัวตั้งแต่เกิดของทุกคน หลักสิทธิข้อนี้ได้มีความสำคัญเด่นในสังคมอเมริกันตลอดมา ถึงกับถือว่าเป็นอุดมคติการเมืองของสังคมอเมริกันนั้น

เวลาผ่านมาเกือบ ๒๐๐ ปี การแสวงหาความสุขของสังคมอเมริกันมีสภาพเป็นอย่างไร สังคมอเมริกันที่มั่งคั่งพร้อม เศรษฐกิจเฟื่องฟูจนบ้านถึงกันนักหนา แทนที่จะมีภาพเป็นสังคมที่คนมีความสุข กลับเป็นภาพที่ตรงกันข้าม

ขอให้ดูวาทะของนาย Malcolm Muggeridge เมื่อปี 1965/๒๕๐๘ เขาบอกว่า “การแสวงหาความสุขนั้น (the pursuit of happiness) ไม่ว่าจะรายไหน ในไม่ช้า ลงท้ายก็กลายเป็นการหาความสนุกสนานบันเทิง... ความสนุกสนานบันเทิงเป็นเพียงภาพลวงตาของความสุข”

เขาบอกด้วยว่า “ถ้อยคำระกำใจที่ว่า ‘การแสวงหาความสุข’ นี้เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์ยากเดือดร้อนมากมายของโลกสมัยนี้”^๑

ปัญหาความเจริญแบบตะแคงข้าง มีการเสพบริโภคเกินพอดีเป็นต้นนี้ นอกจากไม่ลู่ถึงความสุขสมหมายแล้ว ก็ได้ก่อปัญหาที่เป็นทุกข์ภัยของโลกอย่างที่เผชิญและเผชิญกันอยู่ ซึ่งร้ายแรง ยังมองไม่เห็นทางแก้ไขที่จะมั่นใจได้ ทั้งปัญหาสุขภาพของคนทีล้มบากด้วยโรคภัยทั้งโรคเก่าและโรคใหม่ ปัญหาการเบียดเบียนเอาเปรียบกันของมนุษย์ การทำลายธรรมชาติ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ชยะ มลพิษ ภูมิอากาศผันแปรซึ่งมีแนวโน้มที่จะยิ่งเลวร้ายลงไป

^๑ “Malcolm Muggeridge.” *The Columbia Dictionary of Quotations* © 1993. Columbia University Press.

ปัญหานั้นเกิดจากคน จึงได้คิดตั้ง environmental ethics กันขึ้นมา บัดนี้ เวลาผ่านไปราวครึ่งศตวรรษแล้ว การแก้ปัญหาก็ยังไม่มีที่ท่าว่าจะเดินหน้าไปไหน จนกระทั่ง environmental ethics นั้นเอง ก็เลือนหาย เดียวนี้แทบไม่มีใครรู้จัก

ที่จริง ปัญหานั้นไม่น่าจะแก้ยากนักหนา แค่ทำให้มนุษย์มีการพัฒนา รู้จักบริโภคด้วยฉันทะที่ต้องการให้มีสุขภาพดี แล้วมีโภชนาการที่ดี ปลอดจากพิษภัย ก็กินเสพแค่พอดี เท่านั้นก็จะแก้ปัญหาไปได้กว่าครึ่งก่อน

ที่นี้ ตัณหา และมานะ ที่ว่าไปแล้วนั้น ยังแสดงตัวออกมาพอสมควรให้เห็นไม่ยากนัก แต่ที่ซ่อนอยู่ข้างใต้ ซึ่งไม่ค่อยโผล่ให้ชัดออกมา หรือต้องตั้งใจชี้ตัว เป็นฐานรองรับตัณหาและมานะที่ว่าไปแล้ว ก็คือ ทิฎฐิ ได้แก่วัตถุนิยมอุดมการณ์ จำพวกวัตถุนิยม ที่มองความจริงเพียงไปข้างเดียว ซึ่งเทิดค่าของวัตถุ จนมองข้ามไปไม่เห็นความจริงของโลกและชีวิตทั้งหมดที่เป็นองค์รวม

ทั้งหมดที่ว่านี้ เป็นสภาพที่ต้องเลิกละบ้าง ต้องจัดปรับแก้ไขบ้าง ด้วยปัญญาที่เข้าถึงความจริงของระบบปัจจัยสัมพันธ์ อันควรชวนกันทำความเข้าใจให้เพียงพอ

๔. อารยชนมีวิถีชีวิตแห่งปัญญา รู้ทันเหตุปัจจัยที่นำหน้าความเปลี่ยนแปลง

แยกตัวออกไป ให้ฉันทะมานำชีวิตแห่งการพัฒนา

เป็นอันว่า พระพุทธศาสนาก็คือนี้แหละ ที่ได้บอกไว้ว่าให้มีการศึกษาเป็นชีวิต คือรู้จักใช้อินทรีย์เป็นช่องทางเรียนรู้ และมีการฝึกตนตลอดเวลา

แล้วตัวอะไรใครจะทำให้ฝึกตน บอกแล้วว่าเป็น “ฉันทะ” ใครจะไปนิพพาน ใครจะมีความสุข ต้องเริ่มด้วยฉันทะ ถ้ามีฉันทะแล้ว ไม่ต้องกลัว ไม่ต้องอาศัย competition ไม่ต้องพึ่งการแข่งขัน ไม่ต้องรอให้ทุกข์ภัยบีบบังคับคุกคามแล้วจึงจำใจ struggle ขอแต่ให้รู้จักใช้ปัญญา

ฉันทะนั้นอาศัยปัญญาบอกให้ ว่าอะไรอย่างไรจะถูกต้อง จะดี จะงาม จะสมบูรณ์ จะเป็นคุณเป็นประโยชน์จริงแท้ และมันจะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร แล้วฉันทะก็ขึ้นมาอยากทำให้มันเป็นอย่างนั้น ให้มันดี ให้มันงาม ให้มันเยี่ยมของผองแผ้วสมบูรณ์อย่างนั้น แล้วก็อยากจะทำให้มันเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร พูดตามภาษาพระว่า ฉันทะคือความอยากที่เป็นกุศล

ต้องรู้จักแยกนะ อยากอีกอย่างหนึ่ง คือความอยากที่เป็นความรู้สึก ไม่ต้องใช้ปัญญา เรียกว่าตัณหา ลองแยกดูความต่างกัน

ตัณหา - อยากเพื่อตัว อยากให้ตัวได้ตัวเสพ อยากได้ อยากเอาให้แก่ตัว อยากให้ตัวได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

ฉันทะ - อยากเพื่อสภาวะ อยากให้ออกทำให้คนสัตว์สิ่งนั้นๆ เข้าถึงภาวะที่ดั่งมล้ำเลิศเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของมัน

ต้นไม้ต้นหนึ่งมีดอกสวยงามมากช่อหนึ่ง ที่ปลายกิ่ง สูง ๔ เมตร

นาย ก เดินมาเห็นดอกไม้ช่อนั้น ชอบใจ อยากได้ดอกไม้ช่อนั้น เพื่อเอาไปดมเอาไปวางดูสวยๆ เขาขึ้นต้นไม้ไม่เป็น และมีมดคมติดตัวอยู่แล้ว จึงเอามีดตัดต้นไม้ให้ล้มลงมา และได้ดอกไม้ช่อนั้นไปชม – นี่คือ *ตัณหา* (อยากได้ดอกไม้เอามาเป็นของตัวเอง)

นาย ข เดินมาเห็นดอกไม้ช่อนั้น ชื่นใจ อยากให้ต้นไม้ต้นนี้ มีดอกบานสะพรั่งสวยงามอยู่นานๆ ต้นไม้นั้นไม่มีคนดูแล เขาอยากทำให้มันเจริญงอกงาม และทำการรดน้ำพรวนดิน เป็นต้น อย่างสมใจมีความสุข – นี่คือ *ฉันทะ* (อยากทำให้ต้นไม้แข็งแรงมีดอกสวยงามอยู่นาน, ตัวคนได้ดอกไม้เป็นผลพลอยได้ตามมาเอง)

ตัณหา นั้น อยู่แค่ตัวกู ตัวข้า แต่ฉันทะ อยากให้อะไรก็ตาม ให้คนนั้นๆ ให้สัตว์ ให้สิ่งนั้นๆ มันมีมันถึงภาวะที่ดีที่สุดของมัน ให้มันดีเต็มทีของมัน เรียกได้ว่าอยากเพื่ออุดมสภาวะของสิ่งนั้นๆ ชีวิตของเราแต่ละคนนี่ จะยึดจะแยกหรือไม่ว่าชีวิตเราชีวิตเขาชีวิตใคร ก็เป็นชีวิตหนึ่ง และด้วยเหตุผลของเหตุปัจจัย มันเป็นชีวิตที่เจ้าตัวคนผู้นั้น จะต้องอยากทำให้มันดีที่สุด ให้มันดีเต็มทีของมัน แล้วก็พยายามทำให้มันดีเต็มที นี่คือฉันทะที่เป็นธรรมหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด

ตื่นขึ้นมา มองเห็นพื้นบ้านไม่สะอาด ฉันทะก็อยากให้มันสะอาด คืออยากให้มันดินนั่นแหละ ก็ช่วยไม้กวาดไปกวาด มีฉันทะทำด้วยอยากให้มันสะอาด เป็นจุดมุ่งหมายของเราใช้ไหม เราทำก็มีความสุข ฉันทะทำให้การทำงานมีความสุข

ที่นี้ ระบบเงื่อนไขให้รางวัล นี้.. เธอ ฉันทะอยากให้พื้นบ้านนี้สะอาด แต่เธอไม่ได้อยากให้สะอาด จะทำอย่างไร? ฉันทะจะให้เงิน ๑๐ บาท กวาดซะ! คนนี้อยากได้เงิน ๑๐ บาทนั้น ก็ช่วยไม้กวาดมากวาด นายคนนี้อะไร จุดหมายคืออยากได้เงิน ไม่ได้อยากได้ความสะอาด นี่คือระบบเงื่อนไขที่มากในปัจจุบัน

ตามที่ว่านี้ คนกวาดรายนี้ มีได้ยากให้บ้านสะอาด (ไม่มีฉันทะ) แต่กวาดเพราะอยากให้ตัวได้รางวัล (ตัณหา) ก็ฝืนใจกวาด การทำงานคือการกวาด กลายเป็นความทุกข์ แล้วก็ไม่ได้ตั้งใจทำให้ดีหรอก คนผู้จะให้รางวัลจึงไม่แน่ใจว่าเขาจะกวาดได้สะอาดไหม

ถึงตอนนั้นก็จึงต้องมาทำความตกลงกันก่อน อาจทำเป็น ข้อตกลง เป็นเงื่อนไข เป็นกติกา เช่นตั้งผู้ตรวจสอบให้วัดผลก่อน คนนั้นกวาดแล้ว ผู้ตรวจดูแล้ว รับรองว่าดีแล้ว จึงให้เงิน ๑๐ บาท

การทำงานแบบเป็นเงื่อนไขให้ได้รางวัลนี้ เมื่อขยายเป็น ระบบแข่งขัน ก็ซับซ้อนขึ้น เช่นในการให้กวาดบ้าน แล้วให้รางวัล นั้น ขยายออกไปว่า พื้นที่ที่จะให้กวาด เป็นบริเวณกว้างมาก ต้องมีผู้กวาดหลายคน ที่นี้ก็กำหนดค่าจ้างรางวัล ในเวลาเท่ากันแค่นั้น กวาดได้บริเวณเท่านี้ จะได้ค่าจ้างรางวัลเท่านี้

ที่นี้ก็มีคนที่กวาดช้า-กวาดเร็ว กวาดเก่ง-กวาดไม่เก่ง ใน เวลาเท่ากัน กวาดได้บริเวณมากน้อยไม่เท่ากัน คนไหนกวาดได้ บริเวณมาก ก็ได้เงินมาก ได้บริเวณน้อย ก็ได้เงินน้อย

ที่นี้เกิดมีเสียงร้องขึ้นมาว่า คนที่กวาดได้บริเวณมากนั้น ทำงานรีบๆ ลวกๆ ไม่สะอาดจริง ก็เลยต้องตั้งกฎขึ้นมาว่า ให้มี ผู้ตรวจงาน และตั้งเกณฑ์ขึ้นมาให้ผู้ตรวจดูว่า ให้สะอาดอย่างนี้ แค่นี้ จึงจะได้เงินค่าจ้างเท่านั้น ที่นี้เอาอีก คนหนึ่งร้องขึ้นมาว่า นายคนที่กวาดช้าๆ ต่อจากเขาไปนั้น เขาบริเวณที่ตัวเขากวาดดี แล้วบางส่วน ไปอ้างว่าเป็นส่วนที่นายคนนั้นกวาด ก็เลยต้องแก้ไข เพิ่มเติมกฎเกณฑ์ขึ้นมากวาดชั้นให้ได้ผลเป็นจริงมากขึ้นอีก แล้ว บางทีผู้ตรวจไม่เชื่อถือตรงอีก ต้องตั้งกฎเพิ่มมากำกับผู้ตรวจอีก ทำงานกันไปๆ มาๆ ถ้าเรื่องเป็นไปในบ้านเมืองที่ขาดแคลนวินัย ก็ จะเข้าทางค่าเก๋าว่า บาทสิ้นเลือดตาย

ย่ำว่า ในระบบเงินไขนี้ คนกวาดต้องการได้เงินค่าจ้าง รางวัล มิได้ต้องการความสะดวก และมีได้ต้องการกวาด แต่การกวาดให้สะดวก เป็นเงื่อนไขที่เขาจำเป็นจำใจต้องทำ เพื่อให้เขาได้เงินค่าจ้างรางวัลนั้น เขาจึงไม่เต็มใจ ไม่ตั้งใจจริงที่จะกวาด ผืนใจกวาด ทำให้ใจเป็นทุกข์ ไม่มีความสุขในการทำงาน แล้วก็ต้องตั้งกฎเกณฑ์กติกาข้อบังคับต่างๆ นานาขึ้นมาเป็นเงื่อนไขบังคับให้เขาต้องทำงานนั้น พูดยให้สั้นว่า นี่คือนกฏมนุษย์ หรือนกฏสมมุติ

“นกฏมนุษย์” นั้น จะเป็นจริงได้ สำเร็จได้ด้วยกฎการบังคับควบคุมของคน ถ้าตัวคนผู้ทำงานนั้นบังคับใจควบคุมตัวเองไม่ได้ ก็ต้องตั้งกฎกติกาให้มีคนอื่นมาบังคับควบคุมคนผู้นั้นซ้อนขึ้นมา แล้วคนนั้นๆ ขัดแย้งกัน ก็มีกฎแทรกเพิ่มเข้ามาอีก อาจจะมีซับซ้อนหลายชั้น ระบบสังคมแบบนี้ต้องตั้งกฎกติกามากมาย มีเงื่อนไขรายละเอียดยิบย่อย คนในประเทศตะวันตกนับว่าได้อยู่มากับระบบเงินไขแบบนี้ยาวนานนักหนา จนชำนาญจัดเจนในเรื่องนิติบัญญัติที่เป็นเรื่องกฎสมมุติของมนุษย์เหล่านี้ และคุ้นชินในการบังคับตัวบังคับคนให้ปฏิบัติตามกฎกติกา จนอยู่ตัวเข้าที่กลายเป็นคนที่ค่อนข้างกำกับบังคับตัวเองได้ เรียกว่าเป็นคนมีวินัย อย่างเป็นนิสัยหรือเป็นคุณสมบัติประจำตัว แต่แก้ไม่ได้หรือไม่ได้แก้ในเรื่องสภาพจิตใจที่เครียด กังวล เบื่อหน่าย เป็นต้น

ส่วน “กฎธรรมชาติ” นี้ เป็นจริงด้วยตัวมันเอง ถ้าคนกวาดบ้าน เพราะอยากทำให้มันสะดวก เขาก็ทำการกวาดด้วยความอยากกวาด ตรงไปตรงมา เขาก็จะพาตัวเองให้ไปช่วยไม้กวาดมากกวาด แล้วก็ตั้งใจพยายามกวาดไปๆ ถ้ายังไม่สะดวก ก็กวาดต่อไป จนกว่ามันจะสะดวกสมใจอยาก ทำให้ดีที่สุดแล้วแต่จะมีฉันทะมากแค่ไหน แถมกวาดไปๆ พร้อมด้วยมีความสุขมากขึ้นๆ ด้วย

จากการทำงาน ฝรั่งได้วินัยแล้ว ก็ได้ฉันทะอีกด้วย

ที่ว่ามานี้ พูดย่างๆ ว่า ตัณหาเป็นแกนของระบบเงื่อนไขของกฎมนุษย ฉันทะเป็นแกนของระบบธรรมาของกฎธรรมชาติ

อย่าดูผิดว่าฝรั่งไม่มีฉันทะ ที่ว่าคนตะวันตกถูกกระบวนเงื่อนไขของตัณหา ในระบบแข่งขัน บังคับให้จำใจต้องทำงานกันอย่างถูกกดดันเคร่งเครียด จิตใจไม่มีความสุขนั้น นั้นเป็นสภาพทั่วไป

แต่มองลึกเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง เมื่อเงื่อนไขของระบบแข่งขันนั้นเป็นจุดเริ่มที่ทำให้คนต้องทำงานกันมาก ทีนี้ การทำงานมากก็เป็นจุดเริ่มในตัวมันเองอีกชั้นหนึ่ง คือขอให้มีการทำงานเกิดขึ้นเถิด ขอให้มีการเริ่มต้นทำงานขึ้นเถิด ธรรมดาจะมาเองว่า ในคนมากมายที่ต้องทำงานนั้น หลายคนจะเกิดมีความรักงาน อยากทำงานให้ดีที่สุด อยากทำผลผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพดีที่สุดในใช้งานได้สำเร็จประโยชน์มากที่สุด นี่คือฉันทะพัฒนาขึ้นมาในการที่ได้ทำงานนั้น จนเป็นฉันทะอย่างแรงกล้า จึงได้เกิดมีนักวิทยาศาสตร์ นักค้นคว้า นักประดิษฐ์ ฯลฯ เกิดขึ้นมามากมายในดินแดนตะวันตกนั้น แตกต่างห่างไกลจากถิ่นแดนที่ผู้คนส่วนใหญ่อยู่กันไปวันๆ ไม่ทำงานทำการ ได้แต่สนุกสนานบันเทิง ซึ่งไม่มีช่องที่ฉันทะจะพัฒนาขึ้นมาได้ เหมือนจะจมอยู่ใต้ตัณหาตลอดไป

สำหรับฝรั่งที่ทำงานโดยมีฉันทะนี้ ก็จะมีปราโมทย์มาด้วยเป็นธรรมดา เขาจะตั้งใจทำงานด้วยใจรัก ตั้งใจสำรวจค้นคว้า มุ่งหน้าประดิษฐ์ไปอย่างเต็มใจเต็มกำลัง อย่างมีความสุข

พอปราโมทย์มา ใจผ่องแล้ว พวกความเครียด ทุกข์ใจ ไม่ว่าจะ stress, anxiety, boredom, depression หรือตัวร้ายอะไรๆ ก็อยู่ไม่ได้ หายไปหมด

ย่าไว้ให้นักแน่นว่า ฉันทะนี้ ต้องสร้างขึ้นในตัวคนตั้งแต่ เป็นเด็กเล็กๆ พ่อแม่และพวกผู้ใหญ่ที่ว้ารักลูกรักเด็กนี้แหละคือตัว สำคัญ ที่พาให้เด็กๆ เจริญพัฒนา เด็กๆ ตื่นนอนมา เจอหน้ากัน พ่อแม่ทักทาย แล้วก็ถามทำนองว่า หนูอยากได้อะไร? อยากสนุก อะไร? อย่างนี้ก็จะไปทางค้นหาทั้งหมด

เจอหน้าเด็ก จะทักทาย ถามให้น้อยลงว่า หนูอยากได้อะไร? เธออยากกินอะไร? แต่ถามให้บ่อยขึ้นว่า หนูอยากทำอะไร? เดี่ยว ฉันทะก็มา ความสุขจากการทำงานก็จะมา และความสำเร็จก็จะมา

ไม่ว่าจะทำอะไร ก็นำเขา ปลูกใจเขา ให้ทำด้วยฉันทะ แล้ว อะไรๆ ก็สำเร็จอย่างดีไปหมด ดีจริง ดีแท้ ทั้งตรงใจ และทำให้ ใจตรง แล้วจิตใจก็ใสผ่อง ปราโมทย์ เป็นสุข ได้ทั้งชีวิตของคนก็ เป็นสุข งานการกิจกรณีย์ทั้งหลายก็สำเร็จผลอย่างดี สังคมก็เจริญ ออกงาม อารยธรรมที่แท้ต้องเดินหน้าไปอย่างนี้

นี่คือสิกขา เป็นการฝึกมนุษย์ตั้งแต่เกิดมา พระพุทธเจ้าตรัส ว่า อนุทมูลกา สัพเพ ธมมา ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล มูลก็คือ รากเหง้า ต้นตอ แหล่งกำเนิดของธรรม สิ่งที่ดีงามล้ำเลิศอะไรๆ ทั้งหลายทั้งปวงนั้น เกิดจากฉันทะเป็นที่ตั้งต้น ให้ฉันทะนี้ขับดัน การศึกษาให้ก้าวไป

ถ้าท่านตั้งฉันทะไม่ได้ บวชมาแล้ว ไม่มีฉันทะในการเรียน ไม่อยากเรียน ไม่อยากรู้ ก็เบื่อหน่าย พอเบื่อหน่าย ก็ฝืนใจ เรียนด้วยความทุกข์ แต่ถ้ามีฉันทะ มีความใฝ่รู้อยากศึกษาแล้ว บอกมาเลย เรียนรู้ ศึกษา ฝึกตัวไป เท่าไรๆ ก็ไม่พอ ยิ่งฟังมาก ยิ่งฝึกมาก ยิ่งเรียนมาก ยิ่งทำมาก ยิ่งมีความสุขสมใจมาก

ฉันทะ นำหน้า พาเข้าสู่วิถีชีวิตของอารยชน

เมื่อกึ่งนี้บอกไว้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ฉนฺทญฺญลกา...สพฺเพ ธมฺมา” (อ.จ.ทศก.๒๔/๕๘/๑๑๓) ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล ฉันทะเป็นต้นกำเนิดของธรรมทั้งหลาย ที่นี้ก็ให้ดูว่าฉันทะเป็นตัวนำของวิริยะ จะได้เอาฉันทะนี้มาขับเคลื่อนความเพียรพยายาม มีพุทธพจน์ว่า (ม.ม.๑๒/๑๔๙/๑๒๔)

“...ฉนฺทํ ชเนติ วายมตี วิริยํ ชารภตี...”

“...ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ระดมความเพียร...”

ข้อความนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในการแสดงความหมายของสัมมาวายามะ ซึ่งเป็นข้อที่ ๖ ของมรรคมีองค์ ๘ ที่เรียกว่าทางสายกลาง คือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นทางดำเนินชีวิตของอารยชน ความเพียรพยายามในการทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง เป็นคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งของอารยชน และฉันทะนี้แหละเป็นตัวเริ่มต้นออกหน้า นำโรงพยาบาลความเพียรพยายามให้มาขับเคลื่อนการทำงานของปัญญาเดินหน้าไป

ความมีฉันทะนั้น เป็นสัญญาณบอกว่า บุคคลนั้นจะมีหรือจะเข้าสู่วิถีชีวิตของอารยชน ที่เรียกว่าอริยอัฏฐังคิกมัคค์/อารยอัชฎางคิกมรรค ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า (ส.ม.๑๙/๑๓๒/๓๗๖)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออาทิตยจะอุทัย ย่อมมีแสงเงินแสงทองนำหน้ามาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทะ ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ก็เป็นตัวนำหน้ามาก่อน เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอริยอัฏฐังคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉันทะนั้น

พูดถึงความสำคัญอย่างยิ่งของฉันทะมานานแล้ว ขอตัดลัดออกไปหาธรรมข้อสำคัญอย่างอื่นที่พึงรู้พึงใช้ไว้ด้วย

เมื่อก็บอกว่าคุณนั้นเป็นแสงเงินแสงทอง นั่นคือเป็นแสงเงินแสงทองแถบหนึ่ง ในบรรดาแสงเงินแสงทอง ๗ แถบ ซึ่งสำคัญ เป็นบุญนิมิตนำหน้ามาก่อนอาทิตย์อุทัยทั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในสำนวนความอย่างเดียวกัน ในที่นี้จะแสดงแต่ตัวหลัก ดังนี้

๑. กัลยาณมิตตตา (มีกัลยาณมิตร) แสงแหล่งปัญญาหาผู้ร่วมมรรคาที่ดี
๒. สีสัมปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม) มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. จันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. อัตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม) มุ่งมั่นฝึกตนให้เต็มศักยภาพ
๕. ทิฏฐิสัมปทา (ทำทิฏฐิให้ถึงพร้อม) มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามหลักเหตุปัจจัย
๖. อปัมพทสัมปทา (ทำอปัมพทให้ถึงพร้อม) พร้อมด้วยความไม่ประมาท
๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) ฉลาดคิดแยกคายให้ทำประโยชน์ได้และให้ถึงความจริง

มีแสงอรุณแถบสีใดสีหนึ่งปรากฏขึ้นแล้ว แถบสีอื่นก็พร้อมพร้อมขึ้นมา พาเข้าสู่วงโคจรของอริยมรรคาที่จะเจริญเดินหน้าต่อไป

มีข้อพิเศษที่สำคัญในการที่จะเข้าสู่วิถีชีวิตของอารยชนหรืออริยชนนี้ว่า โดยที่ปัญญาเป็นหัวหน้า เป็นผู้นำของธรรมทั้งหลาย^๑ เริ่มต้นจึงต้องมีปัญญาที่รู้เข้าใจถูกต้องเป็นทุนอยู่บ้าง ท่านจึงตั้งทุนปัญญาที่รู้เข้าใจถูกต้องนั้น เป็นองค์แรกของวิถีชีวิตของอารยชน (คืออริยมรรค หรือเรียกสั้นๆ ว่ามรรค) นั้น เรียกทุนปัญญานั้นว่า สัมมาทิฏฐิ คือทิฏฐิถูกต้อง (ปัญญาเห็นชอบ)

^๑ เช่น ปญญุตตรา สัพเพ ธมมา – (ธรรมทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง, อัง.ทศก.๒๔/๕๗/๑๑๔), ปัญญาได้ชื่อว่าเป็นปริณายก คือเป็นปริณายก เป็นหัวหน้า เป็นผู้นำของธรรมทั้งหลาย (เช่น อภิ.ส.๓๔/๓๑/๑๒)

คำว่า “ทฤษฎี” นี้ ต้องรู้ความหมายให้ถูกต้อง ไม่เพียงเข้าใจผิด
ไปตามความหมายที่พูดกันในภาษาไทย ซึ่งเพี้ยนไปแล้ว

ทฤษฎี ในที่นี้ หมายถึงปัญญาความรู้เข้าใจที่บุคคลนั้น มีอยู่
ในเวลานั้น ซึ่งทำให้เขามองเห็นแก่นนั้น เข้าใจ ยึดถือ เชื่อถือว่าเป็น
อย่างนั้นๆ พูดสั้นๆ ว่า ทุนปัญญาของบุคคลผู้นั้น

เมื่อเริ่มต้นเข้าทางที่เป็นอารยวิถีนี คนต้องมีทุนปัญญา
คือทฤษฎี ที่ถูกต้องเป็นสัมมา เรียกว่าสัมมาทฤษฎี

ทุนปัญญาที่เป็นสัมมาทฤษฎีในขั้นเริ่มแรกนี้ เอาแค่ความรู้
เข้าใจความเป็นเหตุเป็นปัจจัยอย่างกว้างๆ ทั่วๆ ไป เชื่อถือ
มองเห็นความเป็นเหตุเป็นผลในการกระทำของมนุษย์ ว่าทำกรรม
ดี ให้เกิดผลดี ทำกรรมชั่ว ให้เกิดผลร้าย ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อมีทุนปัญญาสัมมาทฤษฎีพอเริ่มต้นได้แล้ว ก็เดินหน้าไป
ในการศึกษา พัฒนาทุนปัญญาสัมมาทฤษฎีนั้นให้ถูกต้องแจ่มแจ้ง
ชัดเจนมากขึ้นไปจนสมบูรณ์

ทุนปัญญาสัมมาทฤษฎีมีความสำคัญเป็นตัวตั้งต้นและเป็น
ตัวนำความก้าวหน้าไปในมรรคอย่างที่ว่านั้น การก่อเกิดและ
พัฒนาทุนปัญญาสัมมาทฤษฎีจึงเป็นจุดเน้นของสิกขา คือการศึกษา
ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงหลักปัจจัย ๒ อย่างของสัมมาทฤษฎีไว้

หลักปัจจัย ๒ อย่างของสัมมาทฤษฎี แสดงให้เห็นความสำคัญ
ของหลักแถบแสงเงินแสงทองทั้ง ๗ ที่ว่าเมื่อก่อน ในฐานะเป็นตัวนำ
หน้าที่พาเข้าสู่มรรค

ปัจจัย ๒ อย่างของสัมมาทิฏฐิ (อง.พุท.๒๐/๓๗๑/๑๑๐) นั้น ก็คือ แสงเงินแสงทองแถบที่ ๑ และแถบสุดท้ายที่ ๗ คือ

๑. **ปรโตโฆสะ** (ปัจจัยภายนอก) เสี่ยงจากผู้อื่น เช่น ครูอาจารย์ สื่อดี คำสอน ข่าวสาร คำแนะนำ คำบอกเล่า เฉพาะอย่างยิ่ง กัลยาณมิตร

๒. **โยนิโสมนสิการ** (ปัจจัยภายใน) มนสิการโดยแยบคาย รู้จักคิด พิจารณา เช่น คิดวิเคราะห์แยกแยะ คิดค้นสืบสาวเหตุปัจจัย

การพัฒนาสัมมาทิฏฐิ ด้วยปรโตโฆสะ ที่เป็นกัลยาณมิตร และ ความรู้จักคิดด้วยโยนิโสมนสิการนี้ เป็นงานใหญ่ของการศึกษา

ที่นี้ เมื่อมีทุนปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว ก็เป็นอันเริ่มดำเนิน วิธีชีวิตของอารยชน ที่เรียกสั้นว่า “มรรค” ซึ่งมีองค์ ๘ โดยมีสัมมาทิฏฐิ นั้นเป็นองค์ที่ ๑ ตามด้วยองค์มรรคอื่นอีก ๗ เรียกว่า “มรรคมีองค์ ๘” (เรียกเต็มว่า “อริยอัฏฐังคิกมรรค” และในฐานะเป็นทางสายกลาง เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”) วางเป็นระบบ ดังนี้

๑. สัมมา ทิฏฐิ	ปัญญาเห็นชอบ	} ปัญญา
๒. สัมมา สังกัปปะ	คิดการชอบ	
๓. สัมมา วาจา	วาจาชอบ	} ศีล (พฤติกรรม)
๔. สัมมา กัมมันตะ	ทำการชอบ	
๕. สัมมา อาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ	
๖. สัมมา วายามะ	พยายามชอบ	} สมาธิ (จิตใจ)
๗. สัมมา สติ	ระลึกชอบ	
๘. สัมมา สมาธิ	จิตมั่นชอบ	

จัดแสดงไว้พอให้เห็นระบบเพียงแค่นี้

ชีวิตที่ไม่ประมาทด้วยสติปัญญา

ทำเหตุปัจจัยให้ประโยชน์เกิดขึ้นมาจากความเปลี่ยนแปลง

พูดเรื่องอริยสัจมาเรื่อยๆ ว่าเป็นจุดๆ แงๆ ตามที่นี้กว่าน่ารู้ ไม่ได้เรียงลำดับเคร่งครัดตามหลักวิชา ถึงตอนนี้ เห็นว่าควรจะทบทวนหลักไว้สักหน่อย

๑. ทุกข์ ที่เป็นปมปัญหาของคน เป็นสภาพบีบคั้นกดดันที่มิแทง เกิดขึ้นในจิตใจ มิใช่เป็นสภาพที่แท้จริงของจิตใจ แต่ใจคนนั้นเองปรุงแต่งให้เป็นไป เป็นปัญหาที่คนสร้างขึ้นเอง

สิ่งทั้งหลาย รวมทั้งตัวคน ทั้งร่างกายและจิตใจตลอดถึงความทุกข์ความสุขของเขา เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย เป็นไปตามเหตุปัจจัย ประกอบขึ้นจากส่วนย่อยทั้งหลายประชุมกัน โดยที่ทุกส่วนเป็นอนิจจัง มีอาการเกิดขึ้นมา-สลายไปๆ ทุกขังคงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ อนัตตา เป็นตัวเป็นตนยืนตัวแน่นแท้อยู่ไม่ได้ ต้องผันแปรเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กัน

เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เปลี่ยนแปลง เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่เป็นไปตามใจปรารถนาของเรา คนอยากให้สิ่งทั้งหลายคงอยู่หรือเป็นไปตามใจอยากของตน แต่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ชัดขึ้นฝืนใจให้คนไม่ได้อย่างที่ใจปรารถนา ก็บีบคั้นใจคน ให้เกิดเป็นความทุกข์

แต่เพราะสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งตัวคน ทั้งกายและใจ ตลอดจนความสุขความทุกข์ของเขา เป็นสภาพที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้แหละ ตัวคนจนถึงความสุขความทุกข์ของเขา จึงปรับแปรแก้ไขให้สลายหายไปได้

ตามที่ว่านี้ เมื่อคนมีปัญญาดี รู้ทันความเปลี่ยนแปลง ฉลาด ในเหตุปัจจัย ก็จึงแก้ไข ดับทุกข์ ทำให้มันไม่เกิดมีขึ้นได้ สามารถมีชีวิตที่เป็นอิสระไร้ทุกข์

๒. สมุทัย คือการก่อเกิดปัญหาของคน ที่ปรุงแต่งทุกข์ขึ้นมา นั้น เป็นกระบวนการปัจจัยการ โดยมีอวิชชา คือภาวะขาดปัญญา เป็นโอกาส ด้วยความไม่รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย แทนที่จะรู้เข้าใจแล้วปฏิบัติ จัดการที่เหตุปัจจัยให้ตรงพอดี ก็สร้างตัวตนขึ้นมายึดมั่นสำคัญหมายจะให้สิ่งทั้งหลายคงอยู่เป็นไปอย่างที่เราตั้งใจปรารถนา เกิดเป็นต้นเหตุอุปาทาน ให้ตัวนั้นถูกขัดขึ้นผืนความปรารถนา ถูกกระทบกระแทกบีบคั้น เกิดปัญหาเป็นความทุกข์ขึ้นมา

๓. นิโรธ คือภาวะไร้ทุกข์ หหมดปัญหา ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นมา เรียกกันว่าดับทุกข์ โดยมีปัญญาที่พัฒนาขึ้นมาจนรู้แจ่มแจ้ง เป็นอวิชชา เมื่ออวิชชาสิ้นไป กระบวนการปัจจัยการของทุกข์ก็สลาย เรียกว่าพ้นทุกข์ บุคคลนั้นก็จะมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่า “ปัญญาชีวิต” ปลอดภัยไร้อวิชชา-ต้นเหตุที่จะให้ทุกข์ตั้งตัวก่อปัญหาขึ้นมา แต่มีฉันทะที่จะทำกิจการที่เป็นคุณความดีให้เกิดมีประโยชน์สุขได้เต็มที

๔. มรรค ที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง คือการดำเนินชีวิตที่พอดี ด้วยการศึกษามีวินัยเป็นตัวคุมวิถี พาคนให้พัฒนากาย (การรับรู้เรียนรู้ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๕) **พัฒนาศีล** (กายกรรม-วจีกรรม ที่ดีงาม สุจริต เป็นประโยชน์ ไม่เบียดเบียนใคร) **พัฒนาจิตใจ** (ตั้งแต่มีฉันทะ มีปราโมทย์ มีวิริยะ-สติ-สุข-สมาธิ มีเมตตา-กรุณา-มุทิตา ไปจนถึงดุลยภาพของอุเบกขา) และ**พัฒนาปัญญา** ตั้งแต่มีสัมมาทิฏฐิ ไปจนเป็นวิเศษ อย่างที่ว่าไปแล้ว

ในการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ ซึ่งเป็นการศึกษานี้ พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำหรือทรงเตือนอยู่เสมอ ให้ทุกคนดำเนินชีวิตเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท ตั้งแต่ในหลักแสงเงินแสงทอง ๗ แถบ นำหน้าการอุทัยของมรรคมืด ๘ ที่พูดไปแล้ว ก็มี “อัปมาทสัมปทา” การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม คือการปฏิบัติให้สมบูรณ์ในความไม่ประมาท เป็นแสงเงินแสงทองแถบที่ ๖ นำหน้าการอุทัยของมรรค

จนกระทั่งในกาลแห่งพุทธปรินิพพาน ก็ได้ตรัสเป็นพระปัจจุจฉิมวาจา ซึ่งถือว่าเป็นพุทธโอวาทที่สำคัญยิ่งว่า “อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ” (ที.ม. ๑๐/๑๔๓/๑๘๐) แปลอย่างสั้นว่า เธอทั้งหลาย จงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม

พระปัจจุจฉิมวาจา นี้ ในคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกามักไขความบอกคำแปลให้ชัดเจนไป หลายแห่งให้แปลว่า จงทำสรรพกิจ คือทำหน้าที่การงานทุกอย่างให้เสร็จสมบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาท บางแห่งว่า จงทำประโยชน์อันพึงหมาย (ทั้งประโยชน์ที่ตาเห็น และประโยชน์ที่ตาไม่เห็น) ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท

อีกหลายแห่งแปลว่า จงบำเพ็ญสัมมาปฏิบัติ ซึ่งรวมอยู่ในการศึกษา ๓ หมวด (คือไตรสิกขา) ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท

จะแปลอย่างไร ก็ดีทั้งนั้น แต่ที่รวมอยู่ในชีวิตแห่งการศึกษานั้นเอง คือทำชีวิตให้พัฒนาเจริญงอกงามขึ้นไปและทำประโยชน์ในด้านต่างๆ ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท

ข้อสำคัญอยู่ที่ต้องเข้าใจความหมายของ “ความไม่ประมาท” ให้ถูกต้อง

คนไทยเวลานี้ มักเข้าใจความหมายของความไม่ประมาท ทำนองว่าเป็นเรื่องของพฤติกรรมเบ็ดเตล็ด แต่ว่าเป็นการทำอะไรๆ โดยไม่พลั้งเผลอ ไม่เผอเรอ ไม่เลินเล่อ ไม่เผลอสติ ไม่ขาดสติ เช่นขับรถโดยไม่ประมาท ซึ่งก็ถูกต้อง แต่ไม่พอ

แท้จริง ความไม่ประมาทมีความหมายกว้างใหญ่สำคัญกว่าที่ได้พูดมานั้น ไม่ประมาท มิใช่แค่ทำอะไรๆ หรือนำนั่นทำนี่ โดยไม่ขาดสติ แต่หมายถึงการเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต ปฏิบัติกิจหน้าที่อย่างไม่ขาดสติ หรือการมีชีวิตเป็นอยู่ อย่างมีสติตื่นตัวทันความเป็นไปทั่วรอบตลอดเวลา

คำแปลที่ใกล้สักหน่อย ก็เช่นว่า ไม่นิ่งนอนใจ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่เรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา กระตือรือร้น ตื่นตัว ทันการ ทันกาล ทันเหตุทันการณ์

ความไม่ประมาทมีลักษณะเป็นการตื่นรู้ ทันต่อกาลเวลา ทันต่อความเปลี่ยนแปลง และเอาประโยชน์ได้จากกาลเวลา และจากความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปต่างๆ นั้น

พอพูดถึงความเปลี่ยนแปลง พูดถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คนจำนวนมากนี่กว่าเป็นคำไม่ดี เป็นความสูญเสียดี เป็นเรื่องที่น่าเศร้าเสียใจ แต่ที่จริงเป็นความติดนิสัยเข้าใจผิดของคนนั่นเอง ความเปลี่ยนแปลง อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา คือธรรมดาของธรรมชาติ ที่มันเป็นของมันอย่างนั้น ตลอดมาและตลอดไป เป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ร้าย แต่เมื่อคนเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือปรากฏแก่คน ก็คนนั่นเองมองเห็นเป็นดีเป็นร้ายไปตามอาการของความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยจับจ้องเด่นที่ด้านร้ายแรงเสียหายแก่ตัว จึงกลัวความเปลี่ยนแปลง ได้ยินอนิจจังแล้วเศร้าใจ หรือกลายเป็นหุดหู่ไป

มองเห็นชายฉกรรจ์ มีร่างกายกำยำล่ำสัน บึกบึน แข็งแรง ทรงพลัง แก่ชราลงไป กลายเป็นผู้เฒ่า ที่อ่อนแอ งบเงิ่นงอนแง่น นาย ก บอกว่า อนิจจัง... เด็กทารกนอนแบเบาะ เติบโตขึ้นไป กลายเป็นหนุ่ม นักรักกีฬาที่แข็งแรง ความจริงบอกว่า นี่ก็อนิจจัง... ก็คือความเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น

ที่จริงก็คือ ความเปลี่ยนแปลง เป็นอนิจจังฯ นั้นแหละ เมื่อปรากฏเป็นการเกื้อกูลแก่คน ก็เรียกว่าเจริญ เมื่อปรากฏเป็นการเสียหายแก่คน ก็เรียกว่าเสื่อม แต่ที่จริง ก็คือความเปลี่ยนแปลง เป็นอนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา ที่เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายนั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ มีในพระสูตรทั้งหลายมากมายว่า คนควรประพฤติปฏิบัติทำการต่างๆ อย่างนี้ๆ ถ้าเขาทำอย่างนั้น “วุฑฺฒิเยว ปาฏิภังขา, โน ปริหานิ” – ความเจริญเท่านั้นเป็นอันหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย

บางคนฟังแล้วบอกว่า ทำไมพระพุทธเจ้าสอนขัดกันเอง ไหนว่าทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไป เป็นอนิจจังฯ เมื่อเจริญแล้ว เป็นอนิจจังฯ เปลี่ยนแปลงไป ก็ต้องเสื่อมซี – นี่คือคนหลงไปในถ้อยคำ

ดังที่ว่าแล้ว ไม่ว่าจะเจริญหรือเสื่อม ก็คือเปลี่ยนแปลง แล้วแต่มันจะปรากฏแก่คนอย่างไร ถ้าความเปลี่ยนแปลงนั้นปรากฏเป็นภาวะที่เกื้อกูลแก่คน เขาก็ว่าเจริญ ถ้าความเปลี่ยนแปลงนั้นปรากฏเป็นภาวะที่เสียหายแก่คน เขาก็ว่าเสื่อม แต่ภาวะที่แท้ของธรรมชาติ ก็คือความเปลี่ยนแปลงเท่านั้นเอง ดังนั้น

เจริญขึ้นมาแล้ว เสื่อมลงไป ก็คือ เปลี่ยนแปลง

เจริญขึ้นมาแล้ว เจริญต่อไป หรือเจริญยิ่งขึ้นไป ก็คือ เปลี่ยนแปลง เสื่อมลงแล้ว เสื่อมต่อไป ยิ่งเสื่อมลงไป หรือเจริญขึ้นมา ก็คือ เปลี่ยนแปลง และทั้งหมดนี้ จะเปลี่ยนแปลงอย่างไร ก็คือ เป็นไปตามเหตุปัจจัย

ดังนั้น ความเสื่อม จึงแก้ไขให้กลายเป็นความเจริญได้ ความเจริญจึงรักษาไว้ หรือทำให้เจริญต่อๆ ไป หรือแม้ยิ่งขึ้นไปฯ ได้เท่าที่จะทำได้ต่อเหตุปัจจัย ปัญหาของมนุษย์จึงแก้ไขได้ จนถึงความทุกข์ในตัวคน ซึ่งตามธรรมชาติของมัน เป็นอนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา จึงแก้ไขให้หายไป กลายเป็นมีความสุขขึ้นมาแทนที่ได้

ในความไม่ประมาทนี้ ตัวทำงานสำคัญ คือสติ โดยมีปัญญา นำ และความเพียรพาให้ทำการเดินหน้าไปจนสำเร็จถึงจุดหมาย

สติ มีใจอยู่กับตัว ตั้งหลักได้ ตื่นตระหนกทันต่อความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของเหตุการณ์-สถานการณ์ทั้งหลาย ไหวทันที่จะป้องกันเหตุแห่งความเสื่อมเสียหาย และไวที่จะฉวยไว้ซึ่งปัจจัยของความดีงามและความเจริญ

ปัญญา มองเห็นเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงที่จะให้ เป็นไปอย่างไร แล้วบอกนำความเพียรให้ทำเหตุปัจจัยในวิสัย ที่จะให้เกิดมีผลที่ดีในภาวะที่จะเป็นไปอย่างนั้น หรือปัญญามองเห็น ความเป็นไปในโลกในชีวิตที่มุ่งหมาย แล้วบอกนำให้ทำเหตุปัจจัย ที่จะให้ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปสมตามที่มุ่งหมายอย่างนั้น

ความเพียรพยายาม ซึ่งมีฉันทะที่ใฝ่มุ่งจุดหมายเป็นแรงปลุก ชื่นมา มีกำลังเร่งรัดเดินหน้าทำการทั้งหลายที่จะเป็นเหตุปัจจัยให้ ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปนำเข้าสู่การบรรลุผลที่มุ่งหมายนั้น

เมื่อมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างนี้ ก็จะเป็น “ปัญญาชีวิต” คือผู้มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างที่ได้ว่าข้างต้น

อารยชนมีชีวิตแห่งการศึกษา ที่ดำเนินไปด้วยความไม่ ประมาทอย่างนี้ ก็จะมีคุณความดีที่เป็นอารยธรรมได้แท้จริง

เออละ พูดไปพูดมา เดียวจะนานเกินไป เป็นอันว่าได้พูดให้ ท่านฟัง เรื่องหลักอริยสัจ ที่เป็นความจริงสมชื่อว่าสัจจะของอารยชน

เราควรใช้ประโยชน์อริยสัจให้ถึงที่สุด รวมไปถึงการสร้าง บ้านสร้างเมืองให้เจริญอย่างถูกต้อง ให้อารยธรรมมีความเจริญ งดงามพร้อมไปด้วยกันกับการที่มนุษย์มีความสุขเพิ่มขยายมาก ขึ้น ตั้งแต่ในจิตใจของคน ไม่ใช่ว่า ยิ่งเจริญขึ้นไป ใจคนยิ่งทุกข์ ซึ่งเป็นความขัดแย้งกันเองอยู่ในตัว

เราได้พูดกันถึงเรื่องของระบบสังคม ในอารยธรรมที่มีวิถีชีวิตแห่งการแข่งขัน ซึ่งจะต้องมีการเบียดเบียน ทั้งข่มเหงแย่งชิงกับผู้อื่น และทำร้ายจิตใจของตนเอง บางทีโดยไม่รู้ตัว ในระบบนั้น มีการพยายามทำร้ายหรือหาทางทำลายคนอื่นพวกอื่น ที่ถือว่าเป็นคู่แข่ง ด้วยวิธีการที่เป็นเงื่อนไขซ่อนเร้นปิดบัง นี่ก็ไม่ใช่แค่แข่ง แต่บางทีเป็นการขวาง หรือถึงกับบ่อนทำลายคนอื่นพวกอื่นด้วย อารยธรรมที่ว่าเจริญนักนี้ จึงแฝงปน หรือเป็นไปกับการเบียดเบียน

จะต้องสร้างอารยธรรมอย่างแท้ ที่เจริญงอกงามก้าวหน้าไปพร้อมด้วยความสุข ตั้งแต่ในจิตใจของคน โดยไม่ต้องมีการเบียดเบียน จึงจะสมชื่อว่าเป็นอารยธรรมที่แท้จริง เวลานี้ อารยธรรมในโลกไม่มีอย่างที่ว่านั้น

วิถีของพระพุทธศาสนา คือมรรคนี้ เป็นการสร้างสรรค์ความเจริญพัฒนา ที่พร้อมไปด้วยกันกับความสุข แล้วก็เกื้อกูล เป็นมิตรกันได้ โดยไม่ต้องมีการเบียดเบียน

วันนี้ ได้พูดมามากมายแล้ว ขออนุโมทนาทุกท่านอีกครั้งหนึ่งที่ได้มาทำบุญกุศลด้วยการบวช ขอให้ท่านเข้าถึงอานิสงส์ของการบวช เริ่มตั้งแต่ได้รู้เข้าใจธรรม ได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และได้ทำให้ท่านผู้หวังดี ตั้งแต่โยมพ่อโยมแม่ โยมปู่ย่าตายาย และท่านที่ใกล้ชิดหวังดีทั้งหลาย ได้มีความสุขด้วย เมื่อทำให้ท่านเหล่านั้นมีความสุข ตัวท่านเองก็ได้ทำบุญแล้วก็มีสุขพร้อมด้วยกัน ขอให้ทุกท่านเจริญงอกงามในพระธรรมวินัย พรั่งพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย ทุกเมื่อ

บันทึกท้ายเล่ม

นับแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๓ ที่ได้เข้าพักรักษาตัวบำบัดโรคมะเร็ง ใน รพ.ศิริราช ต่อด้วยสถานการณ์โรคโควิด-19 เริ่มระบาดใหญ่ ถึงบัดนี้ ๓ ปีแล้ว ตัวผู้เขียนนี้ไม่ได้ไปที่วัดญาณเวศกวันเลย เวลาผ่านล่วงมารวดเร็ว จนถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ ได้ตกลงพฤติกรรมแก่พระนวกะ วัดญาณเวศกวัน รุ่นพรรษา พ.ศ. ๒๕๖๕ จำนวน ๑๓ รูป ผ่านระบบออนไลน์ เป็นครั้งแรก ในวันที่ ๑๑ ต.ค. ๒๕๖๕

เวลาผ่านมามาก ถึงวันที่ ๒๕ ต.ค. ๒๕๖๕ ได้พฤติกรรมผ่านระบบออนไลน์ เป็นครั้งที่ ๒ แก่พระนวกะ วัดญาณเวศกวัน รุ่น ๔ พ.ศ. ๒๕๖๕ จำนวน ๑๒ รูป^๑

การพูดครั้งที่ ๒ นี้ พอตกลงในจังหวะที่การตรวจชำระจัดเล่มหนังสือ *ตามพระใหม่ ไปเรียนธรรม* จะเสร็จสิ้น เรื่องที่พูดนั้นมีสาระที่จะช่วยเสริมเติมเต็มหนังสือนั้นได้ดี จึงตกลงใจนำความที่พูดครั้งนั้นมา ร้อยเรียงจัดปรับขยายเป็นเนื้อความในเล่มหนังสือ โดยจะนำลงพิมพ์เป็นส่วนปิดท้าย หรือเป็นต้นเล่มของหนังสือ *ตามพระใหม่* นั้น และอาจจะพิมพ์เป็นเล่มเฉพาะต่างหากด้วย ก็ได้ ดังปรากฏในบัดนี้

ในการนี้ พระครูสังฆวิจารย์ (พงศ์ธรณ์ เกตุญาโณ, ป.ธ. ๔) ได้ถอดเสียงเรื่องที่พูด online ครั้งนั้น เป็นตัวอักษร ช่วยให้พร้อมที่จะจัดทำเป็นเล่มหนังสือ ขออนุโมทนาพระครูสังฆวิจารย์ ไว้ ณ โอกาสนี้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

^๑ พระนวกะ วัดญาณเวศกวัน รุ่น ๔ พ.ศ. ๒๕๖๕ จำนวน ๑๒ รูป คือ

๑. พระกำพล กมฺพฺพนฺโณ	๒. พระชนันต์ อนนารโณ	๓. พระกฤตภาส สุปฺปภาโส
๔. พระรัชพล คุณมฺพโล	๕. พระศุขชัช สุชชโย	๖. พระเนตินันท์ จิรนนฺโท
๗. พระรัตนาท นาทวโร	๘. พระศิริภัทร ปุณฺณสิทฺโธ	๙. พระณต คุณมานนฺโท
๑๐. พระสุรพัศ ปญฺญาชโย	๑๑. พระวรัญญู ญาณวโร	๑๒. พระอัครพันธ์ จานวโร